

T.C.

BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZLİ MBA YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**SAVUNMA SANAYİ SEKTÖRÜNÜN CARİ
DENGESİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE
ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

BÜŞRA KAMİLOĞLU

Dr. İsmet DEMİRKOL

İSTANBUL, 2017

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZLİ MBA YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Tezin Adı: Savunma Sanayi Sektörünün Cari Dengesinin Türkiye Ekonomisine Etkileri

Öğrencinin Adı Soyadı: Büşra KAMILOĞLU

Tez Savunma Tarihi: 15 Mayıs 2017

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğu Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından onaylanmıştır.

Ünvan, Ad ve SOYADI
Enstitü Müdürü
İmza

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğunu onaylarım.

Ünvan, Adı ve SOYADI
Program Koordinatörü
İmza

Bu Tez tarafımızca okunmuş, nitelik ve içerik açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak yeterli görülmüş ve kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmzalar

Tez Danışmanı
Dr. İsmet DEMİRKOL

Üye
Prof. Dr. Fazıl GÖKGÖZ

Üye
Yrd. Doç. Dr. Yüksel Alper ECEVİT

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamın hazırlanması sırasında büyük emeği geçen saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Dr. İsmet DEMİRKOL’a şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Benim bugünlere gelmemi sağlayan ve hayatım boyunca hep yanımda olan annem Sevgi AYHAN’a; hayatımın her evresinde bana destek olan sevgili eşim Yunus Can ESMEROĞLU’na sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

SAVUNMA SANAYİ SEKTÖRÜNÜN CARİ DENGESİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Büşra KAMILOĞLU

Tezli MBA Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Dr. İsmet DEMİRKOL

Mayıs 2017, 68 sayfa

Ülkelerin devamlılığı için savunma sanayinin önemi yadsınamaz. Ülkelerin gücü, savunma sektörünün güçlü olmasına bağlıdır, savunma sektörünün güçlü olması da savunmaya ayrılan bütçe ve yatırımlarla doğru orantılıdır. Savunma sanayi harcamalarının gerekliliği ve ayrılacak bütçe miktarı tüm devletlerde tartışma konusu olmuştur. Savunma sanayi harcamalarına ayrılan bütçenin ülkenin eğitim, sağlık gibi alanlarında kullanılmak yerine silahlanmaya ayrılması ekonomistler tarafından da her dönem irdelenmiştir. Savunma sanayine yapılan yatırımlar başlangıçta ülkelerin bütçesinde başlangıçta negatif bir etki yapsa da, orta ve uzun vadede hem teknolojik ilerleme sağlaması hem de dışa bağımlılığı azaltması nedeniyle bu etki pozitifte dönüp dönmediği araştırılmıştır.

Türkiye’de ve dünyada savunma sanayi harcamalarının ülkelerin ekonomilerine etkilerinin incelendiği bu çalışmada, özellikle Türkiye’de savunma sanayinin ithalatı, ihracatı ve cari dengesi incelenmiştir.

Savunma sanayide verilen cari fazlanın, Türkiye’nin cari dengesine, büyümesine, istihdamına ve offset uygulamalarına olan etkisi ele alınmıştır. Bu hesaplama yapılırken Savunma Sanayi Müsteşarlığı, Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği, Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği gibi kurumların geçmiş yıllara ait istatistiki verilerinden faydalanılmıştır. İncelenen veriler ışığında savunma sanayinin gelişiminin ülke ihracatına ve dolayısıyla cari dengesine yaptığı katkılar ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Savunma Sanayi, Cari Denge, Savunma Harcamaları

ABSTRACT

EFFECTS OF CURRENT ACCOUNT BALANCE OF DEFENSE INDUSTRY SECTOR TO TURKEY’S ECONOMY

Büşra KAMILOĞLU

MBA Master of Business Administration Program

Thesis Supervisor: Ismet DEMIRKOL, PhD

May 2017, 68 pages

The defence industry is very important for the persistence of countries. The power of the countries depends of the power of defence sector and the power of defence sector depends on the budget allocated for defence. The budget amount that is allocated for the defence industry has always been a subject of argument in the countries. Economists has always made researches about the effects of the spendings on defence. They have searched whether these spendings have positive or negative effects on the economy regarding their effects on the technological development and the decrease in dependance on foreign sources. With the increase of the investments to the defence industry in Turkey, an increase in the exportation of defence industry and a decrease in the importation of defence industry are observed. In other words, defence industry is on current account surplus. In this research the effects of current account surplus of defence industry to Turkey’s economy is observed. The effects of current account surplus of defence industry to Turkey’s current account balance, growth, employment and offset are covered. The data are taken from Undersecretariat for Defence Industries, Defence and Aerospace Industry Manufacturers Association, Turkish Statistical Institute, The Union of Chambers and Commodity Exchange of Turkey archives. With these data, the contrubition of the development of the defence industry to the exportation and so the current account balance is introduced.

Keywords: Defense Industry, Current Account Balance, Defense Expenditures

İÇİNDEKİLER

TABLolar	ix
ŞEKİLLER	xi
KISALTMALAR	xii
1. GİRİŞ	1
2. LİTERATÜR TARAMASI	4
3. VERİ VE YÖNTEM	6
4. BÜYÜME VE CARİ DENGİ	7
4.1. TÜRKİYE’DE BÜYÜME	7
4.1.1. Ekonomik Büyüme ve Büyümeye Etki Eden Faktörler	10
4.1.1.1. Gayri safi yurt içi hasıla	11
4.1.2. Türkiye’de Cari Denge ve Cari Dengeye Etki Eden Faktörler	12
5. TÜRKİYE’DE VE DÜNYADA SAVUNMA SANAYİ	16
5.1. DÜNYADA SAVUNMA SANAYİ STRATEJİSİ	16
5.2. TÜRKİYE’DE SAVUNMA SANAYİ STRATEJİSİ	19
5.2.1. Tedarik Modellerinin Yıllar İtibari ile Gelişimi	20
5.2.2. Sanayi Katılımı ve Offset (SK/O)	21
5.2.2.1. Gelişmekte olan ülkelerde offset kullanım nedenleri	22
5.2.2.2. Gelişmiş ülkelerde offset kullanım nedenleri	22
5.2.2.3. Doğrudan offset	23
5.2.2.4. Dolaylı offset	23
5.3. SAVUNMA SANAYİ ALANINDA FAALİYET GÖSTEREN TÜRK FİRMALARI	23
5.4. SAVUNMA SANAYİ BÜYÜMESİNE ETKİ EDEN KRİTERLER	24
5.4.1. Küresel Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	25

5.4.2.	Küresel Güvenlik Tedbirleri	27
5.4.3.	Gelişen Teknoloji	28
5.5.	TÜRKİYE’DE VE DÜNYADA SAVUNMA SANAYİ BÜTÇESİ VE HARCAMALARI	29
5.5.1.	Savunma Sanayi Harcamalarının Kaynakları	33
5.5.2.	Gelişmiş Ülkelerde Savunma Sanayi Harcamalarına Genel Bakış.....	36
5.5.3.	Gelişmekte Olan Ülkelerde Savunma Sanayi Harcamalarına Genel Bakış.....	38
5.5.3.1.	Türkiye’de savunma sanayinin geçmişi, 2010-2016 yılları analizi ...	39
5.6.	TÜRKİYE SAVUNMA SANAYİ İTHALAT VE İHRACATI	41
6.	SAVUNMA SANAYİ VE EKONOMİ İLİŞKİSİ.....	44
6.1.	SAVUNMA SANAYİ HARCAMALARININ EKONOMİ İLE İLİŞKİSİ.....	44
6.1.1.	Savunma Harcamaları ve İstihdam İlişkisi	44
6.1.2.	Savunma Harcamaları İle Büyüme İlişkisi	46
6.1.2.1.	Savunma sanayi ve büyüme ilişkisi	46
6.1.2.2.	Savunma harcamaları ve enflasyon ilişkisi	48
6.1.3.	Savunma Sanayi Harcamalarının İthalat, İhracat ve Ödemeler Dengesi İlişkisi	49
6.1.3.1.	İhracat ilişkisi.....	50
6.1.3.2.	İthalat ilişkisi.....	51
6.1.3.3.	Sanayi katılımı ve offset ilişkisi.....	53
6.1.3.4.	Ödemeler dengesi ilişkisi.....	54
6.1.3.5.	Savunma sanayinin cari fazla vermesinin ekonomiye etkileri	55
6.2.	SAVUNMA SANAYİNİN MİLLİLEŞTİRME POLİTİKALARI VE CARİ DENGİ İLİŞKİSİ.....	57
6.2.1.	Savunma Sanayi Ar-Ge İlişkisi.....	59
7.	TARTIŞMA VE SONUÇ	64
	KAYNAKÇA.....	69

TABLÖLAR

Tablo 4.1: Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyar \$).....	8
Tablo 4.2: En fazla ihracat yapılan ilk 10 ülke	9
Tablo 4.3: En fazla ihracat yapan ilk 10 sektör.....	9
Tablo 4.4: En yüksek ihracat artışı elde edilen ilk 10 ülke	10
Tablo 4.5: Ödemeler Dengesi	13
Tablo 5.1: Türkiye 2001-2009 Ekonomik Göstergeler	26
Tablo 5.2: 2000-2015 Yılları Türkiye ve Bazı Komşularının Savunma Harcamaları (2014 Yılı Sabit Fiyatlarıyla Milyon ABD Doları).....	30
Tablo 5.3: 2001-2015 Yılları Türkiye ve Bazı Komşularının Savunma Harcamalarının Yıllık Değişimi (%).....	31
Tablo 5.4: Bütçeden Vergi Ödeyenlerin Parası Nerelere Harcanacak (Milyon TL).....	34
Tablo 5.5: Bütçeden Vergi Ödeyenlerin Parası Nerelere Harcanacak Fonksiyonel Sınıflandırma.....	35
Tablo 5.6: Dünya Askeri Harcamaları 2015	37
Tablo 6.1: Savunma ve Havacılık Sanayinde 2009 -2015 Yılları İstihdam Rakamları ..	45
Tablo 6.2: 2010-2017 bütçe payları	47
Tablo 6.3: Savunma Bütçesi ve GSYİH ilişkisi.....	48
Tablo 6.4: Türkiye savunma sanayi ve toplam ihracatı	51
Tablo 6.5: Türkiye Savunma Sanayi ve Toplam İthalatı	52
Tablo 6.6: Büyük Silah İthalatçılarının Dünya'daki Payı (2011-2015).....	53
Tablo 6.7: Türkiye Savunma ve Havacılık İthalat, İhracat ve Ödemeler Dengesi (Milyon ABD Doları).....	55
Tablo 6.8: SSM'nin Tedarik Yaklaşımının Dönemsel Gelişimi Hedefi	57
Tablo 6.9: Savunma Sektöründeki Şirketlerin Ar-Ge Harcamaları	60

Tablo 6.10: 1997-2015 yılları Savunma ve Havacılık Sektörü Ciro, İhracat ve Öz kaynak Ar-Ge Rakamları	61
Tablo 6.11: Korelasyon Sonuçları.....	62
Tablo 7.1 Savunma Sanayi İthalat, İhracat ve Ödemeler Dengesi.....	67

ŞEKİLLER

Şekil 5.1: En Yüksek Askeri Harcama Yapan 25 Ülke – 2015	17
Şekil 5.2: En Yüksek Askeri Harcama Yapan 25 Ülke - 2014	18
Şekil 5.3: Tedarik Modellerinin Gelişimi	21
Şekil 5.4: Savunma Harcamalarının Toplam Harcama İçindeki Payı (2000-2015).....	32
Şekil 5.5: Savunma Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı	33
Şekil 5.6: Büyük Silah İhracatçılarının Dünya'daki Payı (2011-2015).....	36
Şekil 5.7: Büyük Silah İthalatçılarının Dünya'daki Payı (2011-2015).....	37
Şekil 5.8: SSM Bütçesi (2010-2015)	39
Şekil 5.9: MSB Bütçesi (2010-2016).....	40
Şekil 5.10: SSM Personel Sayısı (2010-2015).....	40
Şekil 5.11: Ar-Ge Harcamaları	41
Şekil 5.12: Toplam Savunma ve Havacılık Cirosu	41
Şekil 5.13: Savunma ve Havacılık İhracatı	42
Şekil 5.14: 5 Yıllık Birikimli Verilerle Türkiye'nin Savunma İhracat – İthalat Sıralaması	42
Şekil 6.1: Savunma Sanayi Müsteşarlığı'nın Tedarik Modelinin Yıllar İçinde Gelişimi	50
Şekil 6.2: 2010-2014 yılları savunma ve havacılık ithalat ihracat verileri	52

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Ar-Ge	: Araştırma ve Geliştirme
ASELSAN	: Askeri Elektronik Sanayii
ASMAŞ	: Ağır Sanayi Makinaları
BM	: Birleşmiş Milletler
ETA	: Elektronik Tasarım Sanayi ve Ticaret A.Ş.
GSYİH	: Gayri Safı Yurt İçi Hasıla
HAVELSAN	: Hava Elektronik Sanayii
IMF	International Monetary Fund
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
İHA	: İnsansız Hava Aracı
MKEK	: Makine Kimya Endüstrisi Kurumu
NETAŞ	: Northern Electronic Telekomünikasyon
NATO	: Kuzey Atlantik Araştırması Örgütü
MSB	: Milli Savunma Bakanlığı
ROKETSAN	: Roket Sanayii ve Ticaret A.Ş
SIPRI	: Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü
SaSaD	: Savunma Sanayii imalatçıları Derneği
SK/O	: Sanayi Katılımı ve Offset
SS25	: Savunma Sanayi 25
SSİ	: Savunma Havacılık Sanayi İhracatçıları Birliği
TAI	: Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş
TEI	: Türk Motor Sanayii A.Ş.

TUSAŞ	:	Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş
TÜBİTAK	:	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TAMTAŞ	:	Tayyare ve Motor Türk A.Ş
TDA	:	Turkish Defence Alliance
TSK	:	Türk Silahlı Kuvvetleri
TOBB	:	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TSKGV	:	Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı

1. GİRİŞ

Savunma sanayi başta ülkelerin ulusal camiada kendi güçlerini göstermeleri, sınırlarını korumaları için oluşturulan bir endüstriyel kol olmakla beraber; yurt dışına yapılan satışlar ve ihracatlarla ülke ekonomisine katkıda bulunan bir ticaret kalemidir. Kamu ya da özel sektörde çalışan firmalarla hem araştırma-geliştirme (Ar-Ge) yapan hem de üretime katkıda bulunan bir sektör olan savunma sanayii, ekonomik faaliyetlerin canlanması ve diğer sektörlerle yaptığı girdilerle de dolaylı olarak ekonomiyi etkileyen bir yapısı vardır.

Türkiye’de Cumhuriyet’in kurulmasıyla beraber savunma sanayiine ağırlık verilmiş, fabrikalar ve üretim tesisleri kurulmuştur. Kurtuluş Savaşı sonrası her alanda olduğu gibi savunma alanında da hızla toparlanılmış ve üretime ağırlık verilmiş. Ancak bu durum 1947 yılında Truman Doktrini ile gelen Marshall Yardımı ve 1952 yılında Türkiye’nin NATO üyeliğine girmesine kadar sürmüştür. Marshall Yardımı ve Türkiye’nin NATO üyeliği sonucu yapılan yardımlarla Türk Silahlı Kuvvetleri’nin (TSK) envanterine ihtiyacından fazla silah ve mühimmat girmiş ve bu sebeple üretimler yavaşlamış. Takip eden dönemlerde fabrikalar ve üretim tesisleri kapatılmış, ihtiyaç fazlası mühimmat ve silahın TSK’ya yeteceği düşünüldüğü için araştırmalara ara verilmiş. Ancak bu durumun sakıncası 1974 yılında Kıbrıs Harekati’yle ortaya çıkmış. Türkiye bir NATO üye ülkesi olarak, Kıbrıs Harekati’nde envanterindeki ürünleri kullanmak istediğinde ülkeler arası kriz çıkmış ve sonrasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nin ambargosuyla karşılaşmış. Yaşanan kriz sonucunda, savunma alanında dışa bağımlı olunmaması gerekliliği anlaşılmış ve bu kapsamda çalışmalara başlanmıştır. 1975 yılında ASELSAN, 1981 yılında ASPİLSAN ve 1982 yılında HAVELSAN şirketlerinin kuruluşuyla beraber savunmaya verilen önemin artırıldığı görülmektedir. 1985 yılında çıkarılan bir kanunla “Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı” (SaGeB) bugünkü adıyla Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM) kurulmuştur. Bu kurumun amacı Türk Silahlı Kuvvetleri’nin modernizasyonunun sağlanması ve modern bir savunma sanayi geliştirilmesidir. Bu kapsamda, yerli sanayi desteklenmiş, ileri teknolojlili yatırımlar teşvik edilmiş, yabancı teknoloji ile işbirliği ve teknoloji transferi sağlanmış, Ar-Ge faaliyetleri desteklenmiştir.

Bu sebeple, Türkiye'nin savunma sanayi geçmişine bakıldığında, ülkenin yaşına göre kısa bir tarihe sahiptir. 1985 yılından itibaren önemi ve gücü artan savunma sektörünün 30 yıllık bir geçmişe sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Türkiye'nin 2002-2016 yılları arasındaki 15 yıllık ekonomik durumuna bakıldığında, 2009 yılı hariç her yıl büyüme gösterdiği, cari dengesinin her yıl daha fazla açık verdiği, üretmeyen, tüketime dayalı büyüyen ve bunun sonucu olarak da yüksek işsizlik oranına sahip bir ülke olduğu görülmektedir. Ülke ekonomisinin içinde bulunduğu durumda savunma sektörü ilgi çeken bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Görece yakın geçmişine rağmen savunma sektörü cari fazla veren ve ülke ekonomisine katkıda bulunduğu düşünülen bir sektördür.

Savunma sanayinin ülkelerin varlığını idame ettirebilmesi için önemi yadsınamazken, bir taraftan da ayrılan bütçenin büyüklüğü ve yapılan harcamalar bu önemi sorgulattır niteliktedir. Gelişmiş ülkelerde, savunma sanayiye ayrılan paylar, temel giderlerden yapılan kesintileri hissettirmezken, gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde ise bireysel anlamda hissedilecek düzeydedir.

Savunma sanayinin müşterisi devletlerdir ve dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye'de de ayrılan bütçe çok büyük oranda devletin kaynaklarıdır. Türkiye'de devletin ayırdığı savunma bütçesine ilave olarak Savunma Sanayii Destekleme Fonu (SSDF), Türk Silahlı Kuvvetlerini Geliştirme Vakfı (TSKGV), dış krediler ve hibeler sayılabilir.

Bu çalışmayı yaparken savunma sektörünün gizli statülü bilgiler içermesi dolayısıyla verilere ulaşmada güçlük yaşanmaktadır. Verilerin en doğru elde edilebileceği kaynaklar olan Milli Savunma Bakanlığı (MSB), Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM), Maliye Bakanlığı, Merkez Bankası, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI), Kuzey Atlantik Araştırması Örgütü (NATO) gibi yurt içinde ve yurt dışında savunma sanayiyle direk bağlantılı kurum ve kuruluşların dönemlik raporlarından, web sitelerinde yayınladıkları verilerden ve yıl sonu faaliyet raporlarından yararlanılmıştır.

Savunma sanayi sektörünün havacılık sektörüyle yakından ilişkili olması dolayısıyla, elde edilen bilgilerde havacılık verileri de bulunabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu alışmada; Türkiye’de son dönemlerde, özellikle 1974 Kıbrıs Harekatı ile önemi daha çok anlaşılan savunma sanayinin geldiği nokta ve savunma bütçesinin cari fazla vermesinin demeler dengesi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Veri toplarken özellikle 2009-2016 yılları üzerine yoğunlaşılmış, 2016 yılı verilerinin henüz yayınlanmadığı platformlarda ise 2015 yılı bitiş yılı olarak alınmıştır. Bu kapsamda; öncelikli olarak Türkiye’de büyüme ve cari denge konusunun iyi incelenmesi önemlidir. Çalışmanın ilk bölümünde, konunun gidişatıyla ilgili en önemli ekonomik gösterge olan Türkiye’de büyüme ve cari denge konusu irdelenmiş olup, büyüme ve cari dengenin nasıl ölçüldüğü ve kriterleri masaya yatırılmıştır. İkinci blmde ise Türkiye’de ve Dünyada savunma stratejileri, savunma trendleri, tarihi, ayrılan bteler ve yapılan harcamalar detaylı incelenmiş, sayısal veriler ve istatistiki bilgiler toplanmıştır. Savunma sanayide özellikle Türkiye’de yapılan ithalat ve ihracat rakamları detaylı çalışılmıştır. nc blmde ise, çalışmanın birinci ve ikinci blmlerinde anlatılan konular birleştirilmiş ve savunma sanayinin ülke ekonomisi ve cari denge üzerindeki etkileri elde edilen veriler ışığında yorumlanmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Savunma sanayi harcamaları denince ne anlaşıldığı hususu temel zorluklardan biri olmuştur. Bu harcamaların tanımı ülkeden ülkeye değişmekle beraber genel kabul görmüş NATO, IMF ve Birleşmiş Milletler (BM) tanımları mevcuttur. Farklı tanımlamalar içinde de en kapsamlısı BM'nin tanımıdır (Giray 2004, s.185).

Savunma sanayi harcamalarının gerekliliği ve ne kadar bütçe ayrılması hususu tüm devletlerde tartışmalı bir konu olmuştur. Savunma sanayi harcamalarına ayrılan bütçenin ülkenin eğitim, sağlık gibi alanlarında kullanılmak yerine silahlanmaya ayrılması ekonomistler tarafından da her dönem irdelenmiştir. Ancak görülen odur ki bu harcamaların kararları verilirken dönemin siyasi dengeleri, ülkenin ekonomik göstergeleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Savunma sanayi ile büyüme arasındaki ilişki incelendiğinde pozitif ve negatif yönlü yaklaşımlar görülmektedir. Bu yaklaşımlardan pozitif ilişki olduğunu savunan Keynesçi yaklaşım olarak ve negatif ilişki olduğunu savunan ise Neo-Klasik yaklaşım olarak bilinir (Looney 1994, ss. 46-47).

Bazı ekonomistlerce devletlerin uluslararası alandaki gücünün askeri gücüyle orantılı olduğunu savunulmaktadır. Bir devletin askeri gücünün yeterli olması durumunda da halkın güvenliğinin sağlanabilmesi dolayısıyla savunma dışı alanlara daha rahat yatırım yapılabileceği söylenebilir. Bu da dolaylı olarak savunma ve büyüme arasında uzun vadeli ve pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. (Türk 2007, s.80)

Neo Klasik yaklaşımı benimseyen Sandler ve Hartley (1995) gibi ekonomistler ise savunma harcamalarının kaynakları daralttığını savunur. Kısıtlı kaynaklar da özel sektör yatırımlarının dışlar ve büyümeyi negatif yönde etkiler.

Savunma sanayii ile eğitim ve sağlık harcamaları arasındaki ilişkiyi inceleyen Aksoğan ve Elveren (2012), eğitim harcamalarıyla savunma harcamalarının gelir eşitsizliğine yol açtığını, sağlık harcamalarında ise tam tersi bir etki oluşturduğunu savunmaktadır. Bu doğrultuda, savunma ve eğitim harcamaları arasında pozitif ve sağlık harcamaları arasında negatif bir ilişki olduğu söylenebilir.

Askeri harcamaların ekonomiye etkisini inceleyen Benoit (1973), “Growth Effects of Defence in Developing Countries” adlı 1973 senesinde yayınladığı çalışmasıyla bu alana yön veren ekonomistlerden biri olmuştur. Benoit’a göre savunma harcamalarının ülkelerin ekonomik büyümesine pozitif yönde etkisi bulunmaktadır. Bu etki, savunma ihracatından direk olabileceği gibi, araştırması yapılan ve geliştirilen yeni teknolojinin farklı alanlarda da kullanılmasıyla dolaylı olarak da görülebilir.

Savunma Sanayi harcamalarının ekonomik büyümeye olan etkisini araştıran Canbay (Canbay 2010, s.181) 1950’den 2008’e kadar olan süreçte ülkemizdeki savunma sanayi harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi ortaya koymuştur. Bu dönemi de ikiye ayıran Canbay 1950’den 1974’e kadar olan süreçte savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında negatif bir korelasyon bulmuşken, 1974’ten 2008 kadar olan süreçte bu iki değişken arasında pozitif bir korelasyon ortaya koymuştur. Bu sonucu ise 1974 yılındaki Kıbrıs Harekatı sonrası uygulanan ambargodan dolayı savunma sanayine verilen önemin artırılması ve dolayısıyla bu alanda dışa bağımlılığın azalması kaynaklı; ilave olarak da bu dönemde ülke ekonomisinin dışarıya daha kapalı olması ve savunma harcamalarının ekonomideki ağırlığının artması olarak yorumlamıştır. 1950-2008 yılları arasını bir bütün olarak ele aldığı anda ise, 1974 yılı sonrasında olduğu gibi savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki bulmuştur.

3. VERİ VE YÖNTEM

Savunma sanayi, ülkeler için stratejik önemde bilgiler içeren ve en bilgiye en zor ulaşılabilen alanlardan biri olmuştur. Ülkeler, kendileri için hayati önem taşıyan bu bilgilerin tek elden ve kontrollü olarak dağıtılması için büyük çaba harcamaktadırlar. Bu tezin hazırlanması sırasında geçmiş istatistiki bilgilerden yararlanılmıştır. Özellikle niceliksel veriler, devletlerin yıllık ya da dönemlik yayınladıkları statü raporları, faaliyet raporları gibi güvenilir kaynaklardan elde edilmiştir.

Bu çalışma sırasında, savunma sektörünün gizli statülü bilgiler içermesi dolayısıyla verilere ulaşmada güçlük yaşanmıştır. Verilerin en doğru elde edilebileceği kaynaklar olan Milli Savunma Bakanlığı (MSB), Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM), Maliye Bakanlığı, Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI), Kuzey Atlantik Araştırması Örgütü (NATO) gibi yurt içinde ve yurt dışında savunma sanayiiyle direk bağlantılı kurum ve kuruluşların raporlarından ve internet sayfalarında yayınladıkları verilerden yararlanılmıştır.

Savunma sanayi sektörünün havacılık sektörüyle yakından ilişkili olması dolayısıyla, elde edilen bilgilerde havacılık verileri de bulunabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu çalışmada; Türkiye’de son dönemlerde, özellikle 1974 Kıbrıs Harekatı ile önemi daha çok anlaşılan savunma sanayinin geldiği nokta ve savunma bütçesinin cari fazla vermesinin ödemeler dengesi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Veri toplarken özellikle 2010-2016 yılları üzerine yoğunlaşmış, 2016 yılı verilerinin henüz yayınlanmadığı platformlarda ise 2015 yılı bitiş yılı olarak alınmıştır.

4. BÜYÜME VE CARI DENGİ

4.1. TÜRKİYE'DE BÜYÜME

Dünya genelinde ülkeler açısından refah ve gelişmişlik seviyesini belirleyen en önemli unsur ekonomik büyümedir. Ülkelerin sahip oldukları kıt kaynakların değerlendirilerek kaliteli üretim imkânları ile mal, hizmet ve ticaret hacminde artış yaratarak, teknolojiye gelişme sağlanması sonucu ekonomik büyüme oluşmaktadır. Sınır komşuları ile olan iyi ilişkiler bölgesel ve küresel ilişkilerin iyi olması ekonomik büyümeye katkı sağlayarak, ulusal ve uluslararası pazarlarda yüksek paya sahip olmanın nedenlerindendir. Uluslararası ticarette pazarda kalıcı olabilmek için inovasyon ve Ar-Ge çalışmaları ile katma değeri yüksek sanayi mallarını üretmek gerekmektedir. Bir ülkede en çok tüketilen ürünler ülkenin gelişmişlik seviyesini göstermektedir. Az gelişmiş veya gelişmemiş ülkelerde en çok tüketilen ürünler gıda ürünleridir. Yaşamın idamesi için yiyecek içecek ön plana çıkmaktadır.

Bir ülkenin ekonomik büyümesi her yıl kişi başına GSYİH'nin artması sonucu ölçülmektedir. Büyüme hızı ile yıllık büyüme hızı hesaplanarak ülkelerin büyüme oranları belirlenmektedir.

Küresel kriz ile birlikte Türkiye ekonomisi 2008 yılında yavaşlamış ve küçülmeye başlamıştır. 2010 yılında yüzde 9,2 - 2011 yılında yüzde 8,5 oranında büyüme kaydetmiştir. 2002-2014 döneminde ortalama GSYİH büyüme oranı yüzde 4,9, 2010-2014 yıllarında yüzde 5,4 olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında ilk dokuz aylık dönemde yüzde 3,4 oranında büyümüştür. (T.C. Dışişleri Bakanlığı [tarih yok], s.1

Türkiye 2013 yılından sonra yeni bir döneme geçiş yapmıştır. 2013 yılı Mayıs ayında 52 yıldır IMF'e olan borcunu (422,1 milyon \$) ödeyerek Avrupa'nın 6. dünyanın 16. büyük ekonomisine sahip olmuştur. (T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü 2014)

Dış ticaret kanalları çeşitlendirilerek, alt yapıları güçlendirilerek birçok ülkeyle ticaret yapan ülke konumuna gelmiştir. Coğrafi konumu nedeni ile doğusundaki kaynakların batıya ulaştırılmasında köprü konumunda olan Türkiye'nin 2010 yılında toplam ihracat rakamları 113.883.219.000 milyar \$ olmuştur. Aynı yıl Türk savunma sektör ihracat

rakamları 853 milyon ABD Doları gerçekleşmiştir. Savunma sektörünün toplam ihracattaki payı yüzde 0.75'tir. 2015 yılında Türkiye'nin toplam ihracat rakamları yüzde 20,9 oranında artarak 143.934.972.000 Milyar \$ milyar ABD Doları seviyesine ulaşmıştır. Aynı yıl Türk savunma sektör ihracat rakamları 1.929 milyon ABD Doları olmuştur. (SaSaD, Performans Raporları, 2013-2015) Savunma sektörünü 2015 yılında ihracattaki payı yüzde 1,34 olarak gerçekleşmiştir. Türk savunma sanayini geliştirmek için yapılan teknolojik yatırımlar, Ar-Ge harcamalarına ayrılan kaynaklarla yerli milli projelerle savunma sektörünün toplam ihracattaki payı son 5 yılda yüzde 126,2 artış göstermiştir.

2010 yılında 185,5 Milyar ABD Doları olan ithalat rakamları 2015 yılında yüzde 11,7 oranında artarak 207,2 Milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. (Tablo 4.1)

Türkiye coğrafi konumu nedeniyle İstanbul'dan 4 saatlik uçuşla 50'den fazla ülkeye ve dünyaya ulaşma imkânına sahiptir. Coğrafi konumun verdiği avantaj sayesinde dünya ekonomisinin dörtte birini oluşturan geniş bir pazara erişmesi mümkündür. Dış İşleri Bakanlığının verilerine göre 2015 yılı sonu itibariyle 46 binin üzerinde yabancı sermayeli firma Türkiye'de faaliyette bulunmuştur. 916 adet yabancı firmanın da Türkiye'de irtibat bürosu mevcuttur. Türkiye konumu gereği cazibe merkezi haline gelmiştir. 2015 yılının ilk on bir ayı itibariyle Türkiye'deki toplam doğrudan yabancı yatırım miktarı 165 milyar ABD Dolarını aşmıştır. Merkez Bankası rezervleri 2016 yılı Ocak ayı itibariyle 111 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır. (T.C. Dışişleri Bakanlığı [tarih yok], s.1)

Türkiye'nin 2015 yılında en fazla ihracat yaptığı ülke Almanya olmuştur (Tablo 4.2). En fazla ihracat yaptığı sektör sırasıyla otomotiv sektörü olmuştur. Bunu hazır giyim ve hazır giyim kimyevi maddeler ve mamulleri, elektrik elektronik ve hizmet sektörleri takip etmiştir. (Tablo 4.3). En yüksek ihracat artışı elde ettiği ülke ise Marshall Adaları olmuştur. (Tablo 4.4)

Tablo 4.1: Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyar \$)

Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyar \$)						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
İhracat	113,9	134,9	152,6	151,8	157,6	143,9

Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyar \$)						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
İthalat	185,5	240,8	236,5	251,7	242,1	207,2
Hacim	299,4	375,7	389,1	403,5	399,7	351,1

Kaynak: TÜİK

Tablo 4.2: En fazla ihracat yapılan ilk 10 ülke

En Fazla İhracat Yapılan Ülkeler	2015 OCAK (Bin \$)	2016 OCAK (Bin \$)	Değ. %
ALMANYA	1.086.808	1.070.259	%-1,5
BİRLEŞİK KRALLIK	750.354	631.012	%-15,9
İTALYA	569.748	558.135	%-2,0
BİRLEŞİK DEVLETLER	481.049	449.072	%-6,6
IRAK	846.409	441.070	%-47,9
FRANSA	469.319	415.852	%-11,4
İSPANYA	387.694	378.216	%-2,4
SUUDİ ARABİSTAN	203.170	265.130	%30,5
İRAN (İSLAM CUM.)	399.053	260.205	%-34,8
HOLLANDA	253.565	249.888	%-1,5

Kaynak: TİM, İhracat Rakamları, [tarih yok], <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html> [erişim tarihi 07 Mart 2017].

Tablo 4.3: En fazla ihracat yapan ilk 10 sektör

En Fazla İhracat Yapan Sektörler	2015 OCAK (Bin \$)	2016 OCAK (Bin \$)	Değ. %
Otomotiv Endüstrisi	1.728.186	1.515.479	%-12,3
Hazır giyim ve Konfeksiyon	1.383.372	1.339.926	%-3,1
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	1.197.775	1.002.484	%-16,3
Elektrik Elektronik ve Hizmet	732.034	632.636	%-13,6
Çelik	851.960	628.178	%-26,3
Tekstil ve Hammaddeleri	648.202	597.955	%-7,8
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	566.121	461.428	%-18,5
Demir ve Demir Dışı Metaller	487.407	425.071	%-12,8
Makine ve Aksamları	465.746	377.066	%-19,0
Mobilya Kağıt ve Orman Ürünleri	316.524	272.737	%-13,8

Kaynak: TİM, İhracat Rakamları, [tarih yok], <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html> [erişim tarihi 07 Mart 2017].

Tablo 4.4: En yüksek ihracat artışı elde edilen ilk 10 ülke

En Yüksek İhracat Artışı Elde Edilen Ülkeler*	2015 – OCAK (Bin \$)	2016 – OCAK (Bin \$)	Değ. %
MARSHALL ADALARI	2.333	13.827	%492,7
LETONYA	7.064	19.787	%180,1
GANA	16.078	35.271	%119,4
ETİYOPYA	21.434	44.095	%105,7
PANAMA	6.536	12.628	%93,2
ENDONEZYA	10.364	19.595	%89,1
VIETNAM	8.856	13.482	%52,2
SUDAN	24.246	36.334	%49,9
SINGAPUR	22.130	32.050	%44,8
SUUDİ ARABİSTAN	203.170	265.130	%30,5
* 10 milyon ABD Doları ve üstünde ihracat yapılan ülkeler arasında			

Kaynak: TİM, İhracat Rakamları, [tarih yok], <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html> [erişim tarihi 07 Mart 2017].

4.1.1. Ekonomik Büyüme ve Büyümeye Etki Eden Faktörler

Toplumsal istikrarın önemli unsurlarından biri ekonomik büyümedir. Ekonomik büyüme kıt kaynaklarda artış yaratarak mal ve hizmet üretimi ile milli gelirdeki net artıştır. Milli gelirin artması ekonomik büyümenin önemli göstergelerindendir. Ekonomik büyümede istikrarın sağlandığı ülkelerde gelir seviyeleri yüksek olur, ülke paraları değerlenir, yabancı yatırımcıların ülkeye yatırımları artar, alım gücü artar, istihdam düzeyi yüksek olur.

Ekonomik büyümeye etki eden doğrudan veya dolaylı birçok faktörler vardır. Doğal kaynaklar teknolojik düzey, örgütlenme nüfus, beşeri sermaye, eğitim, sağlık, tasarruf ve yatırımlar, ihracat ve ithalat bunlardan bazılarıdır. Bu faktörlerin etkisi ekonomik büyüme süreçlerinde zamana ve şartlara bağlı olarak dalgalı seyir göstermektedir. GSMH’de yıllık artış oranı, GSYİH artış oranı, kişi başı tüketim harcamalarındaki artış oranı, kişi başına düşen reel milli gelirdeki artışlar büyüme hızını gösterir.

Nüfusun ekonomik büyüme üzerinde negatif veya pozitif etkileri olduğu düşünülmektedir. Gelişmiş veya gelişmemiş ülkeler açısından etkileri farklılık göstermektedir. Fazla nüfus büyümek için ayrılan ülke kaynaklarının eksilmesine yol açarak cari açığın artmasına etki edebilir. İnsan faktörü üretimin önemli unsurudur. Nüfusun niteliği ekonomik büyümeye etki eden sebeplerdendir. Genç nüfusun işe katılım oranı, yaşlı nüfusa göre daha fazla ve daha verimlidir. Ekonomide ve küresel

rekabette beşeri sermayenin ve eğitimin önemli rolü bulunmaktadır. Beşeri sermaye bilgi, beceri ve diğer nitelikleri itibari ile üretime verimlilik sağlamaktadır. Beşeri sermaye değişkendir. Değişen dünyada değişkenlik verimi artırmaktadır. Değişen dünyada eğitimin önemli rolü bulunmaktadır. İş gücündeki verimliliği artırmak, ekonomik büyümeyi hızlandırmak diğer ülkelerle rekabet edebilmek için eğitim şarttır. Gelişmiş ülkelerle gelişmemiş ülkeler arasındaki farklardan biri eğitim ve beşeri sermayedir. Ülkenin kalkınma anahtarıdır. Milli Eğitim bakanlığı verilerine göre 2015-2016 eğitim döneminde Türkiye’de 17.588.000 bin öğrenci bulunmaktadır. (MEB 2016). TÜİK verilerine göre 31 Aralık 2015 tarihinde Türkiye’nin nüfusu 78.741.053 kişi olmuştur. Doğal kaynaklar ülkelerin sahip olduğu zenginliklerdir. Yer altı ve yer üstü zenginlikleri işleyebilmek doğru kullanabilmek ekonomiye önemli katkılar sağlamaktadır. Doğal kaynakları kullanabilmek için insana, teknolojiye, sermayeye ihtiyaç vardır. Teknoloji verimliliği artırma önemli unsurdur.

4.1.1.1. Gayri safi yurt içi hasıla

Yıllık olarak ölçülen, ülke ekonomisi hakkında bilgi veren finans piyasalarının temel göstergelerindendir. Finans piyasalarına yatırım yapmak isteyenler için ekonominin durumunun iyi veya kötü olduğunu gösteren ekonominin performansını ölçen veridir. Kısacası kişi başına düşen milli gelirin hesaplanmasında kullanılır.

GSYİH kelime anlamı cari dönemde yurt içinde yerleşik yerli ve yabancıların yıl içinde ürettikleri nihai mal ve hizmetlerin para cinsinden toplamı olarak ifade edilmektedir. Ev işleri gibi işler üretim faaliyetlerinin dışında tutulmaktadır. Örneğin satılmak üzere pişirilen börek GSYİH’ye dahil edilirken ev halkının tüketmesi için pişirilen börek GSYİH dahil edilmez.

GSMH ise yalnızca ülke vatandaşlarının yurt içi ve yurt dışında yıllık ürettikleri nihai mal ve hizmetlerin para cinsinden toplamını ifade etmektedir.

GYSİH’nin Hesaplanması:

$GSYİH = (ihracat - ithalat) + tüketim + yatırım + devlet harcamaları$ formülüyle hesaplanmaktadır. Yapılan hesaplama sonucunda beklentinin üzerinde büyüme gerçekleşmişse ekonomi büyümüş ülke parası değer kazanmış döviz değer kaybetmiş demektir. Dolar veya Euro’nun değer kaybetmesi emtialar açısından olumlu gelişmelerdir.

Yerli ve yabancı yatırımcılar yapacakları yatırımlara karar vermeden önce GSYİH ve diğer verileri (enflasyon, işsizlik oranları, tarım dışı istihdam gibi) göz önünde bulundururlar.

4.1.2. Türkiye’de Cari Denge ve Cari Dengeye Etki Eden Faktörler

Cari denge ekonominin önemli bileşenlerindendir. Ülkelerin ürettikleri sonucu elde edilen gelir giderden fazlaysa cari açık oluşmaktadır. Cari açığı kapatmak için ülkeler diğer ülkelere borçlanma yoluna gitmektedirler. Dış ülkelere borçlanma kazançlı yatırımlara dönüşürse olumlu etki yaratır. Dış ülkelere borçlanma bütçe açığını kapatmak veya kamu yatırımları için kullanılıyorsa cari açık büyüyerek ekonomiyi riske atar ve olumsuz etki eder. Ülkeler güçlü ekonomiye sahip olabilmek için cari fazla vermek ister. Cari fazla verebilmek için güçlü bir ekonomiye sahip olmak gerekir. Güçlü bir ekonomiye sahip olmak için zengin doğal kaynaklara sahip olmak ve bu kaynakları iyi yönetmek gerekir. Ülkeler arasındaki bu kaynakların eşitsiz dağılımı sonucu sömürgecilik oluşarak eşitsiz güç ilişkileri oluşmaktadır. İyi yönetilemeyen kaynaklar ve sömürgecilik bazı ülkelerin cari fazlası bazı ülkelerin cari açık vermesine yol açmıştır.

Türkiye’de cari açığın nedeni doğal kaynakların yönetilememesi (bor madeni gibi), ithalatın ihracattan büyük olması, enerjide yüzde 75 oranında dışa bağımlı olmasındandır. (Yalçın ve Yaramış 2015, ss.20-28). Sınır komşularında yaşanan savaş, bölücü terör örgütleriyle mücadele nedenler arasında yer almaktadır. Ekonomik yönden büyümek için üretmek gerekir. Üretimin gerçekleşmesi için en önemli girdi enerjidir. Türkiye’de İthalatın büyük çoğunluğu doğalgaz, enerji ve petrolden kaynaklanmaktadır. Türkiye’de artan nüfusla beraber savunma sanayinde ve diğer sektörlerdeki sanayileşme ile enerji tüketimi artmıştır.

Cari işlemler açığı 2010 yılında 48,6 milyar ABD Doları iken 2015 yılında 34,7 milyar ABD Dolarına gerilemiştir. (TCMB)

Cari denge Türkiye açısından önemli ekonomik göstergelerden biridir. Ülkede üretilen mal ve hizmetlerin değerinin başka ülkelerde üretilen mal ve hizmet değerleriyle aynı olması durumu cari dengeyi oluşturmaktadır. Eğer ülkede üretilip yurtdışına satılan malların gelirleri, yurt dışında üretilip tüketilmek üzere ithal edilen mallara ödenen miktardan az ise cari açık oluşur. Cari denge toplamının negatif olması cari açığı

meydana getirmektedir. Gelişmiş ülkelerde cari açık yönetilebilir ancak gelişmekte olan ülkeler için söz konusu olmayabilir. Cari denge, ödemeler dengesi bilançosunun hizmet alımları/hizmet satımları, ihracat/ithalat dengesi, net faktör, dış yatırım gelirleri-dış yatırım giderleri, karşılıksız olarak elde edilen dış gelirler-karşılıksız olarak yapılan dış giderler dengelerinden oluşmaktadır. Dış ticaret kalemi olan ihracat ve ithalat ekonomik büyümeye etki etmektedir. Türkiye gelişen ve ithalata dayalı büyüyen bir ülke olduğu için ürünlerin temininde dışarıdan gelen ara malları ithal etmektedir. İthal edilen malları işleyerek diğer ülkelere ihraç etmektedir. Hızlı büyüme ithalatı artırmaktadır. Türkiye’de ithalat ve ihracat dövizle yapılmaktadır. Döviz gelirleri ile döviz giderleri arasındaki fark cari dengeye etki etmektedir. Gelişmemiş ülkeler için ülke parasının değeri dış rekabet gücünü düşürmektedir. Ülke parası yabancı paralar karşısında değer kaybeder. Küresel düzeyde rekabet edebilmek için ithalat ihracat dengesini iyi kurmak gerekir. Ülkelerin büyümesi çoğu zaman cari açık vermelerine sebep olurken bazı ülkelerde cari fazlası oluşturmaktadır. Cari açık veren ülkelerde çoğu zaman finansman riski oluşur. Bu durum ekonomide belirsizliğe ve kırılganlığa sebep olur.

Türkiye’nin 2010-2015 yılları arasında Tablo 4.5’te görüldüğü üzere ithalat toplamaları ihracat toplamalarından fazla olmuştur. Türkiye ekonomisi ithalata dayalı büyüyen bir ekonomidir. İhracat milli gelire katkı sağlarken, ithalat ekonomide azalmaya sebep olmaktadır. Türkiye’de İhracatın ithalata bağlı olması, enflasyonun uzun yıllar yüksek seyretmesi, TL’nin diğer ülke paralarına karşı değer kaybetmesi, terörle mücadele gibi sebepler Türkiye’nin sürekli cari açık vermesinin sebeplerindendir.

Tablo 4.5: Ödemeler Dengesi

ÖDEMELER DENGESİ (MİLYON ABD DOLARI)		2010	2011	2012	2013	2014	2015
A-	CARİ İŞLEMLER HESABI	-44.616	-74.402	-47.962	-63.621	-43.597	-32.118
1.	İhracat	120.992	142.392	161.948	161.789	168.926	151.970
2.	İthalat	177.317	231.552	227.315	241.706	232.523	200.084
	Mal Dengesi	-56.325	-89.160	-65.367	-79.917	-63.597	-48.114
3.	Hizmet Gelirleri	36.192	40.851	43.225	47.674	51.657	46.480
4.	Hizmet Giderleri	19.443	20.563	20.637	23.994	24.889	22.272
	Mal ve Hizmet Dengesi	-39.576	-68.872	-42.779	-56.237	-36.829	-23.906

ÖDEMELER DENGESİ		2010	2011	2012	2013	2014	2015
(MİLYON ABD DOLARI)							
5.	Birincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	5.197	4.625	5.762	5.289	4.874	4.471
6.	Birincil Yatırım Kaynaklı Giderler	11.712	11.874	12.351	13.879	13.049	14.113
	Mal, Hizmet ve Birincil Gelir Dengesi	-46.091	-76.121	-49.368	-64.827	-45.004	-33.548
7.	İkincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	1.475	1.719	1.406	1.206	1.407	1.430
B.	SERMAYE HESABI	-51	-25	-58	-96	-70	-21
C.	FINANS HESABI	-60.099	-67.146	-71.768	-72.903	-41.159	-10.110
8.	Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	1.482	2.370	4.106	3.627	7.047	5.095
9.	Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	9.099	16.182	13.628	12.896	12.828	17.550
10.	Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi	3.534	-2.688	-2.657	-2.601	746	6.129
11.	Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu	19.617	19.516	38.355	21.387	20.860	-9.590
11.1.	Hisse Senetleri	3.468	-985	6.276	842	2.559	-2.395
11.2.	Borç Senetleri	16.149	20.501	32.079	20.545	18.301	-7.195
12.	Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	-7.020	-11.197	599	-2.331	1.675	14.963
12.1.	Merkez Bankası	-4	-2	-2	-1	0	0
12.2.	Genel Hükümet	39	292	366	757	213	-238
12.3.	Bankalar	-13.179	339	-2.009	269	1.055	15.152
12.4.	Diğer Sektörler	6.124	-11.826	2.244	-3.356	407	49
13.	Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	29.379	19.933	21.833	37.315	16.939	28.337
13.1.	Merkez Bankası	-38	-1.409	-1.779	-1.457	-1.905	-674
13.2.	Genel Hükümet	3.657	2.073	-89	-22	-886	-1.186
13.3.	Bankalar	27.240	10.118	15.904	32.237	14.003	18.695
13.4.	Diğer Sektörler	-1.480	9.151	7.797	6.557	5.727	11.502
	Cari, Sermaye ve Finans Hesapları	15.432	-7.281	23.748	9.186	-2.508	-22.029
D.	NET HATA VE NOKSAN	-464	8.295	-927	1.577	2.040	10.198

ÖDEMELER DENGESİ		2010	2011	2012	2013	2014	2015
(MİLYON ABD DOLARI)							
	GENEL DENGİ	-14.968	-1.014	-22.821	-10.763	468	11.831
E.	REZERV VARLIKLAR	14.968	1.014	22.821	10.763	-468	-11.831
14.	Resmi Rezervler	12.809	-1.813	20.814	9.911	-468	-11.831
15.	Uluslararası Para Fonu Kredileri	2.159	2.827	2.007	852	0	0

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri (Şubat 2017), 2017,
<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TCMB+TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+İlgili+Istatistikler/Odemeler+Dengesi+Istatistikleri/Veri+Tablolar>
[erişim tarihi 12 Mart 2017].

5. TÜRKİYE’DE VE DÜNYADA SAVUNMA SANAYİ

5.1. DÜNYADA SAVUNMA SANAYİ STRATEJİSİ

İkinci dünya savaşından sonra sanayi harcamalarında dünya genelinde büyük artış görülmüştür. 1987 yılına kadar en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla soğuk savaşın sona ermesinden sonra az gelişmiş ülkelerde ekonomik problemler oluşmuş ve savunma harcamaları düşüşe geçmiştir.

Savunma sektöründe, 1990’lı yıllarda stratejik değişikliğe gidilmiştir. Bu stratejilerin en önemlilerinden biri, ABD’deki bazı şirketlerin birleşmeleridir. Raytheon, Lockheed Martin, Boeing, Northrop Grumman firmaları birleşmiş ve bu birleşmelerde büyük firmalar daha da büyümüştür bu durum da, Avrupa Birliği ile ABD arasındaki farkı büyötmüştür. Bir diğer önemli değişim ise, savunma sektöründe tedarikin kamudan özel sektöre kaymasıdır. Bunun sonucunda özel sektör yatırım ve Ar-Ge faaliyetleri artmıştır. (Markussen ve Costigan 1999, s183)

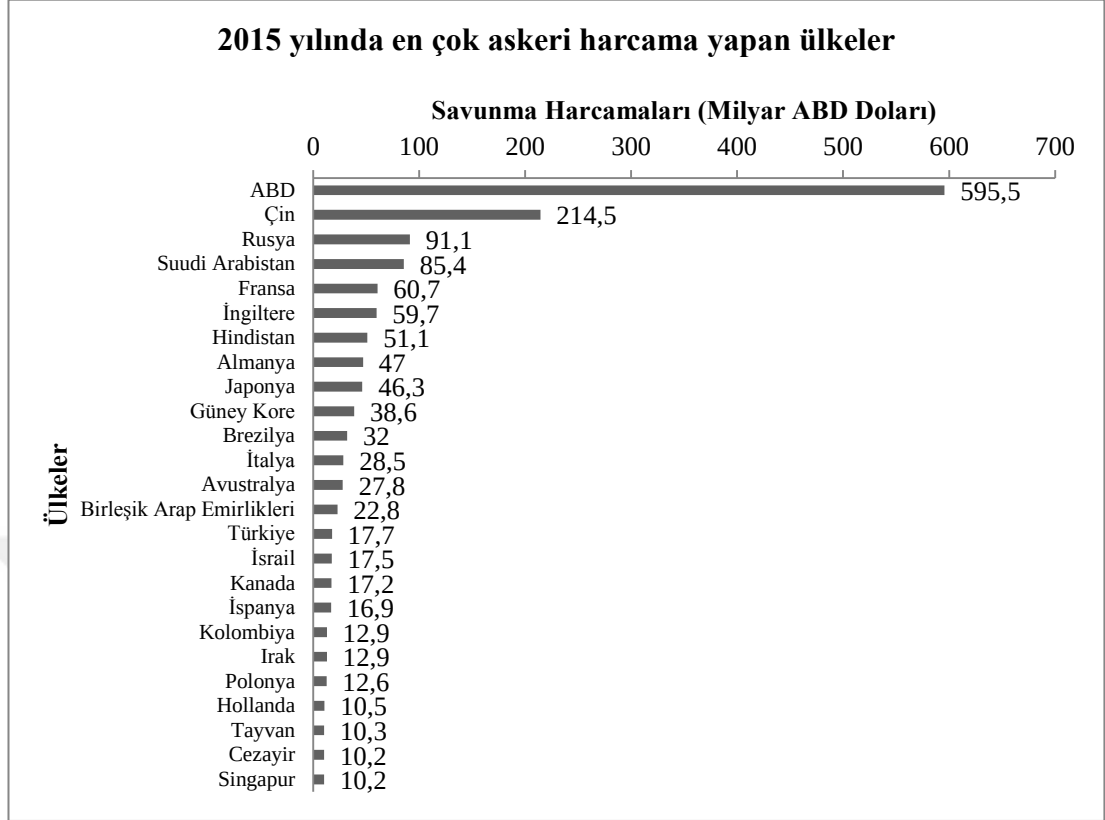
2016 yılının başından itibaren artan küresel tehditlerle, savunma sanayiye ayrılan bütçelerde artış, savunma sanayi duruşu ve yeniden yapılanmalar görölmektedir. Bu tehditler eski usul kara kuvvetleri arasında geçen gerilimlerden ziyade yerini, deniz kuvvetleri, hibrid savaşlar, ada inşaları, açık deniz korsancılığı, kentsel ayaklanmalar ve siber saldırılara bırakmıştır. Buna ilave olarak, Suudi Arabistan ve Yemen arasındaki gerginlikler ve ABD’nin Suudi Arabistan’a destek vermesi; Rusya’nın Kırım’ı ele geçirmesi dolayısıyla Ukrayna ile savaş halinde olması; Kuzey Kore’nin komşularını nükleer silahla tehdit etmesi ve Irak Şam İslam Devleti’nin (İŞİD) Suriye, Irak, Afganistan başta olmak üzere Türkiye, Avrupa ve Afrika’da terör saldırıları düzenlemesi küresel gerginlikleri en yüksek seviyeye taşımış ve savunma sanayinin büyümesini sağlamıştır.

ABD’de 2016 seçimlerini kazanan Donald Trump, NATO üyelerine çağrıda bulunmuş ve savunma sanayi harcamalarını GSYİH’lerinin yüzde 2’si oranında artırmalarını teklif etmiştir. Bahsedilen savunma sanayi harcama artırımını yıllık yaklaşık 5,8 milyar ABD Doları’na tekabül etmektedir. Bu bütçenin daha çok donanım satın alımı ve 500 Milyon ABD Doları daha fazla Ar-Ge harcaması olarak kullanılması planlanmaktadır. (Deloitte 2017, s.6)

Dünyada savunma sanayi trendlerine bakıldığında 2010 - 2015 yılları arasında bütçede daralma olduğu görülmektedir. 2010 yılından itibaren global gelirlerde genişleme olurken, savunma sanayi sektörü gelirinde daralama görülmüştür. Bu daralma 2015 yılında yüzde -0.12'dir. (Deloitte 2016, s.3) Bu düşüş trendinin en büyük sebebi ise Amerika Birleşik Devletleri'nin bütçe kesintilerine gitmesi ve bazı silah programlarını iptal etmesi sonucu olmuştur. Bununla birlikte ABD Doları'nın güçlenmesi, savunma sanayi gelirlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Amerika dışında çalışan savunma sanayi firmalarının artan ABD Doları karşısında gelirlerinde düşüş yaşanmıştır. 2016 yılında ise artış olmuştur.

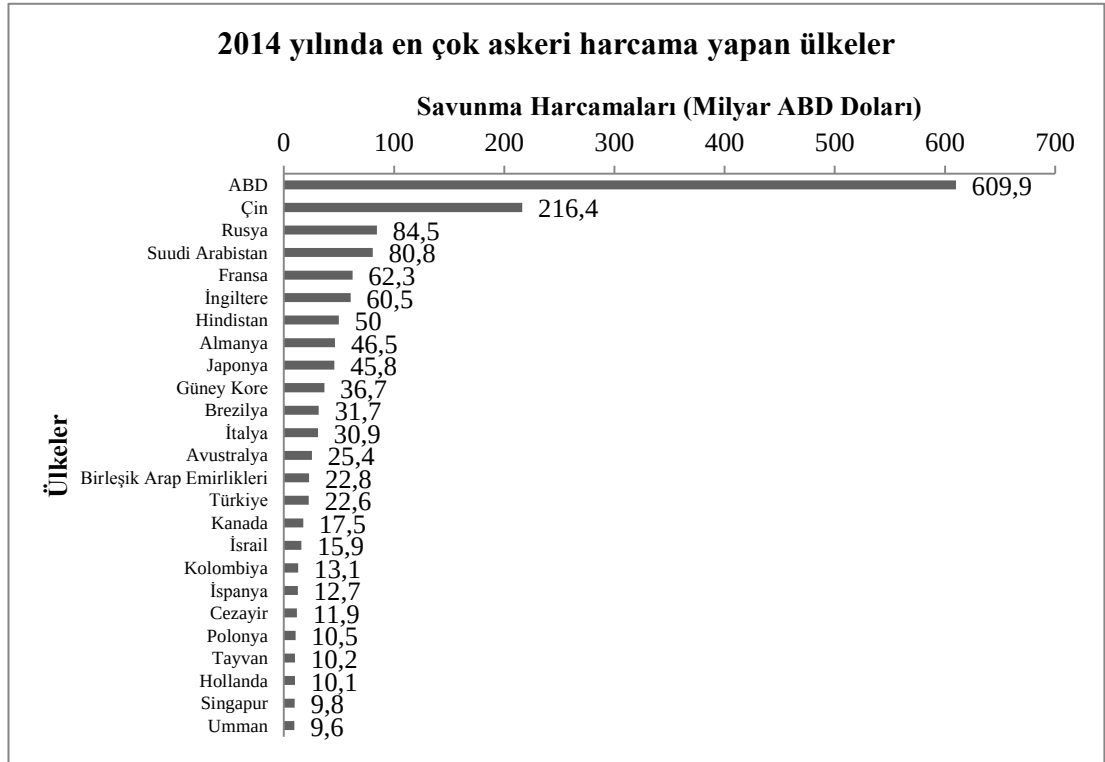
Savunma Sanayi'de önümüzdeki senelerde global bir büyüme beklenmektedir. Artan global güvenlik tehditleri, savaş ve terör olayları ile silahlanmanın artması ve savunma sanayi gelirlerinin tekrar canlanması beklenmektedir. Orta Doğu, Doğu Avrupa, Kuzey Kore ile Doğu ve Güney Çin Denizlerindeki artan gerginlikler, savunma sanayi ve askeri harcamalarında da artışa neden olacaktır. Şekil 5.1 ve Şekil 5.2'ye bakıldığında 2014 ve 2015 yılı harcamaları en çok askeri harcama yapan ülkelerin sıralaması görülmektedir. 2014 yılında 1,747 trilyon ABD Doları ve 2015 yılında 1,760 trilyon ABD Doları olan toplam askeri harcamanın en büyük payını Amerika Birleşik Devletleri'nin oluşturduğu görülmektedir. Buna göre 2014 yılında global harcamaların yüzde 35'ini 2015 yılında ise yüzde 34'ünü Amerika Birleşik Devletleri oluşturarak açık ara farkla en üst sırada yer almıştır. ABD'nin ardından en yüksek askeri harcamaya sahip ülke Çin'dir. Çin askeri harcamaları, global harcamaların, 2014 ve 2015 yıllarında yüzde 12'sini oluşturmaktadır. Çin'i takip eden Rusya, yüzde 4,8 ve yüzde 5,2'lik payla üçüncü sırada yer almaktadır. Dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve Rusya askeri harcamaları toplamı, küresel harcamaların yaklaşık yüzde 50'sini oluşturmaktadır. ABD'nin yaptığı harcamalarla küresel savunma sektörüne yön verdiği çok net söylenebilir. Bu listede Türkiye, 2014 ve 2015 yıllarında, yüzde 1,3 ve yüzde 1'lik payıyla 15. sırada yer almaktadır. Hiç bir ülkenin ABD'nin harcamalarıyla kıyaslanamadığı düşünüldüğünde, Türkiye'nin NATO üye ülkeleri arasında savunma harcamalarına yüksek bütçe ayırdığı söylenebilmektedir.

Şekil 5.1: En Yüksek Askeri Harcama Yapan 25 Ülke – 2015

Kaynak: Deloitte 2017, s.7

Şekil 5.2: En Yüksek Askeri Harcama Yapan 25 Ülke - 2014

Kaynak: Deloitte 2016, s.10

5.2. TÜRKİYE'DE SAVUNMA SANAYİ STRATEJİSİ

Osmanlı döneminde başlayan ve 17. Yüzyıla kadar güçlü bir savunmaya sahip olan Türk Savunma Sanayi 18. Yüzyılda teknolojinin gerisinde kalarak gerilemeye başlamıştır. Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında savunma sanayinin ülke kalkınmasına önemli katkıları olduğu fark edilmiş ve girişimler başlatılmış; ancak 2. Dünya savaşından sonra ABD'nin başlattığı dış yardımlar, Marshall Planı ve Truman Doktrini ve Türkiye'nin NATO üyeliğine girmesi gibi süreçlerde müttefik ülkelerin ihtiyaç fazlası savunma donanımlarını Türkiye'ye hibe etmesi sonucu yurt içindeki üretimler engellenmiştir. Savunma üretimleri engellenen Türkiye 1974 Kıbrıs harekâtı ile birlikte dışa bağımlı olmasının sakıncalı yanlarını da görmüştür.

Türk savunma sanayini geliştirmek, dünyadaki politik ekonomik gelişmeleri takip etmek için Başbakanlığın 20.06.1998 tarihinde çıkardığı kararnameyle savunma sektöründe yeniden yapılanma başlatıldı. Çıkarılan bu kararnameyle mühimmat, araç gereç ihtiyaçlarının Türk milli savunma sanayi yoluyla karşılanarak politika ve stratejiler belirlendi.

2011 yılında Ekonomi Bakanlığı'na bağılı olarak (SSİ) Savunma Havacılık Sanayi İhracatçıları Birliği kuruldu. Kamu ve özel sektör arasında köprü görevi gören SSİ, MSB ve SSM ile işbirliği içerisinde faaliyetlerine başlayarak havacılık ve savunma sanayinde faaliyet gösteren ihracatçı ve ithalatçı firmaları bir araya getirerek ulusal ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği yaparak Türk savunma ve havacılık sanayi firmalarının dış pazar paylarını ve rekabet gücünü artırmayı hedeflemiştir.

2013 yılında Savunma ve Havacılık Tanıtım Grubu (Turkish Defence Alliance (TDA)) kurulmuştur. Bu kuruluş ihracatın geliştirilmesi, yeni pazarlar oluşturulması, mevcut pazarlarda süreklilik sağlanması, dünyada markalaşma ve yurt dışında savunmada güçlü bir ülke olmayı hedeflemiştir.

Türkiye'de savunma sanayi, özel sektör, kamu kuruluşları ve kamu ortak kuruluşlarından oluşmaktadır. Türk Silahlı kuvvetleri kamu kısmını oluşturmaktadır. TSK'ne bağılı kuruluşlar askeri fabrikalar, tersaneler, ikmal bakım merkezleri, MKE ve bağılı fabrika müdürlükleridir. Kamu ortaklı kuruluşlar SSM ve TSKGV'nin iştiraki kuruluşlar yerli ve yabancı sermayeli kuruluşlardır. Savunma sektör cirosunun önemli kısmını kamu kuruluşları oluşturmaktadır.

Savunma Sanayi stratejisinin temel amaç ve hedefleri Türkiye'nin sürdürülebilir ve rekabetçi savunma sanayinin mimarı kılmak, savunma sektörünün etkinliğini artırmak, tedarik zinciri oluşturarak ihtiyaçları güvenli biçimde yerli ve milli imkanlarla karşılamak, savunma ve havacılık ihracatını artırmak, Türk Silahlı Kuvvetleri'ni geleceğin muharebe ortamına hazırlayacak savunma ve güvenlik teknolojilerinde yetkinlik kazandırmaktır.

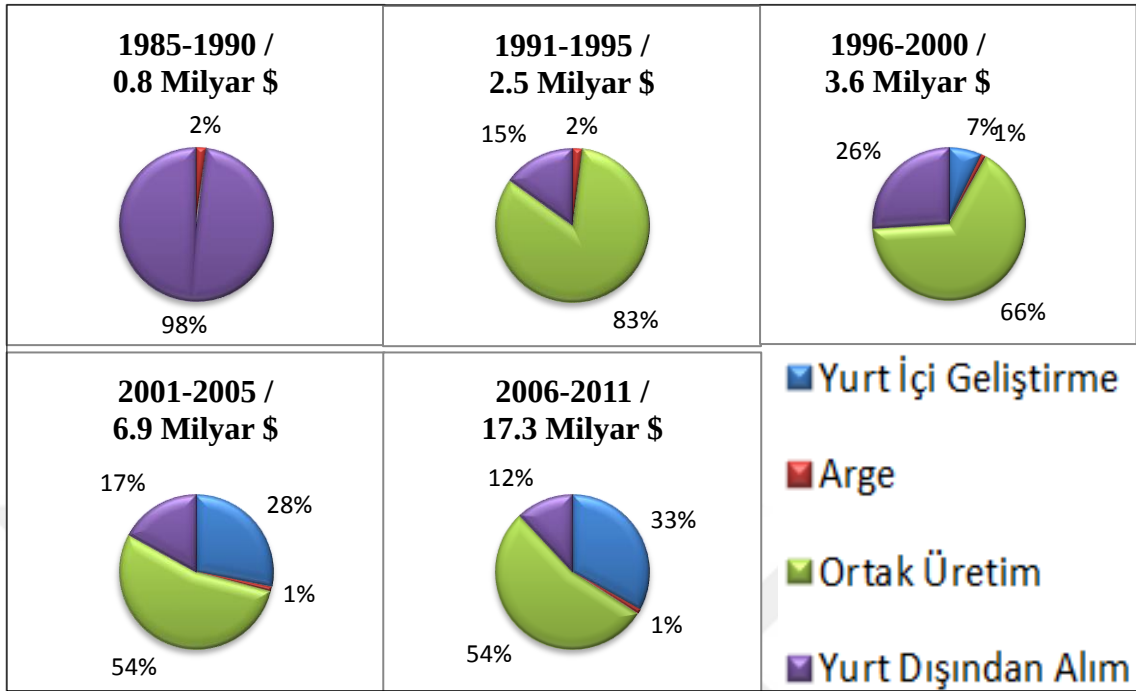
TSKGV ve MKE kamu kurum ve kuruluşların sektör analiz çalışması yapılarak tedbir ve öneriler geliştirilerek yapılanma gerçekleştirilmiştir. Birçok projeler faaliyete geçirilmiş ve geçirilmektedir. Milli tank, muharip gemi, helikopter (atak), uçak, insansız hava aracı, güdümlü füze, uydu, radar, dizel güç grubu, jet motor projeleri gibi.

5.2.1. Tedarik Modellerinin Yıllar İtibari ile Gelişimi

Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın 1985-2011 yılları arası savunma sanayi tedarik modeli gelişimi, 5'er yıllık periyotlar halinde Şekil 5.3'de verilmiştir. Şekle bakıldığında 1985-1990 yılları arasında çok az bir oranda Ar-Ge faaliyeti buna karşın yüzde 98 oranında yurt dışından alım olduğu görülür. Kısa zamanda, tedarik modelinin gelişip ortak üretimin önem kazandığı ve 1991-1995 yılları arasında yüzde 83 payla yer aldığı görülmektedir. Bu dönemden sonra yurt dışı alımda sert düşüş yaşanmış ve gittikçe artan oranda yurt içi geliştirmeler önem kazanmıştır. SSM'nin Ar-Ge harcamalarında hacimsel anlamda artış olmuş ancak oransal anlamda artış olmamıştır. Toplam savunma sanayi tedarik hacmi 0,8 Milyar ABD Dolarından 2011 yılında 17,3 Milyar ABD Dolarına çıkmıştır. Görece kısa bir tarihe sahip olan Türk savunma sanayi için yurt dışı tedarik modelinden yurt içi tedarik modeline geçiş hızı oldukça iyi kabul edilmektedir.

Ekonomi Bakanlığı'nın yayınladığı 2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı'nda dışa bağımlılığı yüksek sektörlerden biri olan savunma sanayide eylem planı raporlanmıştır. Bu doğrultuda, yerli ürünlerin geliştirilmesine yönelik, Ar-Ge ve destek programlarının geliştirilmesi ve bu tür projelere öncelik verilmesi hususunda 2012-2015 yılları arasındaki eylemler planlanmıştır. (T.C. Ekonomi Bakanlığı, [tarih yok] s.50)

Şekil 5.3: Tedarik Modellerinin Gelişimi

Kaynak: SSM. 2017. *Savunma Sanayii Müsteşarlığı Stratejik Plan 2012-2016*.

5.2.2. Sanayi Katılımı ve Offset (SK/O)

Ticaret dünyasında Offset kavramı; ticaret yapan tarafların aralarında para dışında da fayda alışverişinin olduğu durumları ifade etmektedir. Alıcının üstlendiği maliyetin kısmi olarak alıcıya fayda şeklinde geri dönmesi şeklinde de tanımlanabilir.

Kavramın daha iyi anlaşılabilmesi için bu kavramı hem alıcının gözünden hem de satıcının gözünden ayrı ayrı incelenebilir.

Alıcı açısından bakıldığında; satın alınan ürün veya hizmetlerin karşılığında ödenen paranın ve dolayısıyla faydanın bir kısmının geri kazanılması durumudur. Satıcı gözünden bakıldığında ise offset satılan ürün karşılığında alınan paranın alıcıya yönelik hizmet, yatırım, teknoloji transferi gibi unsurlarla dolaylı yollarla geri verilmesi durumudur. Çoğu zaman satıcı tarafından kolay kolay tercih edilmeyecek bir ticaret şeklidir. (Ancak istisnası da vardır.) Çünkü offset satıcıya yük getiren bir uygulamadır. Satıcının offseti tercih etme sebebi, alıcının offset dışında alım gücü olmayıp da offset olmaz ise ticaretin yapılamayacak olmasıdır. Yani satıcı, bir sıfırdan büyüktür mantığıyla satıştan vazgeçmektense alternatif bir yöntemin kabul edilmesidir.

Offset uygulamalarının en çok kullanıldığı alanlar savunma sanayi, havacılık ve uzay sanayi, telekomünikasyon veya enerji sistemleri tedarikidir. Bu sektörlerdeki offset talepleri genellikle taraflardan biri bir devlet ise veya devlet şirketi ise gerçekleşir. Bunun da sebebi; devletlerin döviz ile yaptıkları alımların bir kısmının geri kazanımını sağlamak istemesi ve/veya sahip olunmayan bir teknolojinin ve kalifiye iş gücünün edinilmek istenmesidir.

Offset uygulamaları her ne kadar ticaret yapan taraflardan birinin yaptığı alımı para olarak finanse etmekte zorluk yaşadığı durumlarda karşımıza çıksa da sadece finansal sıkıntılar ya da teknolojik yetersizlikler nedeniyle gelişmekte olan ülkelerin ya da finansal yapısı uygun olmayan firmaların tercih etmek zorunda kaldığı bir işlem olarak düşünülmemelidir. Gelişmiş ülkelere arasında da çok sayıda offset ticaret örnekleri mevcuttur. Bunun en iyi örneği Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği arasındaki offset uygulamalarıdır. Offset türü ticaret en çok askeri veya sivil uçak alım satımlarında kullanılmaktadır. Bunun dışında elektronik sistemler, füze ve roketler gibi projelerde de offset uygulamalarından yararlanılmaktadır. (TÜSİAD 1999, ss.15-23)

5.2.2.1. Gelişmekte olan ülkelerde offset kullanım nedenleri

Gelişmekte olan ülkelerde offset kullanım nedenleri aşağıda sıralanmıştır:

- i. Kredi maliyetlerinin yüksek olduğu dönemlerde ülkeden döviz çıkışının azaltılması
- ii. Sanayinin gelişimine destek olması, yeni sanayi alanları yaratması, (dolayısıyla istihdam yaratması) ve yeni ihracat imkanları yaratması
- iii. Politik olarak alınan cari denge iyileştirmeye yönelik kararlar
- iv. Yeni teknolojiler edinme isteği

5.2.2.2. Gelişmiş ülkelerde offset kullanım nedenleri

- i. Sahip olunan pazar payının korunması isteği
- ii. Üretim fazlasının değerlendirilmesi
- iii. Gelişmekte olan ülkelerle ticaret, işbirliği vb. yapılabilmesi

Görüldüğü üzere offset uygulamaları hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde büyük ölçekli ticaretlerin önemli bir çeşididir. Offset uygulamalarını dolaylı offset ve doğrudan offset olarak ikiye ayırabiliriz.

5.2.2.3. Doğrudan offset

Bu yöntemde satıcı yaptığı satışın bir kısmı kadar alıcından geri satın alma yapmayı taahhüt eder. Bu uygulamalarda genellikle satıcı, alıcının ülkesinde yatırım, fason imalat yapar, ortak imalat gibi çalışmalar yapar. Bu çalışmaların hepsinde teknoloji transferi gerçekleşir. Alıcı bu sayede kendi teknolojisinde de ilerleme yapmayı amaçlar. Satıcı da bu şekilde hem satışını yapmış olur hem de alıcı ile uzun vadeli iş ortaklığını da büyük ölçüde garanti altına almış olur.

5.2.2.4. Dolaylı offset

Dolaylı offset yönteminde satıcı, alıcıdan aradaki ticaretin konusunda farklı alanlarda satın alma yaparak katkıda bulunur. Bu, çok farklı sektörlerde bile olabilmektedir. Örneğin satıcı ülke farklı alanlardaki, lojistik, sigortacılık, konaklama gibi ihtiyaçlarını alıcı ülkeden karşılamayı taahhüt eder. Bu konu ucu açık geniş bir kavramdır. Tarafların yaratıcılıklarına göre birçok farklı şekilde yapılabilmektedir.

Ülkeler arasında dolaylı ya da doğrudan olmak üzere offset uygulamaları sıklıkla kullanılan yöntemlerdir. Bu uygulamalarda maliyetlerin hesaplanması oldukça zordur. Taraflar arasında uzun müzakereler ya da zaman zaman problemlere neden olabilmektedir. Burada genellikle o satış ya da satın alma işlemine daha çok ihtiyacı olan taraf tavizler vermek durumunda kalmaktadır.

5.3. SAVUNMA SANAYİ ALANINDA FAALİYET GÖSTEREN TÜRK FİRMALARI

Gelirinin yüzde 20'sinden fazlasını savunma ve havacılık alanından elde eden ilk 25 firma, Savunma Sanayi Müsteşarlığı raporlarında “SS25” olarak tanımlanmaktadır. Yıllık analiz verileri toplanırken, SS25 firmalarının genel sektör ortalamasının yüzde 93'ünü temsil ettiği belirtilmektedir (SSM 2016, ss.18-19). Bu firmaların yıllar içinde sıralaması değişse de genel olarak ilk 25'te kalmışlardır. 2015 yılı içinde SS25 listesine giren firmalar aşağıda listelenmiştir:

- i. ASELSAN
- ii. THY TEKNİK
- iii. TAI
- iv. TEI

- v. ROKETSAN
- vi. FNSS
- vii. MKEK
- viii. STM
- ix. OTOKAR
- x. HAVELSAN
- xi. BMC
- xii. ALP HAVACILIK
- xiii. SEDEF GEMİ
- xiv. NUROL MAKİNA
- xv. PROBİL BİLGİ İŞLEM
- xvi. DEARSAN
- xvii. HST OTOMOTİV
- xviii. ÖZTEK TEKSTİL
- xix. AYDIN YAZILIM
- xx. İSTANBUL DENİZCİLİK
- xxi. YAKUPOĞLU TEKSTİL
- xxii. SAMSUN YURT SAVUNMA
- xxiii. ÇAN ORTAK GİRİŞİMİ
- xxiv. SAVRONİK
- xxv. YONCA-ONUK

5.4. SAVUNMA SANAYİ BÜYÜMESİNE ETKİ EDEN KRİTERLER

Savunma sanayisi dışa bağımlı olan Türkiye Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında ABD ve müttefik ülkelerin Türkiye için almış olduğu silah ambargosu kararının ülke için sakıncalarını fark edip, kendi kendine yeterli bir savunma sanayi altyapısını tesis etmeye yönelik politikalar oluşturma kararı almıştır. Türkiye savunma sanayinde yakın tarihte milli ve yerli projelerin hayata geçirilmesi konusunda ciddi atılımlar gerçekleştirmiştir. Bu atılımların hayata geçirilmesi ile dışa bağımlılık azaltılarak ihracatın artırılması ithalatın azaltılması hedeflenmiştir. Atılan bu adımla büyüyen ve teknolojik gereksinimi artan savunma sektörü için gerekli mali kaynağı oluşturmak adına Savunma Sanayi Fonu oluşturulmuştur. Projeleri yürütmek için SSM kurulmuş, karar organı için Yüksek Koordinasyon Kurulu ve Savunma Sanayi İcra Komitesi oluşturulmuş, yabancı

ortaklı şirketler kurulmuştur. Alt yapıların hazırlanmasıyla 1987-1988 yıllarında F-16, zırhlı muharebe aracı, 1990-1991 yıllarında F-16 elektronik harp, HF/SSB telsizleri ve CASA hafif nakliye uçağı projeleri faaliyete geçirilmiştir. Kara, hava ve deniz vakıfları birleştirilerek TSKGV kurulmuştur. Yabancı ortaklıklarla oluşturulan bazı şirketlerin sermayeleri 2000 yılından sonra SSM ve TSKGV'ye devredilmiştir. Özel girişimle Türk şirketleri kurularak (ROKETSAN, ASELSAN, HAVELSAN, OTOKAR, Nurol Makine gibi) savunma sektöründe iç piyasa ve yerli piyasa hareketlendirilmiştir. ROKETSAN füze ve roket sistemlerinde Türkiye'nin tek tasarım ve üreticisi olmuş, Aselsan elektronik alanda lider olmuş, Havelsan yazılım bilişim ve sistem entegrasyonunda öncü olmuştur. Savunma sanayinin yan ürünlerini üreten küçük ve orta ölçekli işletmeler kurularak ekonomiye ve cari açığa da katkı sağlanmıştır. Türk savunma sanayi sektörü oluşturulan bu yapıyla markalaşma yoluna giderek Türk'lerin kontrolünde büyümeye başlamıştır. Türkiye'de üretilen roket-füze, torpido füzeleri, İnsansız Hava Aracı (İHA), ANKA, Altay Tankı, zırhlı askeri araçlar, kirpi personel araçları, atak helikopterleri gibi askeri araçlar yurt dışındaki ülkelere ihraç edilmektedir. Bu atılan adımlarla Türk Savunma sanayinin 2010 yılında 853 milyon ABD Doları olan ihracatı, 2015 yılında 1 milyar 929 milyon ABD Doları'na yükselmiştir. (SaSaD 2013,2014,2015)

2010-2014 SIPRI verilerine göre Türkiye savunma sanayi ihracatçı ülkeler arasında ilk 20'de yerini almıştır.

Türkiye jeopolitik konumu gereği büyük tehdit ve riskler ile karşı karşıya bulunmaktadır. Tehdit ve riskler göz önünde bulundurulduğunda egemenlik ve ulusal varlığının idamesi, zaman ve maddiyat kaybını engellemek için Türkiye'nin teknolojiye bağımsız yerli kaynaklarla savunması sektöründe büyük ve güçlü olması gerekmektedir.

5.4.1. Küresel Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

Ülkelerin kendi sınırları içinde gerçekleştirdikleri ekonomik etkinlikler yurt içi ekonomiyi, diğer ülkelerin ekonomileri global ekonomiyi oluşturmaktadır.

2008 yılı küresel krizin getirdiği işsizlik oranlarını düşürmek, üretimi artırmak, talebi canlandırmak kısacası cari açığın önüne geçmek için gelişmiş ülkeler maliye politikası önlemlerini faaliyete geçirmişlerdir. 2008 Mortgage krizinden sonra, dünyada GSYİH küçülmüştür. Kriz üretim üzerinde negatif etkiye sebep olmuştur. Alınan önlemlerle krizin etkileri azaltılmış ekonomi toparlanma sürecine gitmiş olsa da ihracatla büyüyen

lkelerde talebin daralması ekonomileri olumsuz etkilenmiştir. Dış ve iç talepteki dengesizlik küresel ekonomiye yansımıştır.

2001 krizinin verdiği olumsuz etkiyi üzerinden atamayan Türkiye 2008 kriziyle ekonomisi daralmış ve küçülmeye gitmiştir. 2001 krizi kadar negatif bir etkisi olmasa da küresel krizin etkisi yansımıştır. 2001 yılında büyüme hızı GSYH yüzde -5,7 iken 2008 yılına kadar süreçte büyüme hızı artmış yüzde 0,7 olmuştur. 2008 küresel kriz etkisini hissettirince 2009 yılında yüzde -4,8, ekonomisi küçülmüştür. Tablo 5.1’de Türkiye’nin hem 2002 i krizi hem de 2008 küresel ekonomik krizini içinde barındıran 2001-2009 yılları arasındaki ekonomik göstergeleri paylaşılmıştır. 2015 yılına kadar olan süreçte tekrar toparlanarak yüzde 4 büyüme gerçekleştirmiştir. Kişi başına milli gelir 2001 yılında 3.084 \$ iken 2015 yılında 11.014 \$’a yükselmiştir. Krizden etkilenen başta ABD ve Avrupa lkeleri faizleri düşürerek parasal genişlemeye gitmişlerdir. Gelişmekte olan Türkiye’ye sermaye akışı olmuştur. lke içi üretim ve yatırımlar artmış ekonomi canlanmış GSYH artmıştır.

Tablo 5.1: Türkiye 2001-2009 Ekonomik Göstergeler

YILLAR	Nüfus	BÜYÜME HIZI GSYH (1998 bazlı)	BÜYÜME HIZI GSYH (2009 bazlı)	Kİşİ BAşINA MİLLİ GELİR (GSYH) (1998 bazlı)	Kİşİ BAşINA MİLLİ GELİR (GSYH) (2009 bazlı)	Kİşİ BAşINA MİLLİ GELİR (GSYH) (1998 bazlı)	Kİşİ BAşINA MİLLİ GELİR (GSYH) (2009 bazlı)	GSYH (1998 bazlı)	GSYH (2009 bazlı)
	Bin Kişi	%	%	TL	TL	\$	\$	BİN TL	BİN TL
2001	65.166	-5,7	-6,0	3.686	3.766	3.019	3.084	240.224.083	245.428.760
2002	66.003	6,2	6,4	5.310	5.445	3.492	3.581	350.476.089	359.358.871
2003	66.795	5,3	5,6	6.809	7.007	4.565	4.698	454.780.659	468.015.146
2004	67.599	9,4	9,6	8.270	8.536	5.775	5.961	559.033.026	577.023.497
2005	68.435	8,4	9,0	9.482	9.844	7.036	7.304	648.931.712	673.702.943
2006	69.295	6,9	7,1	10.944	11.389	7.597	7.906	758.390.785	789.227.555
2007	70.158	4,7	5,0	12.018	12.550	9.247	9.656	843.178.421	880.460.879

YILLAR	Nüfus	BÜYÜME HIZI GSYİH (1998 bazlı)	BÜYÜME HIZI GSYİH (2009 bazlı)	KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR (GSYİH) (1998 bazlı)	KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR (GSYİH) (2009 bazlı)	KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR (GSYİH) (1998 bazlı)	KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR (GSYİH) (2009 bazlı)	GSYİH (1998 bazlı)	GSYİH (2009 bazlı)
	Bin Kişi	%	%	TL	TL	\$	\$	BİN TL	BİN TL
2008	71.052	0,7	0,8	13.378	14.001	10.444	10.931	950.534.251	994.782.858
2009	72.039	-4,8	-4,7	13.223	13.870	8.561	8.980	952.558.579	999.191.848
2010	73.142	9,2	8,5	15.023	15.860	10.003	10.560	1.098.799.348	1.160.013.978
2011	74.224	8,8	11,1	17.484	18.788	10.428	11.205	1.297.713.210	1.394.477.166
2012	75.176	2,1	4,8	18.846	20.880	10.459	11.588	1.416.798.490	1.569.672.115
2013	76.148	4,2	8,5	20.607	23.766	10.822	12.480	1.567.289.238	1.809.713.087
2014	77.182	3,0	5,2	22.732	26.489	10.395	12.112	1.748.167.817	2.044.465.876
2015	78.218	4,0	6,1	25.118	29.885	9.257	11.014	1.952.638.409	2.337.529.940

Kaynak: TÜİK

5.4.2. Küresel Güvenlik Tedbirleri

Ülkeler içeriden veya dışarıdan gelebilecek her türlü, tehdit ve tehlikelere karşı toprak bütünlüğünü koruyabilmek, birlik ve beraberliği için güvenlik tedbirlerini oluşturmak zorunda kalmışlardır. Milli varlığın devamı ve bütünlüğü için alınan güvenlik tedbirleri politik, askeri, siyasi, bilimsel, teknolojik ve ekonomik yönlüdürler. Her ülkenin güvenlik tedbirleri bulundukları coğrafyaya ve ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre farklılıklar göstermektedir. Güvenlik yalnızca bölgesel değil küresel bir kavram haline gelmiştir. Bu kavram göz önünde bulundurulduğunda devletlerarası ilişkilerde aktif dış politika önemli bir unsur oluşturmaktadır. Güvenlik konusu teknolojinin gelişmesine etki ederek ekonominin önemli bileşeni olmuştur. Gelişen ekonomi de kalkınmayı beraberinde getirmektedir. Küreselleşen dünyada ekonomik çıkarlar gelişen teknolojiyle siber saldırıları da beraberinde getirmiştir. Geleneksel suç işleme yöntemlerinin bilgisayar ortamında yapılması ile bilişim tedbirleri gelişmektedir.

Ülkeler olası tehditler karşısında stratejilerini ve eylem planlarını geliştirerek bütçe oluşturmaktadırlar. Oluşturulan bütçeyle alınan tedbirler iç piyasaya ve ekonomiye hareket kazandırmaktadır. Tehdit doğrudan ve dolaylı olarak göreceli bir kavramdır. Güvenlik yalnızca insanlardan gelecek tehdit olarak algılanmamalıdır. Küresel ısınma, salgın hastalıkları, doğal afetlerde güvenlik tedbirlerini almayı gerektirmektedir.

Ülkeyi zafiyete uğratmamak adına güvenlik tedbirlerinin zamanında ve doğru alınması ülkelerin geleceği açısından son derece önemli konulardandır. Savunma sektörünün üzerinde önemle durduğu konulardandır.

5.4.3. Gelişen Teknoloji

İnsanoğlunun varoluşundan bugüne kadar birbiriyle mücadele ve yarış içinde olmuştur. Bireysel mücadeleler toplumsal mücadelelere, toplumsal mücadeleler ülkeler mücadelesine dönüşmüştür. Ülkelerin birbirleri üzerinde hakimiyet kurmak istemeleri savaşların nedeni olmuştur. Ülkelerini korumak isteyen devleteler sanayiye ve savunma teknolojilerine yatırım yapmışlardır. Yakın tarihte iki büyük dünya savaşından sonra yaşanan soğuk savaşların ardından son zamanlarda Ortadoğu ve Afrika'da savaşlar devam etmektedir. Ayrıca terörizm tüm dünya için tehlike ve sorun oluşturmaya devam etmektedir. Yaşanan çatışmalar teknolojinin gelişmesinin nedenlerinden olmuştur. Askeri ve sanayi teknolojisi gelişmiş ülkeler dünyada yaşanan gelişmelerden en az etkilenirken, teknolojisi gelişmemiş ülkeler bu tür sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Günümüz dünyasında teknolojinin hızlı gelişmesiyle her geçen gün yenilikler ortaya çıkmaktadır. Çıkan yenilikler beraberinde üstünlükler getirmektedir. Teknolojiler ülkelerin gelişmişlik düzeyini belirlemektedir. Gelişmiş ülkeler güçlü teknolojiye sahip ülkelerdir. Gelişmemiş ülkeler teknoloji hayranıdır. Teknolojiyi yönetebilen, hakim olan ülkeler küresel arenada rekabet ve ticari üstünlük sağlamaktadır. Teknoloji askeri alanda önemli güç kaynağı olmuştur. Savunma sektörü en ileri teknolojilerin kullanıldığı alanlardır. Savaş sanayi için geliştirilen yeni teknolojiler sivil alanda (sağlık, bilişim, üretim, gıda gibi), (cep telefonu, internet gibi) kullanılarak hayatı kolaylaştırmakta ekonomik kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Gelişen teknoloji savunma sanayinde dışa bağımlılığı azaltarak askeri alanda önemli güç unsuru oluşturmaktadır. Ulusal savunma gücünü artırmak için yeni teknolojileri kullanmak gerekmektedir. Yeni teknolojiler sayesinde ürün ve hizmetin daha az maliyetle kaliteli

üretilmesi sağlamaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle savunma sektörü de gelişerek savaşların kaderini belirlemektedir. Savaş teknolojisi gelişmiş ülkeler ekonomik ve politik yönden güçlü ülkelerdir. Savunma araçlarını dışardan ithal eden ülkeler büyük risklerle karşı karşıyadırlar. Olası bir savaşta ithal savaş malzemelerinin yazılımlarının üretici ülkelerin kontrolü altında olması büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Türkiye son dönemlerde savunma teknolojilerinde birçok atılımlar gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin ilk insansız hava aracı Anka; ilk yerli eğitim uçağı Hürkuş'tur. Milli tanklar, Göktürk uydusu, elektronik savaş sistemleri, milli yazılımlar, savaş gemileri, füzeler bunlardan bazılarıdır. Atılan bu adımlar gerek askeri alanda gerekse ekonomik alanda olumlu katkılar sağlamaktadır. Türk savunma sanayinin gelişen ileri teknoloji sistemleriyle donatılması güçlü dünya orduları konumunu korumasını sağlamaktadır.

5.5. TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA SAVUNMA SANAYİ BÜTÇESİ VE HARCAMALARI

Dünya askeri harcamalarının 2015 yılında 1,7 Trilyon ABD Doları gerçekleştiği tahmin edilmektedir. Bu rakam küresel GSYİH yüzde 2,3'ünü oluşturmaktadır. Aynı zamanda kişi başına düşen pay 228 ABD Doları olmaktadır. (SIPRI 2016, s.17)

Askeri harcamalar Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da 2015 yılında hızı azalsa bile düşüşe devam etmiştir. Benzer şekilde Latin Amerika ve Afrika'da da savunma harcamalarında düşüş görülmüştür. Buna karşın, Asya, Okyanusya, Doğu Avrupa ve Orta Doğu'da savunma harcamalarında artış görülmüştür. Bunun en temel sebebi de bu ülkelerde devam eden askeri problemler, terör ve savaş gibi hususlardır.

2014 yılının sonlarına doğru petrol fiyatlarındaki sert düşüş, petrol ihraç eden ülkelerde, daha önceleri hızla artan savunma harcamalarında düşüşe neden olmuştur. Bu düşüş bazı ülkelerde 2015 yılında net bir şekilde görülürken, bazı ülkelerin ise savunma harcamalarındaki artış devam etmiş ancak bu artışın hızı oldukça düşük olmuştur. 2016 yılında da bu yavaşlama yerini gerilemeye bırakmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde de 2015 yılı içinde savunma harcamalarında düşüş devam etmiştir, 2016 yılında düşüş hızının iyice yavaşlamasıyla, 2017 yılı ve sonrası için artışa geçeceği öngörülmektedir. Tüm bunlara rağmen Amerika Birleşik Devletleri 2015 yılında 596 Milyar ABD Doları harcamayla, açık ara farkla en önde gelen savunma harcamasına sahip ülke olmuştur.

Çin’de yapılan savunma harcamaları ise 2015 yılında, yaklaşık ekonomik büyüme oranında artmış ve bu artışların takip eden yıllarda artması beklenmektedir. Çin, askeri strateji raporunda jeopolitik konumu gereği çevresel güvenliğinin olmadığını yayınlamıştır. Bu da artışın sebebini açıklamaktadır.

Savunma harcamaların fırsat maliyeti yaratması hususu son zamanların göze çarpan konularından biri olmuştur. Harcamaların 1995 yılından itibaren savunma, sağlık ve eğitim alanlarındaki dağılımına bakıldığında; birçok ülkenin sağlık ve eğitime daha çok pay ayırdığı görülmektedir. Bu trende uyamayan ülkeler ise Orta Doğu ve Doğu Avrupa ülkeleri olmuştur. Bu ülkeler, aksine askeri harcamalarının oranını artırmışlardır. (SIPRI 2016, s.20)

Tablo 5.2’de Türkiye ve belli başlı komşularının, 2000-2015 yılları arası savunma harcamaları ve Tablo 5.3’de bu veriler ışığında 2001-2015 yılları arasında savunma harcamalarının yıllık değişimi verilmiştir. Bu verilerden en çarpıcı olanı hiç şüphesiz Rusya’nın harcamalarıdır. Rusya’nın savunma harcamaları Türkiye ile kıyaslandığında ortalama yüzde 300 katı kadardır. Rusya’nın bu kadar çok savunma harcaması yapmasının en temel sebebi ABD ile aralarındaki rekabettir. Soğuk Savaş döneminden beri Rusya ile ABD her konuda olduğu gibi savunma konusunda da rekabet içinde olmuşlardır. Rusya’nın harcamaları ayrı bir kategoride değerlendirildiğinde, Türkiye’nin komşularına kıyasla daha çok savunma harcaması yaptığı net görülmektedir. Tablo 5.3Şekil 5.2’teki değişime bakıldığında 2001-2010 yılları arasında Türkiye’nin savunma harcamalarında bir düşüş trendi olduğu söylenebilir. 2010 yılından sonra da küçük artışlar göstermiştir. Buna karşın İran 2007 yılına kadar hızla artışını sürdürmüş ve bu yıldan sonra düşüşe geçmiştir. Rusya ise her yıl savunma harcamalarını artırarak devam etmiştir. Yunanistan içinde bulunduğu ekonomik krizin her geçen yıl hızla artmasıyla savunma harcamalarını hızla düşürmüş, Irak ise içinde bulunduğu savaş hali dolayısıyla büyük artış ve azalışlar göstermiştir.

Tablo 5.2: 2000-2015 Yılları Türkiye ve Bazı Komşularının Savunma Harcamaları (2014 Yılı Sabit Fiyatlarıyla Milyon ABD Doları)

Ülke	Bulgaristan	Rusya	Yunanistan	Irak	Türkiye	İran
2000	963	28.838	9.224	..	20.089	5.127
2001	1.066	31.171	9.021	..	18.416	5.645
2002	1.076	34.530	8.849	..	19.595	6.284

Ülke	Bulgaristan	Rusya	Yunanistan	Irak	Türkiye	İran
2003	1.096	36.200	7.581	..	17.685	6.764
2004	1.072	37.847	8.335	2.090	16.140	7.894
2005	1.096	43.010	9.013	2.821	15.279	10.201
2006	1.087	47.601	9.371	2.025	16.395	12.131
2007	1.263	51.814	9.363	3.025	15.763	14.276
2008	1.058	56.933	10.409	3.778	15.939	13.142
2009	1.005	59.730	10.913	3.581	17.057	12.629
2010	956	60.940	8.387	4.200	16.712	13.220
2011	810	65.040	6.752	6.545	16.875	13.446
2012	829	75.364	5.972	6.305	17.244	12.150
2013	886	79.030	5.577	8.070	17.626	12.639
2014	836	84.697	5.531	9.516	17.770	9.984
2015	797	91.081	6.104	12.873	17.669	9.901

Kaynak: SIPRI Mİlex Data 1988-2015

Tablo 5.3: 2001-2015 Yılları Türkiye ve Bazı Komşularının Savunma Harcamalarının Yıllık Değişimi (%)

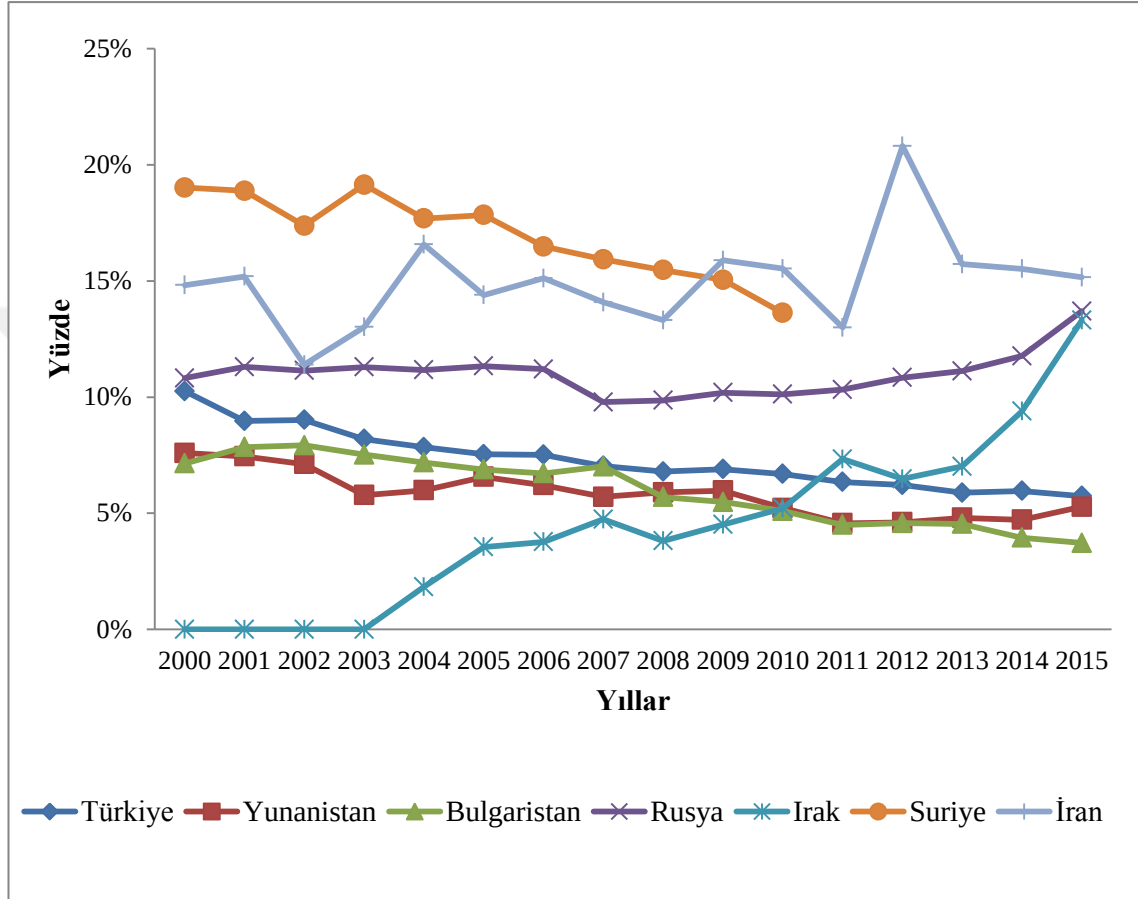
Ülke	Bulgaristan	Rusya	Yunanistan	Irak	Türkiye	İran
2001	11	8	-2		-8	10
2002	1	11	-2		6	11
2003	2	5	-14		-10	8
2004	-2	5	10		-9	17
2005	2	14	8	35	-5	29
2006	-1	11	4	-28	7	19
2007	16	9	0	49	-4	18
2008	-16	10	11	25	1	-8
2009	-5	5	5	-5	7	-4
2010	-5	2	-23	17	-2	5
2011	-15	7	-19	56	1	2
2012	2	16	-12	-4	2	-10
2013	7	5	-7	28	2	4
2014	-6	7	-1	18	1	-21
2015	-5	8	10	35	-1	-1

Kaynak: SIPRI Mİlex Data 1988-2015

“SIPRI Mİlex Data” raporuna göre hazırlanan Şekil 5.4.’teki grafikte 2000-2015 yılları arasında Türkiye ve komşularının savunma harcamalarının devlet harcamaları içindeki payı verilmiştir. Orta Doğu’da yaşanan gerginlikler dolayısıyla, diğer harcamalar içinde en yüksek savunma harcaması payı ayıran ülke Suriye olmuştur. Suriye’de iç savaştan sonra veri alınamamıştır. Irak ile ABD arasında 2003 yılında başlayan savaş, Irak’ın

savunma paylarını artırmasına neden olmuştur. Rusya'nın ise gelişmiş ülke statüsünde olması ve ABD ile her an yarış halinde olması dolayısıyla harcamalar içinde her daim çok değişmeyen bir pay ayırmıştır.

Şekil 5.4: Savunma Harcamalarının Toplam Harcama İçindeki Payı (2000-2015)

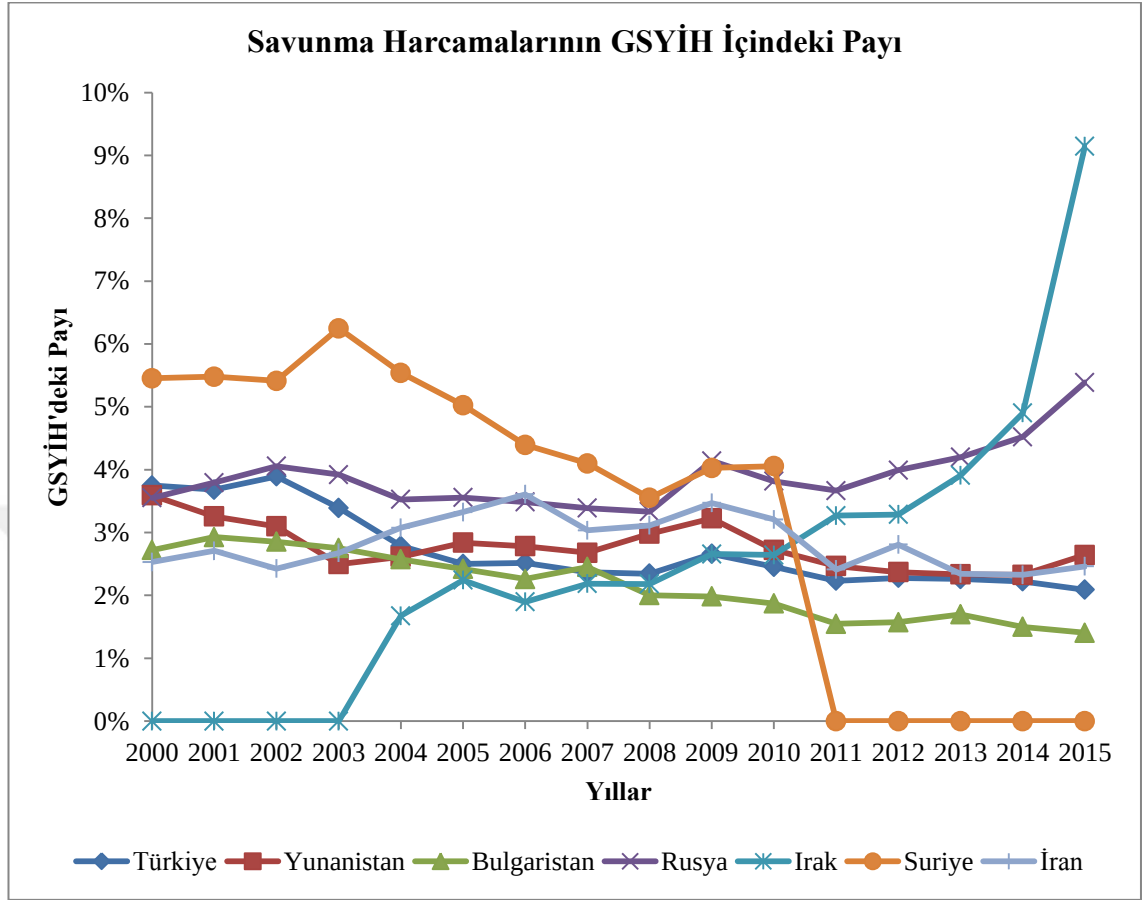

Kaynak: SIPRI Milex Data 1988-2015

Şekil 5.5’de ülkelerin savunma harcamalarının GSYİH içindeki payları verilmiştir.

Şekil 5.5’da benzer şekilde Suriye en yüksek paya sahip komşu ülke olmuştur. Suriye’nin son 5 yıla ait verisi bulunmamakla beraber, savaş ve iç karışıklık halinde olan Irak da GSYİH içinde savunmaya yüzde 9,1 oranında pay ayırmıştır. Türkiye ortalama yüzde 2,7 pay ayırarak komşularına göre ortalamada seyretmiştir.

Şekil 5.5: Savunma Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı

Kaynak: SIPRI Milex Data 1988-2015

5.5.1. Savunma Sanayi Harcamalarının Kaynakları

Savunma harcamalarının belirlenmesi sırasında iki ana değişken göz önünde bulundurulur. Biri dış politika diğeri ise iç politika değişkenidir. Dış politika yaklaşımında, ülkenin dış politika stratejisi ve dünya görüşü doğrultusunda gerekli savunma gücü hesaplanır. İç politika yaklaşımında ise, ülkenin büyüme hedefleri ve dış politika stratejisi göz önünde bulundurularak savunmaya ayrılacak azami bütçe belirlenir (Sümer 1985, s.96)

Savunmaya ayrılacak bütçeler belirlenirken gelişmiş ülkelerin daha uzun vadeli stratejik kararlar aldıkları ve gelişmekte olan ülkelerin ise kısa vadeli tehditlere karşı ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik harekete geçtikleri görülmektedir. (Uslu 2007, ss.16-17) Sektörün bütçesini belirlenirken sadece savunma amaçlı değil, farklı ideolojiler sonucu yayılma politikası sonucu da askeri harcamalar artmaktadır.

Savunma harcamalarında Türkiye’de ve dünyada dönemsel artış ve düşüşler yaşanmaktadır. Askeri bir güç göstergesi olan savunma harcamaları dünyada oldukça yüksektir. Toplam kamu harcamaları içinde en fazla paylardan birine sahiptir. Her geçen yıl dünyada savunma harcamalarındaki artışlar hız kazanmaktadır. Savunma harcamaları ülkelerin stratejik ve jeopolitik durumlarına ve iç/dış tehditlere göre değişiklik göstermektedir.

Türk Savunma Sanayinin geliştirilmesi, modernizasyonun sağlanması için kaynaklar oluşturulmuştur. Savunma sanayi harcamalarını finanse eden kaynaklarla savunma giderleri karşılanmaktadır.

TSK’nın modernizasyonunu sağlamak, rekabetçi bir yapıya kavuşturmak amacıyla genel bütçe dışından gerekli kaynağın sağlanması için 1985 yılında Savunma Sanayii Destekleme Fonu kurulmuştur. Bu fonun kaynakları kurumlar vergisi ve gelir vergisinden ayrılan paylar, şans oyunlarında ayrılan paylar, MSB bütçesinden ayrılan ödenekler, Hafif silah ithalatından sağlanan satış gelirlerinden ayrılan paylar ve fonun mal varlığından elde edilen gelirlerdir.

Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü ödenekleri, Türk Silahlı Kuvvetleri’ni Güçlendirme Vakfı’ndan sağlanan kaynaklar Milli Savunma Bütçesinden Tahsisli Kaynaklar, Jandarma Genel Komutanlığı Bütçesi, Sahil Güvenlik Komutanlığı Bütçesi, Geri Ödemeleri Hazine Müsteşarlığı Bütçesinden Yapılan Yabancı Devlet veya Firma Kredileri, Milli Savunma Bakanlığı’nın Özel Kanunlara Dayanan Gelirleri savunma sanayi bütçesini oluşturan unsurlardır.

Tablo 5.4 ve Tablo 5.5’te belirtildiği üzere, Türkiye’de savunma harcamalarının 2010-2016 yıllarındaki bütçedeki payı 7. sırada yer almaktadır. Toplam bütçenin ortalamada yüzde 4,99’unu oluşturmaktadır.

Tablo 5.4: Bütçeden Vergi Ödeyenlerin Parası Nerelere Harcanacak (Milyon TL)

Sektör	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010
Genel Kamu Hizmetleri (Faiz Hariç)	174.084	103.164	87.696	78.123	121.215	58.114	48.546	98.750
Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım	142.399	125.719	97.525	92.340	86.343	76.446	67.929	61.798
Eğitim	113.058	101.800	81.695	73.346	63.510	53.061	45.645	38.002
Ekonomik İşler ve Hizmetler	83.506	69.759	57.469	52.669	51.189	43.848	35.841	32.001
Kamu Düzeni ve	48.407	42.430	34.350	31.954	28.750	23.559	20.991	17.164

Sektör	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010
Güvenlik								
Sağlık	34.614	27.559	22.004	20.023	18.043	15.550	18.464	14.960
Savunma	29.793	27.088	23.317	21.955	20.420	18.251	17.008	15.146
Faiz				52.000	68.215	50.250	47.530	56.750
Dinlenme Kültür ve din	11.896	11.156	9.714	8.911	7.794	6.558	5.478	4.586
İskan ve Toplum Refahı	6.775	5.240	4.659	4.570	6.244	4.948	4.745	4.276
Çevre Koruma	593	592	514	542	532	363	395	0,297

Kaynak: TCMB Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, e-bütçe, <https://ebutce.bumko.gov.tr/ebutce2.htm> [erişim tarihi 08 Şubat 2017]

Tablo 5.5: Bütçeden Vergi Ödeyenlerin Parası Nerelere Harcanacak Fonksiyonel Sınıflandırma

Sektör	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010
Genel Kamu Hizmetleri (Faiz Hariç)	%26,98	%20,05	20,93	17,90	%25,67	%16,56	%15,53	%28,73
Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım	%22,07	%24,43	23,28	21,16	%18,28	%21,78	%21,73	%17,98
Eğitim	%17,52	%19,79	19,50	16,81	%13,45	%15,12	%14,60	%11,06
Ekonomik İşler ve Hizmetler	%12,94	%13,56	13,72	12,07	%10,84	%12,49	%11,47	%9,31
Kamu Düzeni ve Güvenlik	%7,5	%8,25	8,20	7,32%	%6,09	%6,71	%6,72	%4,99
Sağlık	%5,37	%5,26	5,25	4,59	%3,82	%4,43	%5,91	%4,35
Savunma	%4,62	%5,36	5,57	5,03	%4,32	%5,20	%5,44	%4,41
Faiz Giderleri				11,91	%14,44	%14,32	%15,21	%16,51
Dinlenme Kültür ve Din	%1,84	%2,17	2,32	2,04	%1,65	%1,87	%1,75	%1,33
İskan ve Toplum Refahı	%1,05	%1,02	1,11	1,05	%1,32	%1,41	%1,52	%1,24
Çevre Koruma	%0,09	%0,12	0,12	0,12	%0,11	%0,10	%0,13	%0,09

Kaynak: TCMB Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, e-bütçe, <https://ebutce.bumko.gov.tr/ebutce2.htm> [erişim tarihi 08 Şubat 2017]

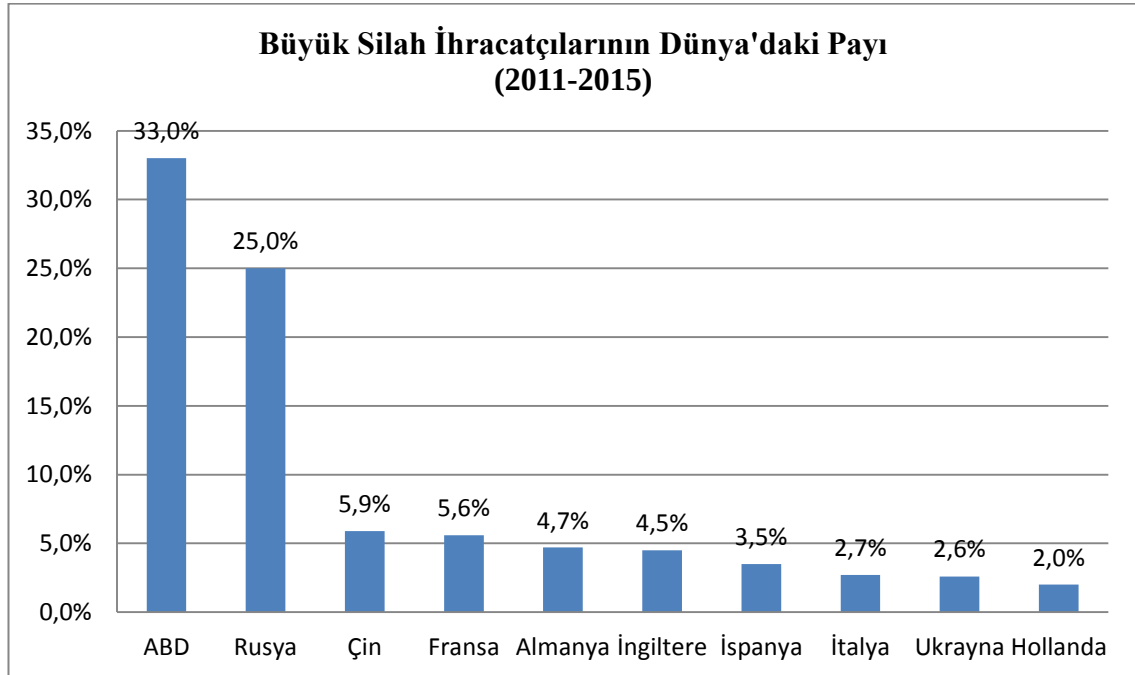
Kişi başı savunma sanayi harcamaları dünya genelinde ortalama 228 ABD Dolarıdır. Kişi başı GSMH'nin bu rakamın altında kalan ülkelerin varlığı bu rakamı çarpıcı kılmaktadır. Bazı ülkelerin kişi başı GSMH'sinin bu rakamın altında kaldığı görülmektedir.

5.5.2. Gelişmiş Ülkelerde Savunma Sanayi Harcamalarına Genel Bakış

Savunma sanayi harcamaları bazı ülkelerde milli gelirin büyük bir çoğunluğunu oluştururken bazı ülkelerde ise daha az pay almaktadır. Harcamaların ülkenin milli gelirinin büyük çoğunluğunu oluşturduğu durumda güçlü ordu diğer durumda ise zayıf ordu zayıf savunma olarak düşünülüyor. Büyük bütçe ayrılması demek ayrıca, vatandaşların temel ihtiyaçları olan eğitim veya sağlık gibi alanlara ayrılacak bütçenin savunma sanayiye aktarılması anlamına geliyor.

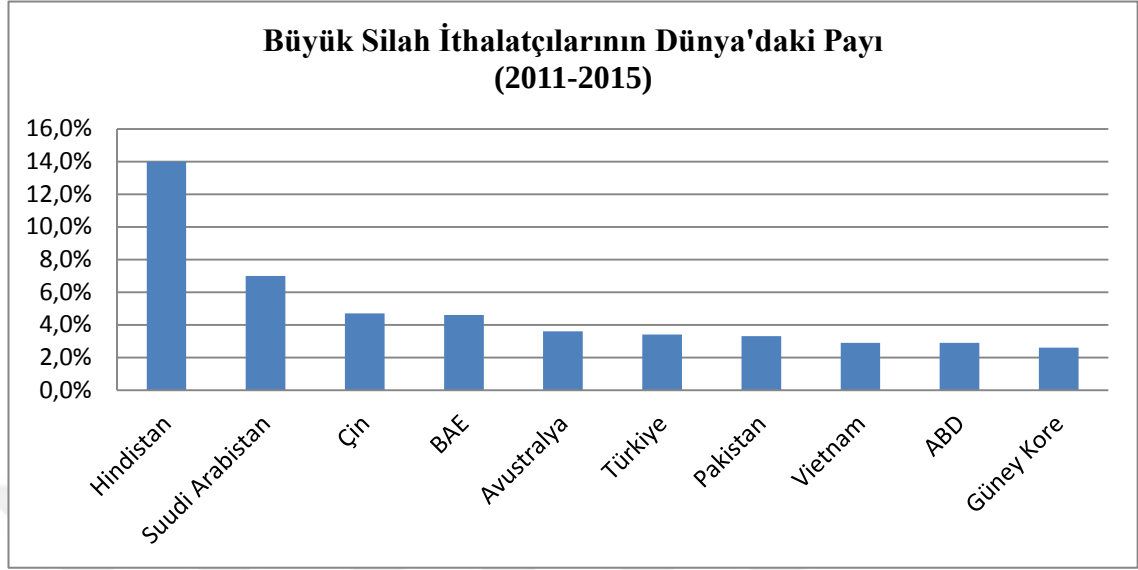
SIPRI 2016 raporuna göre Askeri harcamalara en çok bütçe ayıran ülke, açık ara farkla, her dönem Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Şekil 5.6 ve Şekil 5.7’de silah ihracatı ve ithalatı bakımında belli ülkelerin dünyadaki ihracat/ithalat payları yer almaktadır. Büyük silahların ihracatı 2011-2015 yılları arasında, 2006-2010 yılları arasına göre yüzde 14 büyümeye göstermiştir. 2011-2015 yıllarında en büyük ihracat oranını yüzde 33 ile ABD oluşturmaktadır. En yakın takipteki ikinci ülke yüzde 25 ile Rusya’dır. ABD, Rusya, Çin, Fransa ve Almanya dünya silah ihracatının yüzde 74’ünü oluşturmaktadır. Türkiye en çok ihracat yapan 10 ülke arasına girememiş olup en çok silah ithalatı yapan ülkeler listesinde yüzde 3,4’lük payıyla 6. sırada yer almaktadır.

Şekil 5.6: Büyük Silah İhracatçılarının Dünya'daki Payı (2011-2015)

Kaynak: SIPRI. 2016, Yearbook 2016 Armaments, Disarmament and International Security

Şekil 5.7: Büyük Silah İthalatçılarının Dünya'daki Payı (2011-2015)

Kaynak: SIPRI. 2016, Yearbook 2016 Armaments, Disarmament and International Security

ABD ve Rusya 1950 yılından beri en büyük silah tedarikçileri olmuşlardır. Batı Avrupa'daki tedarikçilerle beraber dünyanın ilk 10'u listesini oluşturmaktadırlar ve bu sıralamada büyük değişiklikler hiç görülmemiştir.

Bölgesel bazda bakıldığında, silahların Orta Doğu'ya ihracatı 2011-2015 yıllarında, 2006-2010 yıllarına göre yüzde 61 artmıştır. Buna ilave olarak yüzde 26 Asya'da artış, yüzde 19 Afrika'da artış olmuştur. Avrupa'da ise yüzde 41'lik bir düşüş görülmüştür.

Tablo 5.6 dünya askeri harcamalarını 2015 yılı için göstermektedir. 2015 yılı içinde savunma harcamalarında yüzde 1'lik artış olmuş, ABD'de görülmüştür. ABD'nin içinde bulunduğu savaş koşulları dolayısıyla harcamalar ne kadar fazla olsa da, sektör yüzde 2,5 oranında küçülmüştür. Avrupa yüzde 7,5 ile artış göstermiş ve toplam büyümeye de etki etmiştir.

Tablo 5.6: Dünya Askeri Harcamaları 2015

Bölge	Harcama (Milyar \$)	Değişim %
Afrika	37,0	-5,3
Kuzey Afrika	17,9	2,1
Afrika (Sahra)	19,1	-11
Amerika	678	-2,5
Orta Amerika ve Karayipler	9,5	3,7

Bölge	Harcama (Milyar \$)	Değişim %
Kuzey Amerika	611	-2,4
Güney Amerika	57,6	-4
Asya ve Okyanusya	436	5,4
Orta ve Güney Asya	68	0,9
Doğu Asya	302	5,7
Okyanusya	25,8	7,7
Güneydoğu Asya	39,7	8,8
Avrupa	328	1,7
Doğu Avrupa	74,4	7,5
Batı	253	-0,2
Dünya Toplamı	1.676	1

Kaynak: SIPRI. 2016, Yearbook 2016 Armaments, Disarmament and International Security

5.5.3. Gelişmekte Olan Ülkelerde Savunma Sanayi Harcamalarına Genel Bakış

Dünyada irili ufaklı birçok ülke vardır. Her ülkenin bulunduğu coğrafyaya göre doğal kaynakları farklıdır. Faaliyetler bu kaynaklar üzerinden şekillenir. Gelişmiş ülkeler bu kaynakları etkin bir şekilde kullanırlar. Böylece askeri alanda savunmaları, refah yönünden ekonomileri, teknikleri, bilgileri ulusal arenada söz sahibi olmalarına neden olmuştur. Çoğu zaman bu doğal kaynaklar savaşırlara sebep olmuş ve olmaktadır. Bu yüzden ülkelerin savunmaları stratejik bir konu haline gelmiştir. Stratejik öneme sahip olan savunma sektörü piyasalardan farklılaşarak ayrı öneme sahip olmuştur. Hükümetler bu bilinçle savunma sektörüne büyük bütçeler ayırarak sektöre önem vermektedirler. Ayrılan bütçelerle savunma sanayi hızla gelişmektedir. Dünya genelinde savunma harcamalarında artış gözlemlenmektedir. Savunma bütçelerinde ki artış ülkelerin stratejik konumu ve ekonomilerine göre yüksek veya düşük seviyelerdedir. Büyüklüğü ve önemi itibariyle savunma sanayinin dünya ekonomisine yön verdiği düşünülmektedir. Ülkelerin varlığını devam ettirebilmeleri için toprak bütünlüklerini korumaları gerekmektedir. Toprak bütünlüklerini koruyabilmek için güçlü bir ekonomiye sahip olmak gerekir. Gelişmiş teknoloji ülke ekonomilerine olumlu etkisi olduğu kadar ulusal güvenlik açısından da önemlidir. Ekonomileri gelişmekte olan ülkeler savunma sanayilerini yeni teknolojilerle donatma çabası içindeler.

Günümüzde gelişen teknolojiyle değişen savaş karakterleri ülkelerin savunmalarını yeniden teşkilatlandırıp modern yapıya dönüştürme zorunluluğu oluşturmıştır.

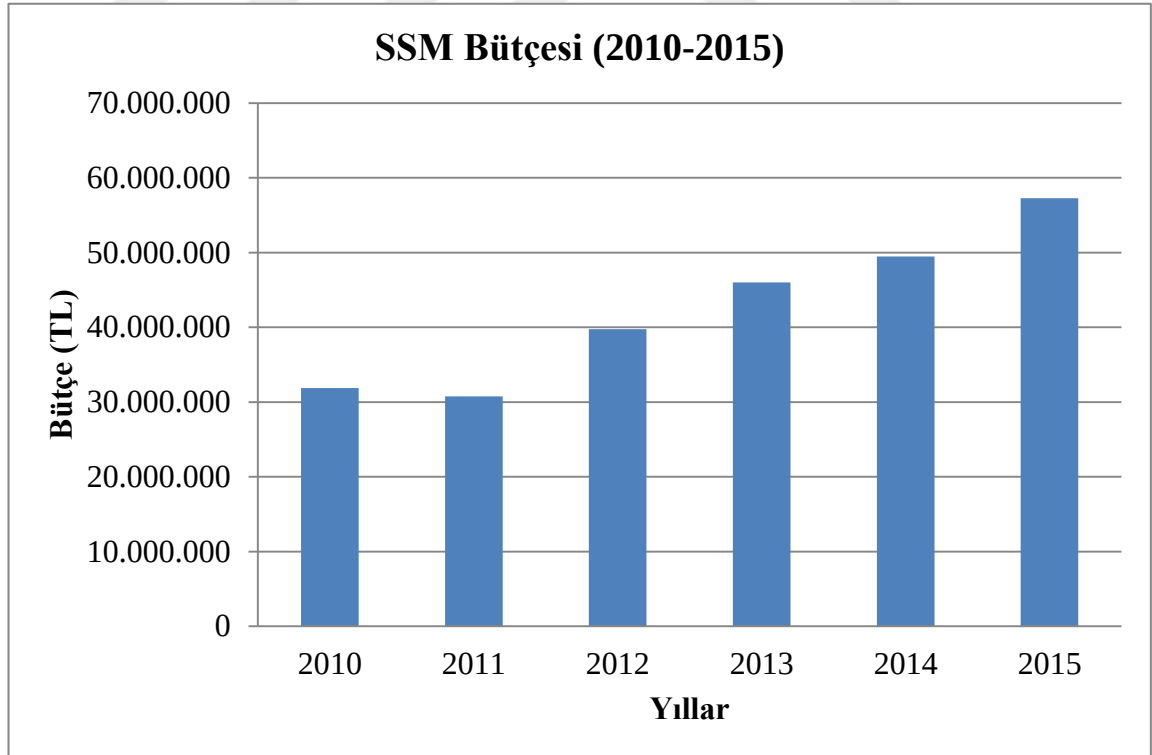
Günümüz koşullarında toprak bütünlüğünü korumanın en önemli yolu yerli, milli ve güçlü savunma sektörüne sahip olmaktır.

5.5.3.1. Türkiye’de savunma sanayinin geçmişi, 2010-2016 yılları analizi

Türkiye’nin jeopolitik konumunun önemi, ülkeyi her dönem tehditlere açık hale getirmiştir. Dolayısıyla savunmaya ayırdığı bütçe, benzer ülkelerle ya da NATO üye ülkeleriyle kıyaslandığında, büyük bütçeli ülkeler arasına girmiştir. Buna ilave olarak, askerin yönetimde söz sahibi olduğu dönemlerde de, savunmaya büyük bütçeler ayrılmıştır.

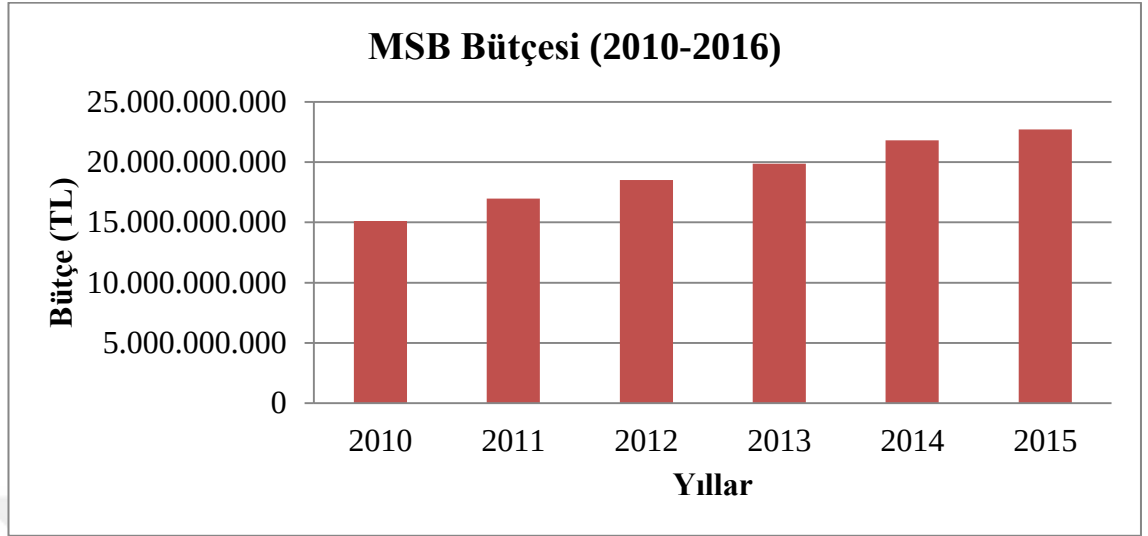
Türkiye’nin 2010-2015 yılları arasında savunma sanayiye olan yaklaşımına bakıldığında, bütçede artış gözlemlenmektedir. Hem Savunma Sanayii Müsteşarlığı bütçesi hem de Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi her yıl artış göstermiştir. Şekil 5.8 ve Şekil 5.9’a bakıldığında bu artış görülebilir. Benzer şekilde, Şekil 5.10’daki SSM personel sayısına bakıldığında, sözleşmeli ve kadrolu personel sayılarında her yıl farklılıklar olmasına rağmen, toplam personel sayısında artış olduğu görülmektedir.

Şekil 5.8: SSM Bütçesi (2010-2015)

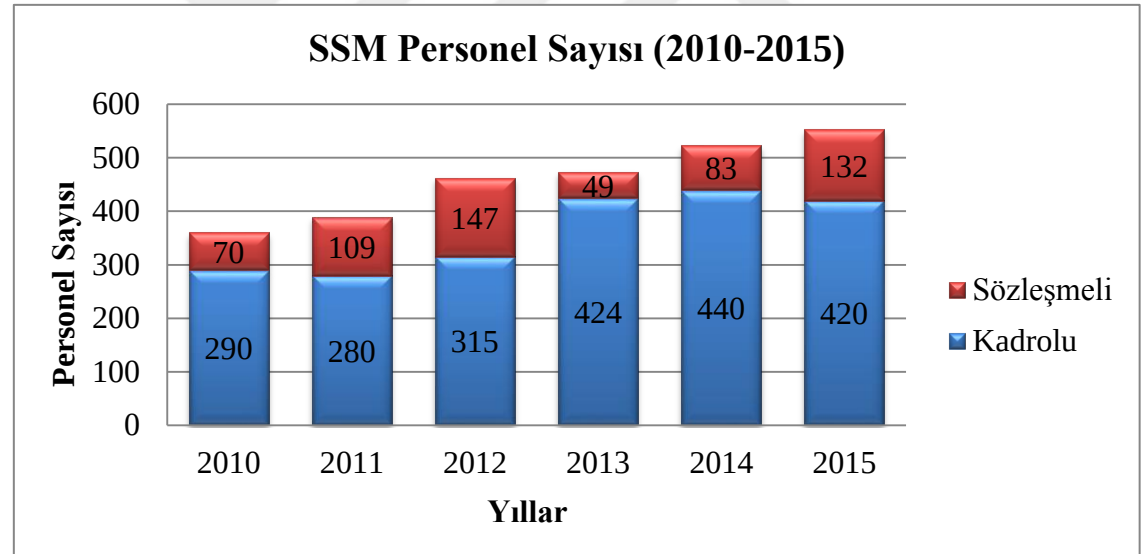
Kaynak: MSB 2010-2015 Yılı Faaliyet Raporları

Şekil 5.9: MSB Bütçesi (2010-2016)

Kaynak: MSB 2010-2015 Yılı Faaliyet Raporları

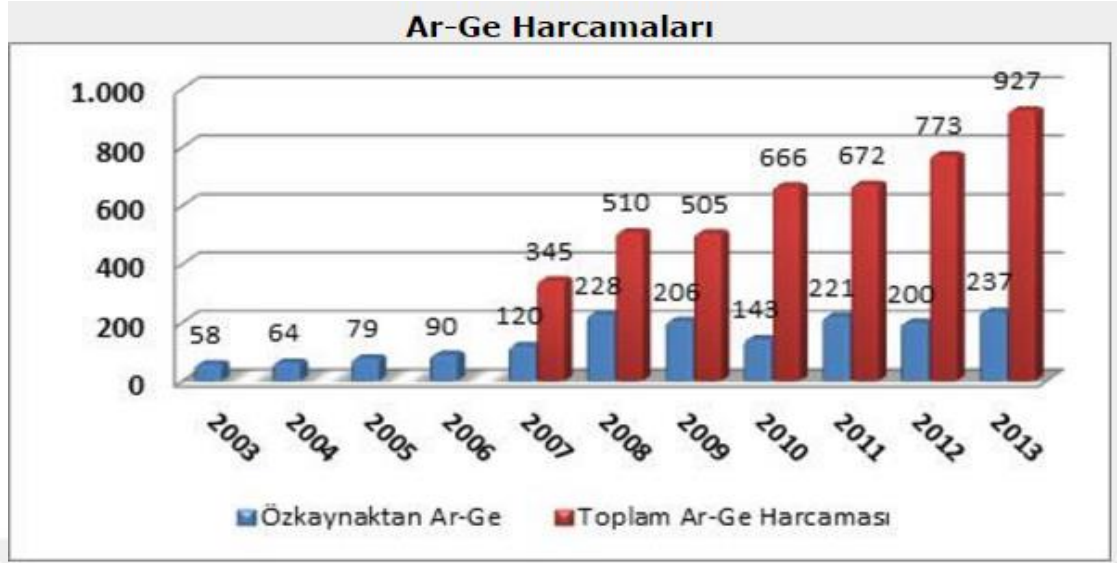
Şekil 5.10: SSM Personel Sayısı (2010-2015)

Kaynak: Savunma Sanayii Müsteşarlığı. 2016. 2011-2015 Yılı Verileriyle Savunma Sanayi Analiz Raporu. Ankara.
Savunma Sanayii Müsteşarlığı. 2015. 2010-2014 Yılı Verileriyle Savunma Sanayi Analiz Raporu. Ankara.

Türkiye özellikle 2007 yılından itibaren Ar-Ge harcamalarına önem vermiş, toplam Ar-Ge harcamalarında büyük bir artış görülmüştür. Ar-Ge harcamalarıyla artan yatırımlar, sanayiye canlandırmada büyük rol oynamaktadır. İlave olarak Ar-Ge çalışmaları sonucu üretilen ürünler dış pazara ihraç edilmiş, ihracatta da artış görülmüştür. Artan ihracat ve azalan ithalatla, savunma sektörü cari dengeye katkıda bulunmuştur.

Şekil 5.11: Ar-Ge Harcamaları

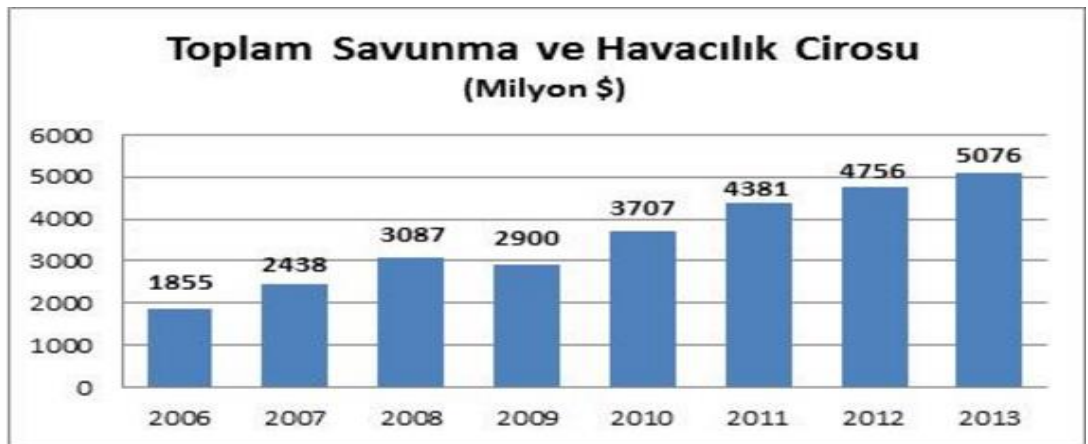

Kaynak: SSM, Türk Savunma Sanayinin 2013 Yılı Performansı, <http://www.ssm.gov.tr/anasayfa/savunmaSanayiimiz/Sayfalar/bugunkudurum.aspx> [erişim tarihi 13 Şubat 2017].

5.6. TÜRKİYE SAVUNMA SANAYİ İTHALAT VE İHRACATI

2006-2013 yılları Türk firmalarının tüm savunma ve havacılık satışlarını içeren ve sektörün büyüklüğünü gösteren toplam savunma ve havacılık sektör cirosu 5,076 milyar ABD Doları'na ulaşmıştır (Şekil 5.12). Sektörün sürdürülebilirliği açısından kritik önem taşıyan savunma ürünleri ihracatı 1,391 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 5.12: Toplam Savunma ve Havacılık Cirosu

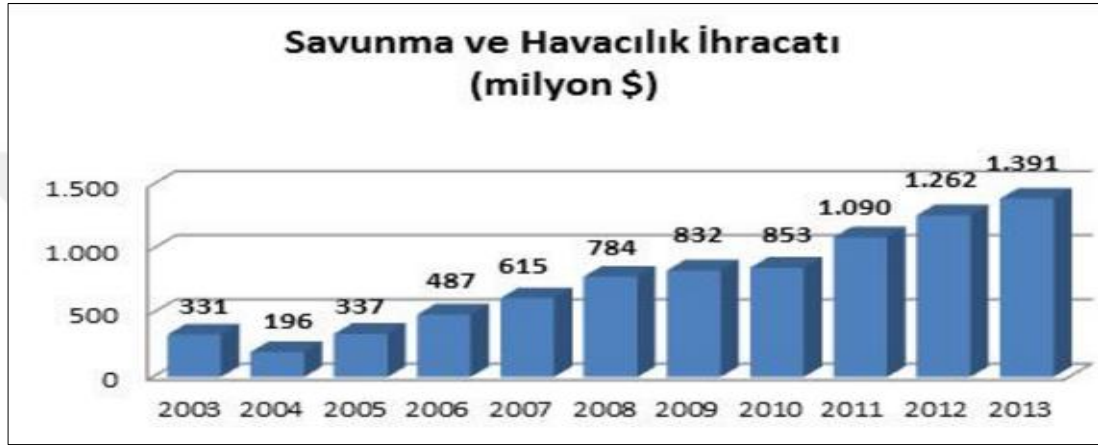

Kaynak: SSM, Türk Savunma Sanayinin 2013 Yılı Performansı, <http://www.ssm.gov.tr/anasayfa/savunmaSanayiimiz/Sayfalar/bugunkudurum.aspx> [erişim tarihi 13 Şubat 2017].

Savunma ve havacılık ihracatı 2003-2013 yılları arasında

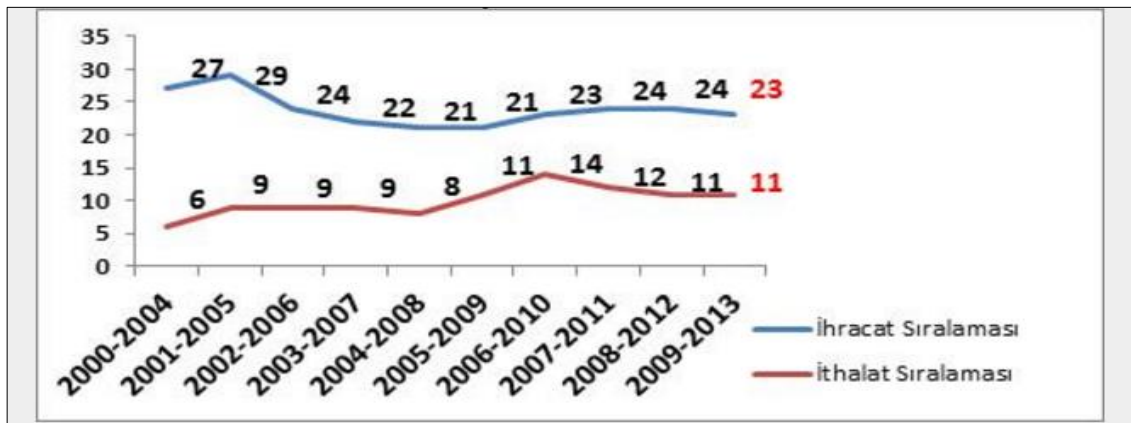
Şekil 5.13'te verilmiş olup, bu verilere göre ihracatın genel olarak artış trendi gösterdiği söylenebilir. Hem ciroda hem de ihracatta büyüme olmuş, bu da Türkiye ekonomisine olumlu bir dönüş yapmıştır. Şekil 5.14'te Türkiye'nin savunma ihracat ve ithalat sıralaması birikimli olarak verilmiştir. Türkiye, 2000-2004 yılları arasında ithalatta 6. sıradayken, 2009-2013 yıllarında gerilemiş ve 11. sırada yer almıştır. İhracatta da gerileme olmuş ancak ithalattaki kadar büyük olmamıştır.

Şekil 5.13: Savunma ve Havacılık İhracatı

Kaynak: SSM, Türk Savunma Sanayiinin 2013 Yılı Performansı, <http://www.ssm.gov.tr/anasayfa/savunmaSanayiimiz/Sayfalar/bugunkudurum.aspx> [erişim tarihi 13 Şubat 2017].

Şekil 5.14: 5 Yıllık Birikimli Verilerle Türkiye'nin Savunma İhracat – İthalat Sıralaması

Kaynak: SSM, Türk Savunma Sanayiinin 2013 Yılı Performansı, <http://www.ssm.gov.tr/anasayfa/savunmaSanayiimiz/Sayfalar/bugunkudurum.aspx> [erişim tarihi 13 Şubat 2017].

Sanayinin geliştirilmesi, yeni sanayi kollarının oluşturularak iş istihdamının sağlanması ve yeni ihracat imkanlarının oluşturulması amacıyla Savunma Sanayi Müsteşarlığı'nın offset uygulaması faaliyet geçirilmiştir. Böylece reel sektöre önemli katkı sağlanarak savunma ihtiyacının yerli imkanlarla karşılanma oranı arttırılmıştır.

6. SAVUNMA SANAYİ VE EKONOMİ İLİŞKİSİ

6.1. SAVUNMA SANAYİ HARCAMALARININ EKONOMİ İLE İLİŞKİSİ

6.1.1. Savunma Harcamaları ve İstihdam İlişkisi

Savunma harcamalarının istihdama etkileri literatürde de yer edinmiştir. Savunma harcamalarının istihdamı olumsuz yönde etki ettiği konusunda yaptığı çalışmasıyla Çelik, basit bir regresyonla aralarında ters ilişki olduğunu savunmuştur (Çelik 1999, s.94).

Chester'ın yaptığı araştırmaya göre ise savunma harcamaları, farklı ülkelerde çok farklı sonuçlar doğurmuş ve bu sebeple istihdam arasında net bir ilişki olmadığını öne sürmüştür.

İstihdamın savunma harcamasıyla beraber artacağı görüşü de 1973 yılında Smith tarafından yapılan çalışmayla ileri sürülmüştür. (Uçar 2003, s.48)

Farklı ekonomistler tarafından farklı savlar öne sürülse de savunma sektörünün teknoloji yatırımı yapan ve tesislerin kurulmasına katkıda bulunan bir sektör olması sebebiyle çoğu ekonomist tarafından istihdama olumlu yönde etki ettiği düşünülür. Savunma harcamalarının ülkeye yüksek maliyeti olmasının karşın sanayi istihdamına katkıları vardır. Savunma sektörü bilişimden kimyaya, tekstile, plastiğe, çeliğe kadar birçok alanı kapsamaktadır. Sektörde bire bir faaliyet gösteren firmaların yanı sıra, savunmanın büyümesiyle yan sanayi de canlanmakta, işgücü oranı artmaktadır.

Savunma sektöründe yüksek teknoloji kullanılarak üretim yapıldığı için bu sektörde yoğun sermaye ve nitelikli iş gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Her bir ürün için emek ihtiyacı farklıdır. Üretilen ürüne göre iş istihdamı da değişiklik göstermektedir. Savunma sanayi yan sanayinin gelişmesine de etki etmektedir. Yan sanayinin gelişmesiyle istihdamda değişiklik göstermektedir. Diğer yandan savunma harcamalarına ayrılan kaynak ve yatırımlar diğer alanlara yapılacak yatırımları ve kaynakları azaltacağından, bu alanlardaki istihdamı azaltabilecektir. Tablo 6.1'de 2009-2015 yılları arasında savunma ve havacılık sanayiinde çalışan personel sayısı verilmiştir. 2010 ve 2012 yıllarında savunma istihdamında sıçrayış yaşanmış, sırasıyla yüzde 20,1 ve yüzde 38,6 artış gerçekleşmiştir. Sanayi istihdamı ise en fazla yüzde 9,8 büyümeye gerçekleştirebilmiştir. Savunma sektörü istihdamının sanayi içindeki payı da

2009 yılından 2015 yılına kadar yüzde 25 artış göstermiştir. Tablodaki veriye göre bu yıllar arasında istihdam yüzde 59 oranında artış göstermiştir. Mevsim etkisinden arındırılmış işgücünde sanayi payına bakıldığında ise aynı yıllarda artışın yüzde 27 olduğu görülür. Bu oran savunma sektörünün sanayi istihdamına etkisinin büyük olduğunu göstermektedir. Nitelikli işgücü oranına bakıldığında ortalama yüzde 33 mühendis oranıyla sanayide önde gelen sektörlerden birini oluşturmaktadır.

Tablodaki verilere bakıldığında savunmaya ayrılan bütçenin istihdamla aynı sene içinde ilişkili olduğu söylenemez. Ancak, 2009 yılından 2015 yılına kadar savunmaya ayrılan bütçenin arttığı ve aynı dönemde savunma sektöründeki istihdamda da artış olduğu gözlemlenmektedir. Bu kapsamda, savunmaya ayrılan bütçenin, yapılan yatırımlarla uzun vadede savunma sanayi istihdamına olumlu yönde etkisi olduğu söylenebilir. Savunma sektörünün toplam istihdamdaki oranı küçük olsa da, sektörün büyümesiyle dolaylı olarak yan sanayi etkilenmekte ve toplam istihdama katkı yapmaktadır.

Tablo 6.1: Savunma ve Havacılık Sanayinde 2009 -2015 Yılları İstihdam Rakamları

Yıllar	Toplam İstihdam (Kişi)	Artış Oranı	Mühendis Oranı	Mevsim Etkisinden Arındırılmış Sanayi İstihdamı (Kişi)	Artış Oranı	Savunma istihdamının sanayi istihdamı içindeki payı	Savunmaya Ayrılan Bütçe (Milyon TL)
2009	19.725	-	%32	4.188.000	-	%0,47	-
2010	23.695	%20,10	%30	4.599.000	%9,80	%0,52	15.146
2011	24.160	%2,00	%28	4.858.000	%5,60	%0,50	17.008
2012	33.491	%38,60	-	4.913.000	%1,10	%0,68	18.251
2013	32.368	%-3,40	%36	5.114.000	%4,10	%0,63	20.420
2014	31.242	%-3,50	%35	5.310.000	%3,80	%0,59	21.955
2015	31.375	%0,40	%34	5.338.000	%0,50	%0,59	23.317

Kaynak: SSM, Savunma Sanayi Analiz Raporu, 2016, <http://sanayilesme.ssm.gov.tr> [erişim tarihi 18 Şubat 2017], ss.22-25

TÜİK, İşgücü İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 [erişim tarihi 05 Şubat 2017].

6.1.2. Savunma Harcamaları İle Büyüme İlişkisi

Ekonomik istikrar ve büyüme için ülkenin güvenliğinin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Bu güven hali ise ancak savunmanın gücüyle olur. Ancak savunmanın gücü artırılırken yapılan harcamaların da düzeyi iyi belirlenmelidir. Harcamalar en uygun seviyenin üzerinde kalırsa ekonomide daralma, altında kalırsa güvenlik açığı görülebilir.

Savunma sektörünün en önemli özelliklerinden biri alıcının tek olmasıdır. Dünyanın her yerinde devlet tek alıcı konumundadır ve bu da piyasaya asıl şeklini verir. Devletin bütçesel anlamda herhangi bir alıcıdan çok daha fazla bütçe ayırabilmesi de piyasanın boyutunu belirleyen unsurlardan biridir. Alıcının tek olmasından kaynaklı rekabet unsurlarından biri fiyat olmakla beraber, hassas ve stratejik önemi olan bir sektör olması dolayısıyla savunma sektöründe teknolojinin üstünlüğü rekabetin en önemli unsurudur.

Sektörün ayakta kalması devletlerin varlığıyla olmaktadır. Bunun anlamı, fiyatlarda oluşan değişikliklerin sektörü doğrudan etkilememesi, ürünlere olan talebin artış veya azalış göstermemesidir. Dolayısıyla, savunma sanayi, talep esnekliği düşük olarak nitelendirilebilir. (Uslu 2007, s.8)

6.1.2.1. Savunma sanayi ve büyüme ilişkisi

Savunma harcamalarının büyüme üzerindeki etkileri ekonomistler arasındaki netleşmemiş konulardan biridir.

Savunma sektörü ülke büyümesine katkıda bulunabilecek bir sektördür. Sektörün yüksek teknoloji geliştiren ve araştırma-geliştirme faaliyetlerine doğrudan destek veren yapısı sebebiyle, yapılan yatırımlar farklı sektörlerle de girdi sağlayabilir. Dolayısıyla teknoloji üreten ülkeler, fırsat maliyeti yaratarak ekonomilerini büyütebilirler. (Looney 1994, s.36)

Farklı bir yaklaşıma göre, savunma harcamaları sonucu yapılan ihracat teşviki, tarım gibi sektörlerin yeteri kadar desteklenmemesine neden olabilir. Bunun sonucu olarak büyüme olumsuz yönde etkilenebilir. (Değer ve Sen 1995, s.280)

Tablo 6.2’de Türkiye’nin savunmaya ayırdığı bütçe ile büyüme ve yıllık bütçe rakamları paylaşılmıştır. Türkiye’nin vergilerden elde ettiği ve sektörlerle dağıttığı bütçesi 2011, 2014 ve 2015 yıllarında düşüş gösterirken 2012, 2013, 2016 ve 2017 yıllarında ciddi

oranlarda artış göstermiştir. Bununla beraber savunma bütçesi ortalamada iki haneli büyümesini sürdürmüş ve her yıl yaklaşık yüzde 10 oranında büyüme göstermiştir. Savunmaya ayrılan pay ise her yıl ortalama yüzde 5 olmuştur.

Benzer şekilde savunmanın bütçedeki payındaki artış ve Türkiye ekonomisinin büyüme oranları incelendiğinde, her iki kalemden de artışın sürekli devam ettiği görülmektedir. Ancak bu artışın arasında birebir ilişki olduğu söylenememektedir.

Savunma sektörünün ülkenin devamlılığını koruması açısından önemi büyük olduğundan, savunmaya ayrılan payın bütçedeki artış ve azalışlarla direkt ilişkili olduğu söylenemez.

Tablo 6.2: 2010-2017 bütçe payları

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Savunma Bütçesi (Milyon TL)	15.146	17.008	18.251	20.420	21.955	23.317	27.088	29.793
Savunma Bütçesinin Artışı	-	%12,3	%7,3	%11,9	%7,5	%6,2	%16,2	%10,0
Savunma Bütçesinin Toplam Bütçedeki Payı	%4,41	%5,44	%5,20	%4,32	%5,03	%5,57	%5,36	%4,62
Toplam Bütçenin Değişimi	-	%-9	%12	%35	%-8	%-4	%23	%25
Türkiye Ekonomik Büyüme Oranları*	%9,2	%8,8	%2,1	%4,2	%3,0	%4,0	%4,0	%2,9

Kaynak: TCMB Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, e-bütçe, <https://ebutce.bumko.gov.tr/ebutce2.htm> [erişim tarihi 08 Şubat 2017]

Savunma sanayinde yapılan Ar-Ge çalışmalarına ayrılan bütçeler hemen hemen bütün ülkelerde tartışma konusu olur. Ülkelerin sağlık, eğitim gibi önemli alanlarına ayrılacak bütçelerin küçülmesine sebep olan savunma sanayi Ar-Ge bütçeleri, ülkeler için öncelik sırasında genelde tartışma yaratır. Ancak bu olay değerlendirilirken konuya bu bütçenin sadece savunma sanayine ayrıldığı şeklinde bakılmamalıdır. Savunma sanayinde elde edilen teknolojiler, doğru kullanım ve yönlendirmelerle sağlık, elektronik, otomotiv,

havacılık gibi sanayi alanlarına da çok ciddi katkılar yapmaktadır. Bunun dünyada çok sayıda örneği mevcuttur. Bugün otomobillerde kullanılan hava yastığı (air-bag) sistemi savunma sanayi projesi ürünüdür. Dolayısıyla savunma sanayinde yapılan Ar-Ge harcamalarına tamamen kaynak israfı gözüyle bakmak doğru olmayacaktır. Savunma sanayi Ar-Ge çalışmalarının çıktıları ile diğer sektörlerde meydana gelecek kazanımlar ihracata da katkı sağlayacak ve dolayısıyla cari dengenin iyileştirilmesinde rol oynayacaktır.

Tablo 6.3'te 2009-2015 yılları arasında savunmaya ayrılan bütçe ve savunma sanayi cirosu ile ikisinin oranı verilmiştir. Bu veriye göre, savunmaya ayrılan bütçe ve savunma sanayi cirosu her yıl artış göstermiştir. Savunma sanayi cirosunun savunmaya ayrılan bütçeye oranı ise ciddi artış göstermiş ve yüzde 24,51 seviyesinden yüzde 57.26 seviyesine ulaşmıştır. Bu doğrultuda, savunmaya ayrılan bütçenin yarısından fazlasının ciro olarak dönüş sağladığı söylenebilir. Benzer şekilde savunma sanayi cirosunun Türkiye'nin GSYİH'si içindeki payı da büyük artış göstermiştir.

Tablo 6.3: Savunma Bütçesi ve GSYİH ilişkisi

Yıllar	Savunmaya Ayrılan Bütçe (Milyar TL)	Savunma Sanayi Cirosu (Milyar TL)	Savunma Sanayi Cirosu / Savunmaya Ayrılan Bütçe	Türkiye GSYİH (Milyar TL)	Savunma Sanayi Cirosu / Türkiye GSYİH
2009	14,627	3,585	%24,51	999	%0,36
2010	15,146	4,100	%27,07	1.160	%0,35
2011	17,008	7,315	%43,01	1.395	%0,52
2012	18,251	8,525	%46,71	1.570	%0,54
2013	20,42	9,651	%47,26	1.810	%0,53
2014	21,955	11,163	%50,84	2.045	%0,55
2015	23,317	13,351	%57,26	2.338	%0,57

6.1.2.2. Savunma harcamaları ve enflasyon ilişkisi

Savunma sektörü harcamalarının enflasyon ilişkisine bakıldığında üç yaklaşım olduğu görülür. Bu yaklaşımlardan ilki enflasyon artışına neden olacağı, diğeri enflasyonla

arasında dolaylı bir etki olduğu, sonuncu yaklaşım ise aralarında bir ilişki olmadığı yönündedir.

Savunma harcamalarının enflasyonda artışa neden olduğunu savunan yaklaşımda, yapılan harcamalardan alınan faydanın düşük olduğu gerekçe gösterilir. İthalat ağırlıklı bir harcamada enflasyonist etki ortaya çıkar. Talepteki artış dolayısıyla da enflasyonda artış beklenir. (Gümüşdaş 2010, s.101)

Savunma harcamalarının dolaylı olarak enflasyonu etkilediğini savunan yaklaşımda ise, yapılan harcamaların düşük enflasyona sebep olması sonucu talepte artış olacağı savunulmuştur. (Kaya 2006, s.108)

Savaş gibi olağanüstü durumlarda, savunma harcamalarında büyük artışlar söz konusu olur. Bu artışlar beraberinde talep artışlarını da getirir. Talepteki artış enflasyonda yukarı yönlü bir baskı yaratır ve denetimlerle bu enflasyonist etkiler azaltılır.

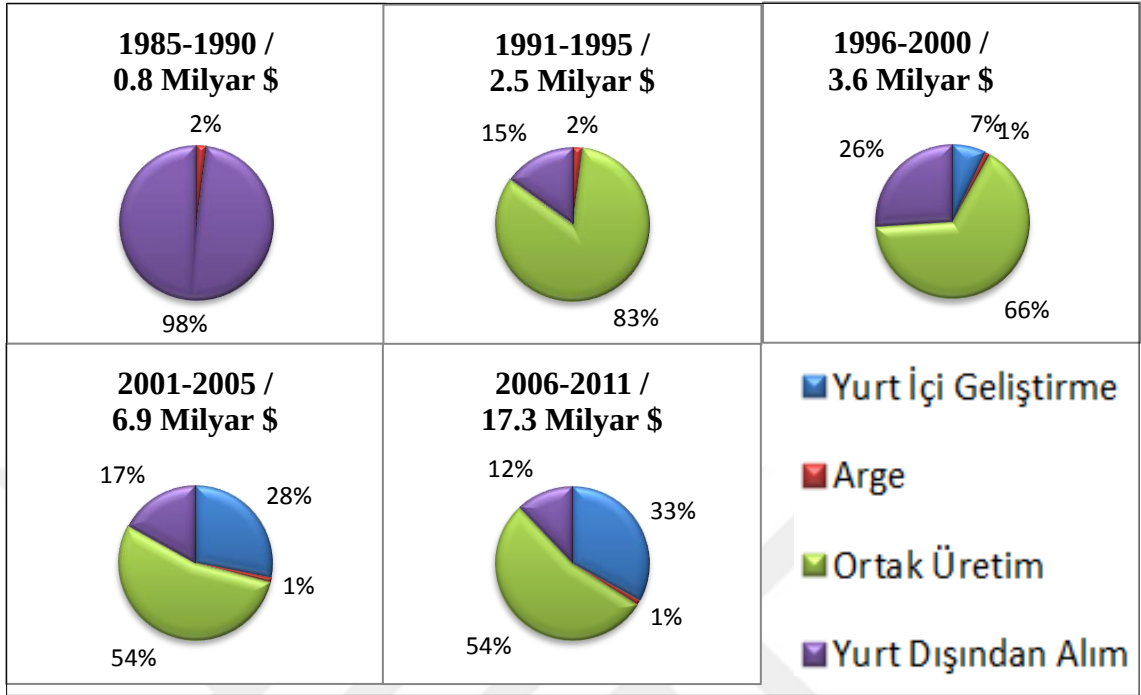
İthalata dayalı bir savunma harcamasında, sektördeki ani artış durumlarında halkın üzerindeki vergi yükü de artacaktır. Arzın az talebin fazla olduğu bu durum enflasyonda artışa neden olacaktır. Üretilen ürünlerin ihracatı bu yükü hafifletecek tek olgudur. (Şimşek 1987, ss. 376-377)

6.1.3. Savunma Sanayi Harcamalarının İthalat, İhracat ve Ödemeler Dengesi İlişkisi

Ülkelerin gücünü belirleyen önemli faktörlerden biri savunma sanayinin büyüklüğüdür. Güçlü bir savunmaya ve güçlü bir orduya sahip olmak askeri gücü kullanmaya gerek kalmadan istediklerini masada elde etmiş olmaktır. Bu kapsamda, gelişmiş olan ülkeler, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin savunma ihtiyaçlarını karşılayacak sistemleri ihraç etmektedirler. Varlıklarının devamı için dışa bağımlı olan ülkeler de, gelişmiş olan ülkelere, ekonomik anlamda sıkıntıda olsalar bile savunma sistemleri alımı yapmak durumundalardır. Ülke dışından yapılan alımlar da ödemeler dengesini olumsuz etkilemekte cari açık yaratmaktadır.

Şekil 6.1’de 1985 yılından 2011 yılına kadar savunma ihtiyaçlarının yerli kaynaklar ile karşılanabilme oranlarındaki değişim incelenmiştir. Buna göre 1985 yılında savunma sanayi ihtiyaçlarının tamamına yakınının dışa bağımlı olduğu gözlemlenmektedir.

Şekil 6.1: Savunma Sanayi Müsteşarlığı'nın Tedarik Modelinin Yıllar İçinde Gelişimi

Kaynak: SSM. 2017. *Savunma Sanayii Müsteşarlığı Stratejik Plan 2012-2016*.

Ancak zaman içerisinde gerek Ar-Ge'ye ayrılan bütçenin artırılması gerekse de offset uygulamalarının yaygınlaşmasıyla teknoloji transferinin gerçekleştirilmesiyle dışa bağımlılık büyük ölçüde azalmış; 2011 yılı verisine göre toplam ihtiyacın yüzde 12'sine kadar gerilemiştir. Bu gelişim, savunma sanayinin cari açık verme sürecinden cari fazla verme sürecine geçişini sağlamıştır. Yani, Türkiye'deki savunma sanayi, ülkenin ödemeler dengesine pozitif yönde katkı sağlamıştır.

6.1.3.1. İhracat ilişkisi

Savunma ve havacılık sanayiinde ihracatta ve ithalatta aktif dış politika önemli bir unsurdur. Diğer ülkelerle ilişkilerin devam ettirilmesi, karşılıklı bağımlılık yaratılmasında savunma sektörü her dönem önemini korumuştur. Ülke ekonomisinin gelişiminde dış ticarete ihracatın rolü çok büyüktür. Artan ihracat ülke ekonomisine katkı sağlamak, refah seviyesini artırmaktadır. Tablo 6.4 incelendiğinde, Türk Savunma ve Havacılık Sanayinin 2010-2016 yılları arasındaki ihracatı yüzde 96 oranında artarak 853 Milyon ABD Dolarından 1,7 Milyar ABD Dolarına yükselmiştir. İhracatta yaşanan bu hızlı büyüme ülkede ekonomik refaha ve istihdama büyük bir katkı sağlamıştır.

NATO'nun ikinci büyük ordusuna sahip olan Türkiye, SIPRI'nin 2016 araştırmalarına göre dünyanın 16. büyük silah ihracatçısı olmuştur. Türkiye'nin 2010-2016 yılları toplam ihracat verilerine bakıldığında, 2010-2016 yılları arasında yüzde 25'lik artış olduğu görülür. Savunma ihracatının aynı yıllar arası Türkiye büyüme oranı olan yüzde 96 ile karşılaştırıldığında; savunma sanayinin ciddi büyüme içinde olduğu anlaşılır. Savunma ihracatının toplam pay içindeki oranı ise 2010 yılından itibaren yüzde 0,75'ten yüzde 1,18'e çıkmıştır.

Tablo 6.4: Türkiye savunma sanayi ve toplam ihracatı

Yıllar	Türkiye Savunma Sanayi İhracatı (Milyon ABD Doları)	Türkiye Toplam İhracatı (Milyon ABD Doları)	Savunma Sanayi İhracatının Toplam İhracat İçindeki Payı (%)
2010	853	113.900	0,75
2011	1.100	134.900	0,82
2012	1.260	153.000	0,82
2013	1.388	151.800	0,91
2014	1.648	157.600	1,05
2015	1.655	143.900	1,15
2016	1.677	142.600	1,18

Kaynak: SaSad 2010-2015 Yılı Performans Raporları
SIPRI Milex Data

6.1.3.2. İthalat ilişkisi

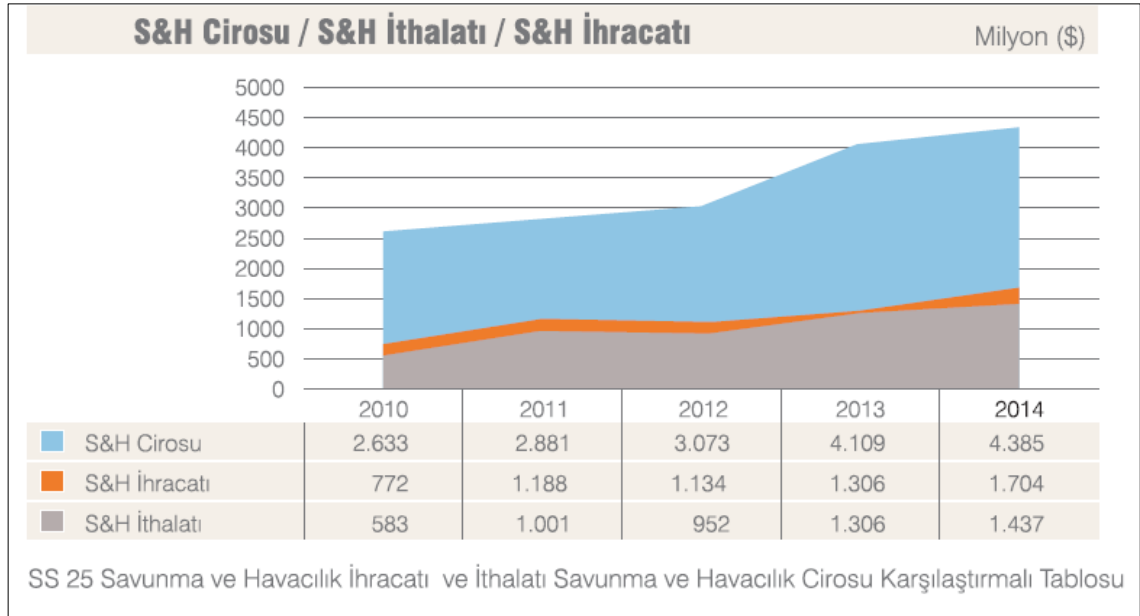
Savunma sanayinde dünyada söz sahibi olabilmek için dışa bağımlılığı azaltmak yerli katkıyı artırmak gerekmektedir. Bu kapsamda millileştirme ve yerlileştirme çalışmalarıyla yurt dışı girdi payları azaltılmaya başlanmıştır. SaSaD'ın raporuna göre ithal edilen tutarların hemen her yıl azaldığı görülmektedir. Türkiye, savunma ve havacılık sanayinde ithalat miktarı Tablo 6.5'te belirtilmiş olup, 2012 yılında 1 milyar 409 milyon ABD Doları, 2013 yılında 1 Milyar 326 Milyon, 2014 yılında 1 Milyar 351 Milyon, 2015 yılında 1 milyar 67 milyon olarak gerçekleşmiştir. 2012 yılı rakamlarına göre 2015 yılında ithalat miktarı yüzde 24,3 oranında azalmıştır. Türkiye 2010 yılında tüm dünya sıralamasında savunmanın yüzde 2'sini ithal ederek 11. sırada yer almıştır. SIPRI'nin raporuna göre Türk Savunma ve Havacılık Sanayi 2011-2015 yılları arasında ithalattaki dünya payı yüzde 3,4 ile 6. sırada yer almaktadır.

Tablo 6.5: Türkiye Savunma Sanayi ve Toplam İthalatı

Yıllar	Toplam Savunma ve Havacılık İthalatı (Milyon ABD Doları)	Türkiye Toplam İthalatı (Milyon ABD Doları)	Savunma Sanayii İthalatının Türkiye'nin Toplam İthalatındaki Payı (%)
2010	583	185.500	0,31
2011	1.001	240.800	0,42
2012	1.409	236.500	0,60
2013	1.327	251.700	0,53
2014	1.351	242.100	0,56
2015	1.067	207.200	0,51

Kaynak: Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği. 2013-2015. *Savunma ve Havacılık Sanayi Performans Raporu*. Ankara.
Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği. 2012. *Sektör Raporu*. Ankara.

SaSaD raporlarında 2010 ve 2011 yılları için savunma sektöründe ithalat rakamları bulunamamıştır. Ancak, Savunma Sanayii Müsteşarlığı Yıllık Sektör Analiz Raporlarında “SS25” firmalarının ciro, ihracat ve ithalat verilerine ulaşılabilmektedir. 2010-2014 verileri bulunmaktadır. Şekil 6.2’de 2010-2014 yılları Savunma ve Havacılık ithalat ihracat verileri Milyon ABD Doları cinsinden verilmiştir.

Şekil 6.2: 2010-2014 yılları savunma ve havacılık ithalat ihracat verileri

Kaynak: SSM, 2015. Savunma Sanayii Sektörüne Genel Bakış. Ankara.

Tablo 6.5, Türkiye'nin 2010-2015 yılları arası toplam ithalat rakamlarını göstermektedir. Bu seneler arası artış ve azalışların birbirini takip ettiği bir veri seti görülmektedir. 2012 yılı ile 2015 yılı karşılaştırıldığında ise yüzde 14'lük ithalatta düşüş görülmektedir. Buna karşın savunmada gerçekleştirilen ithalat düşüşü ise yüzde 24,3 mertebesinde. Savunma sanayii ithalatının Türkiye'nin toplam ithalatındaki payının. 2012 yılından 2015 yılına kadar azaldığı görülmektedir.

Tablo 6.6: Büyük Silah İthalatçıların Dünya'daki Payı (2011-2015)

Silah İthalatçıları	Küresel Pay
Hindistan	%14,0
Suudi Arabistan	%7,0
Çin	%4,7
BAE	%4,6
Avustralya	%3,6
Türkiye	%3,4
Pakistan	%3,3
Vietnam	%2,9
ABD	%2,9
Güney Kore	%2,6

Kaynak: SIPRI 2016, s.20

Tablo 6.6'da 2011-2015 yılları arasında en büyük 10 silah ithalatçısının listesi ve dünyadaki payı verilmiştir. Türkiye bu listede 6. sırada yer almaktadır. Burada dikkat çeken ABD ve Çin'in hem dünyanın en büyük silah ihracatçıları hem de ithalatçıları listesinin ilk 10'unda olmalarıdır.

6.1.3.3. Sanayi katılımı ve offset ilişkisi

Offset uygulamalarının en yaygın kullanıldığı alanlardan bir tanesi de savunma sanayi alanıdır. Hem AB ülkeleri hem ABD offset uygulamalarını yaygın olarak kullanmışlardır. AB ülkelerinde offsetin kullanılması genellikle ABD'den teknoloji transferi yapmak ya da ABD'nin sahip olduğu savunma teknolojilerine kendi aralarında güç birliği yaparak erişme arzusudur.

ABD kanadında da savunma sanayi ihracatının önemli bir kısmı AB ülkelerine offset uygulamaları ile gerçekleşmektedir.

Türkiye Savunma sanayinde cumhuriyetin kuruluşundan sonra uzun yıllar boyunca Türk Silahlı Kuvvetleri'nin teknoloji ürünü ihtiyaçları ithalat ile karşılanmıştır. Türkiye dünyadaki önemli silah ithalatçılarından biridir. İthal savunma sanayinin uzun yıllar boyunca ülke genel bütçesinden yüksek bir pay alarak ekonomik refah düzeyini olumsuz etkilemesinin üzerine 1980 yılı sonrasında offset uygulamaları kullanılmaya başlanmıştır. 2000'li yıllara kadar daha çok askeri alanda offset uygulamaları yapılmıştır. Sivil offsetler daha çok alınan askeri sistemlerin bakım, onarım gibi aşamalarına yönelik olmuştur.

Türkiye'nin ilk önemli sivil offset uygulaması THY ile Boeing firması arasında 800 milyon dolarlık yolcu uçağı alım sürecinde gerçekleşmiştir.

Daha sonra offset uygulamalarını daha planlı ve stratejik olarak kullanılabilmesi amacıyla Savunma Sanayi Geliştirme ve Destekleme Dairesi Başkanlığı kurulmuştur. 1990 yılında da bu daire başkanlığı Savunma Sanayi Müsteşarlığına dönüştürülmüştür.

6.1.3.4. Ödemeler dengesi ilişkisi

Gelişmiş ülkelerin dış ticaret rakamlarına bakıldığında savunma sanayinin ihracatının ithalatından fazla olduğu görülür. Benzer şekilde gelişmekte olan ülkelerin de ithalata dayalı bir savunma ticareti içinde oldukları söylenebilir. Bu sebeptendir ki gelişmekte olan ülkelere savunma harcamaları cari dengeyi olumsuz yönde etkiler. (Chan 1985, s.403)

Savunmaya yapılan harcamaların ve ayrılan bütçelerin kısa vadede geri dönüşü olacağını düşünmek yanlış olur. Yapılan yatırımların katma değerli bir işe dönüşmesi zaman almaktadır. Başta döviz ihtiyacıyla karşılanan bu yatırımlar ve Ar-Ge faaliyetleri, ilerleyen yıllarda döviz açığını kapatmaya, ülke ekonomisine katkıda bulunmaya başlar. (Şimşek 1989) Ülke içinde yapılan üretimde fiyatlar ithalata göre daha pahalı olacaktır. Ancak yatırımların kendini amorti etmesi ve iş gücünün de verimini artmasıyla gelen ucuzlama sonucu, maliyetler düşecektir.

2009 – 2015 yılları arasında savunma ve havacılık sektörü ihracat, ithalat ve ödemeler dengesi verileri Tablo 6.7'de gösterilmiş olup, 2012 senesinde cari açık verdiği, diğer senelerde ise cari fazla verdiği görülmektedir. Türkiye'de en büyük sektörlerden olan, otomotiv, demir çelik, beyaz eşya gibi sektörlerin bile cari açık verdiği bir ortamda;

savunma sanayinin cari fazla vermesi önemli bir gelişmedir. Savunma sektörü dışında belli tekstil ürünleri ve gıda sektörü cari fazla veren sektörler arasındadır.

Tablo 6.7: Türkiye Savunma ve Havacılık İthalat, İhracat ve Ödemeler Dengesi (Milyon ABD Doları)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Savunma ve Havacılık İhracatı	832	853	1100	1262	1388	1648	1677
Savunma ve Havacılık İthalatı	543	583	1001	1409	1327	1351	1067
Savunma ve Havacılık Ödemeler Dengesi (İhracat-İthalat)	289	270	99	-147	61	297	588

Kaynak: Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği. 2015. *Savunma ve Havacılık Sanayi Performans Raporu*. Ankara.

Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği. 2014. *Savunma ve Havacılık Sanayi Performans Raporu*. Ankara.

Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği. 2013. *Savunma ve Havacılık Sanayi Performans Raporu*. Ankara.

Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği. 2012. *Sektör Raporu*. Ankara.

Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği. 2011. *Sektör Raporu*. Ankara.

6.1.3.5. Savunma sanayinin cari fazla vermesinin ekonomiye etkileri

Ülke bütünlüğünü ve egemenliğini sağlamak için milli gelirden ayrılan paylar ülkelerin ekonomik büyüklüğüne, jeopolitik, jeostratejik konumlarına, iç/dış tehditlere, savunma piyasasının büyüklüğüne, ithalat/ihracat seviyelerine kişi başına düşen milli gelire ve ihtiyaçlara göre farklılıklar göstermektedir. Ayrılan paylarla oluşturulan kamu malı ile ülke vatandaşlarına kamu hizmeti sağlanmaktadır. Savunma harcamalarının büyüme üzerine pozitif veya negatif etkileri olduğuna dair literatürde çalışmalar vardır.

Savunma sanayi için yapılan harcamalarla yatırımların ödemeler dengesi üzerindeki etkileri kısa ve uzun dönemlerde farklılıklar gösterir. Üretim ve Ar-Ge tesislerinin kurulmasından verim alınması aşamasına kadar bütçe üzerinde olumsuz etkileri olmaktadır. Kısa dönemde ödemelerde olumsuz etki ederken, uzun vadede olumlu etkileri olabilmektedir. Bu durum ülkelerin ekonomik durumlarına göre de değişmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde kısa vadede cari açığa olumsuz etkileri yansımaktadır. Kısa vadede olumsuz etkileri olmasına karşın ithalata dayalı savunmanın verdiği olumsuz etkilerden daha az etkisi vardır. Savunma sanayisi gelişmiş ülkeler

zamanında savunma sanayilerine büyük yatırımlar yaparak az gelişmiş, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde pazar payı oluşturarak kendi ekonomilerine katkı sağlamaktadırlar.

Savunma sanayisini ithal eden dışa bağımlı ülkeler iktisadi kalkınmayı, sanayileşmeyi, modernleşmeyi, eğitimi geri plana bırakmak zorunda kalırlar. Savunması dışa bağlı olan bu ülkeler ekonomik askeri ve iktisadi yönden kırılgan hale gelirler. Savunma harcamaları bütçede olumsuz neticeler doğurarak cari açık verirler. Bütçeleri açık veren ülkeler finansman ihtiyaçlarını uluslararası dış kaynaklardan borçlanarak karşılarlar.

Türk savunma sanayi için yapılan harcamalar Türk ekonomisinde önemli bir yere sahip olmuş ve her geçen yıl artış göstermiştir. Savunma harcamalarına yapılan artışın çeşitli nedenleri vardır. Türkiye'nin büyük orduya sahip olması, jeopolitik konumu, sınır komşularında yaşanan savaş, bölücü terör örgütleriyle mücadele nedenler arasında yer almaktadır.

1980 sonrası Türk savunma sanayini geliştirmek için yapılan teknolojik yatırımlar, Ar-Ge harcamalarına ayrılan kaynaklarla yerli askeri araçlar, kara, deniz, hava araçları, savunma elektroniği ürünleri roket füze mühimmat ürünleri üretilmeye başlanmıştır. Yeni yatırımların oluşturulması atıl kaynakların harekete geçirilmesiyle ekonomide ve sanayide gelişme başlamıştır. Bu gelişme beraberinde diğer sanayi kollarını da geliştirmiştir. Örneğin silah sistemlerinin birçok parçadan oluşması bu parçaların üretilmesi için diğer sanayi kollarının kurulmasına ve gelişmesine sebep olmuştur. Türkiye'nin savunma sanayini geliştirmesi üretmesi ihraç edebilecek düzeye gelmesi ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki yaratacaktır.

Türkiye'de enflasyonla askeri harcamalar arasında ters yönde bir ilişki olduğu varsayılırsa askeri harcamalara yapılan artış kamu harcamalarında azalmaya yol açacaktır. Türk savunma sanayinin büyük bir kısmı ithalata bağlı olduğu için askeri harcamaların büyük bir çoğunluğu yurt dışına çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak iç talepte daralma ortaya çıkacak enflasyon düşmesine etki edecektir.

Diğer taraftan askeri harcamalardaki ani ve büyük artışlar enflasyon üzerinde artışa sebep olacaktır. Enflasyonun yükselmesi ülkelerin ekonomik ve gelişmişlik düzeylerine göre değişiklik göstermekle birlikte artan savunma harcamalarındaki maliyetlerin karşılanabilmesi için hükümetler vergileri artırarak diğer harcamaları azaltarak kaynak

bulmaya çalışırlar. Sürekli olarak talepte artış yaratan savunma harcamaları enflasyona neden olmaktadır. Savunma harcamalarına ayrılan bütçe ile elde edilen askeri teçhizatlar diğer ülkelere ihraç edilirse enflasyona, ülke ekonomisine ve cari açığa olumlu etkileri olacaktır. (Türk 2007, s.79)

6.2. SAVUNMA SANAYİNİN MİLLİLEŞTİRME POLİTİKALARI VE CARİ DENGİ İLİŞKİSİ

Sanayinin bütün alanları için ülkelerin dışa bağımlılıklarının azaltılması çok önemli olsa da; bu durum savunma sanayi için en yüksek öneme sahiptir. Bu nedenle her ülkede savunma sanayi için millileştirme çalışmalarına önemli bütçeler ayrılmaktadır. Savunma sanayi harcamaları ülkelerin ekonomileri üzerinde ciddi etkilere sahiptir. Savunma sanayinde ihracatın ithalatı karşılaması ve hatta cari fazla vermesi ülkelerin en çok arzuladığı ve çaba gösterdiği konu olmaktadır.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Türkiye Savunma Sanayi Meclisi tarafından 2011 yılında yayınlanan 2010 yılı Türkiye Savunma Sanayi Sektör Raporu'na göre, 2003 yılında Türk Sanayii'nin TSK ihtiyaçlarını karşılama oranı yüzde 25 iken 2010 yılına gelindiğinde bu oran yüzde 52,1' çıkmıştır. Savunma Sanayi Müsteşarlığı 2015 Yılı Faaliyet Raporu'na göre ise 2011 yılında bu oran yüzde 54'e çıkmıştır. Gelişmiş ülkelerde bu oran yüzde 85-95 aralığına ulaşmaktadır. Türkiye'de de bu oranın artırılması amacıyla, savaş gemisi, insansız hava aracı, helikopter ve uydu projeleri yürütülmektedir.

Tablo 6.8: SSM'nin Tedarik Yaklaşımının Dönemsel Gelişimi Hedefi

>>> 1990	1990 – 2010	2000 – 2010	2010 – 2020	2020 – 2030
HAZIR ALIM	ORTAK ÜRETİM	KİSMİ TASARIM (Ana Platformlar)	ÖZGÜN TASARIM (Yerli Üretim)	TEMEL VE İLERİ TEKNOLOJİLER
Cobra AH – 1W (Taarruz Helikopteri) AB – 412 Helikopteri MLRS (Roket Sistemi)	Zırhlı Muharebe Aracı Hafif Nakliye Uçağı Başlangıç Eğitim Uçağı Cougar Helikopteri	ALTAY MİLGEM ANKA HÜRKUŞ	Özgün Helikopter Programı Milli Muharip Uçak Projesi Göktürk-3 Uydusu	Mutlak Yerlilik Ömür Devri Yönetimi Performansa Dayalı Lojistik

Yine Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın 2015 Yılı Faaliyet Raporu'nda SSM'nin Tedarik Yaklaşımının Dönemsel Gelişimi Hedefi Tablo 6.8 ile açıklanmıştır.

Savunma Sanayi harcamaları aynı zamanda ülkelerin en çok tartışılan harcama kalemlerinden olmaktadır. Savunma sanayi harcamalarının ülkelerin büyümelerine etkileri birçok akademik araştırmaya da konu olmuş ancak bu konudaki bulgular tartışmalara net bir nokta koyacak nitelikte olmamıştır. Kesin kanı şudur ki; savunma sanayi harcamalarının ekonomiye olan yükünün hafifletilmesi için cari fazla vermesi ya da en azından cari açık vermemesi oldukça önemlidir.

Savunma sanayinin cari açık vermemesi için ithalatı kırmak tek başına doğru bir yöntem olmayacaktır. Ülkelerin savunma sanayi harcamaları aynı zamanda stratejik olarak o ülkelerin toprak bütünlüğüne yönelik bir caydırıcılık sağlamaktadır. Dolayısıyla burada öncelikli olarak hedeflenmesi gereken ihracatın artırılmasıdır.

Türkiye'de geçmiş yıllarda yeterli miktarda Ar-Ge faaliyeti yürütülmediği için savunma harcamaları hep ithalatı artıran bir unsur olmuştur. Oysaki savunma sanayinde yapılacak Ar-Ge yatırımları ile uzun vadede de savunma harcamaları ihracatı artıracak bir unsur haline gelecektir. Savunma sanayinde yapılan Ar-Ge çalışmaları otomotiv, sağlık, elektronik gibi sanayi dallarına da fayda sağlayacağından diğer sektörlerde de ihracat rakamlarını artıracak bir unsur olacaktır. Ayrıca başlangıç safhasında yapılan Ar-Ge yatırımları, takip eden safhalarda yerini daha düşük birim maliyetli seri üretime bırakacaktır. Savunma sanayi projelerinde, Ar-Ge yatırımlarını yapmış ve seri üretim kabiliyeti edinmiş ülkelerin, düşman ve potansiyel düşman unsurlara verdiği caydırıcılık mesajı, savunma sanayi tedariklerinde dışa bağımlı ülkelerin verdiği caydırıcılık mesajına oranla çok daha güçlüdür. Ayrıca savaş gibi olağanüstü hallerde, dışa bağımlı bir savunma sanayiye sahip ülkeler büyük tehdit altındadır. Çünkü olağanüstü hallerde, normal dönemlerde rahatlıkla tedarik edilen ürünlerin tedarikinde zorluklar, ambargolar uygulanma ihtimali çok yüksektir.

Türkiye'de savunma sanayi ihracatı son yıllarda düzenli bir artış göstermektedir. 2011 – 2016 yılları arasında savunma sanayi ihracatı yüzde 52,4'lük bir artış gerçekleştirmiştir. Bu da Türkiye'de savunma harcamalarının ülke ekonomisine getirdiği yükü hafifletmektedir. Uzun vadede değerlendirildiğinde savunma sanayi Türkiye ekonomisine destek olmaya başlayacak konuma erişecektir. Bunun için ithalatta öne

ıkan rnlerin millileştirilmesi çok önemlidir. Bunun yolu da Ar-Ge faaliyetlerine daha çok bütçe ayrılmasından geçmektedir.

Türkiye’de ithalatta ne çıkan ürünlere yapılacak her yatırım, kendi maliyetini fazlasıyla amorti ederek sektörün cari fazla vermesini sağlayacaktır.

şekil 6.1’de görüldüğü gibi 1985 yılından itibaren Türkiye savunma sanayide gerekleştirdiğ millileştirme politikalarının sonuçlarını alarak 2006 - 2011 yılları arasında savunma ihtiyaçlarının yüzde 33’n yerli üretimden, yüzde 54’n de ortak üretimden karşılayabilir hale gelmiştir. Dışa bağımlılık oranı ise yüzde 12’ye kadar düşmüştür. Bu iyileşme artarak devam etmektedir. Tablo 6.8’de dışa bağımlılığın azaltılması için SSM’nin tedarik yaklaşımının dönemsel gelişim hedefi verilmiştir.

Türkiye’de yabancı ortaklı savunma sanayi kuruluşlarında, yabancı paydaşlarla yürütülen kısmi milli savunma sanayi projeleri mevcuttur. Fakat bu kuruluşlar ile yüzde yüz yerli sermayeli ve yerli yöneticilerden oluşan şirketleri farklı ele almak gerekir. Savunma sanayinin millileştirilmesi yalnızca ekonomik sebeplere dayandırılabilir bir konu değildir. Aynı zamanda gvenliğ ve gvenilirliğ de içinde barındıran bir konudur.

Anadolu, bulunduğ coğrafik konumun jeopolitik önemi dolayısıyla asırlardır Dünya’daki birçok devletin gözünün üzerinde olduğ bir bölgedir. Ortadoğu’yu Avrupa’ya bağlayan bir köprü niteliğinde olan bu coğrafya tüm Dünya için stratejik bir öneme sahiptir. Böyle önemli bir noktadaki bir devletin çağın gerekliliklerine uygun teknolojik seviyede bir ordusu olması şarttır. Bunun yegane yolu da güçlü ve özellikle de milli bir savunma sanayine sahip olmasından geçmektedir.

6.2.1. Savunma Sanayi Ar-Ge İlişkisi

1985 senesinde başlayan savunma sanayi atağından bu yana Türk Silahlı Kuvvetleri’nin ihtiyaçlarının yurt içinden karşılanması teşvik edilmektedir. Ar-Ge projeleri ve yatırımlarla ortaya çıkarılan özgün teknolojik ürünlerin eşitliliğ her geçen gün artmakta ve askeri ihtiyaçlara çözümler üretilmektedir. 1985-2015 yılları arasında gittikçe büyüyen sektör sadece yurt içi talepleri karşılamakla kalmamış, geliştirilen ürünleri yurt dışı pazarına da sunmuştur. Teşvik yasaları, teknokentlerde sağlanan imkanlar ve niversite sanayi iş birlikleriyle sektörün büyümesi sağlanmıştır.

Tablo 6.9’da, savunma sektöründeki şirketlerin hem öz kaynaklarıyla hem de proje teşvikleriyle gerçekleştirdikleri Ar-Ge harcamalarının, 2004-2015 yılları arası verilerini göstermektedir. 2004 yılından 2015 yılına kadar öz kaynak harcamalarında yüzde 348 artış olduğu görülmektedir. 2008 yılında ABD’de başlayan krizin tüm dünyayı etkilemesi sonucu öz kaynak yatırımlarında düşüş olmuş, takip eden yıllarda tekrar artış başlamıştır. 2004-2006 yılları arasında proje teşvik verisine erişilememiştir. Bu nedenle, 2006 yılından 2007 yılına geçişte Ar-Ge artış oranı hesaplanmamıştır. Öz kaynak yatırımlarının düşüş gösterdiği dönemlerde proje teşvikleriyle Ar-Ge harcamalarının yavaşlamaması sağlanmış, devletin teşvik ve destekleriyle Ar-Ge harcamalarında hemen her yıl artış olmuştur.

Ekonomi Bakanlığı’nın 2023 hedefleri için yayınladığı, “Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı’nda, dışa bağımlılığı azaltmak için, 2012-2015 yılları arasında, savunma sektöründe Ar-Ge destek programları geliştirilmesi ve bu kapsamdaki projelere öncelik verilmesi hususunda eylem planı hazırlanmıştır. Bu kapsamda Tablo 6.9’da verilen proje teşvik verisi göz önünde bulundurulduğunda, 2012-2015 yılları arasında, proje teşviklerinin 2023 hedefleriyle orantılı olarak yüksek tutulduğu görülmektedir.

Tablo 6.9: Savunma Sektöründeki Şirketlerin Ar-Ge Harcamaları

Yıllar	Öz kaynak (\$)	Proje Teşvik (\$)	Toplam (\$)	Ar-Ge Artış Oranı
2004	64.000.000	-	64.000.000	-
2005	79.000.000	-	79.000.000	%23
2006	90.000.000	-	90.000.000	%14
2007	120.000.000	247.000.000	367.000.000	-
2008	228.000.000	281.000.000	509.000.000	%39
2009	206.000.000	229.000.000	435.000.000	-%15
2010	143.000.000	523.000.000	666.000.000	%53
2011	221.000.000	451.000.000	672.000.000	%1
2012	200.000.000	572.000.000	772.000.000	%15
2013	237.000.000	690.000.000	927.000.000	%20
2014	350.000.000	537.000.000	887.000.000	-%4
2015	287.000.000	616.000.000	903.000.000	%2

Kaynak: SaSad 2007-2015 Performans Raporları

Savunma Sanayi, yapılan Ar-Ge harcamaları bakımından sanayide en büyük paya sahiptir.

Tablo 6.10'da 1997 – 2015 yılları arası savunma ve havacılık sektörü ciro, ihracat ve öz kaynak Ar-Ge rakamları verilmiştir. Öz kaynaklarla yapılan Ar-Ge harcamaları seneler içinde yüzde 744 artış göstermiş, cirodaki payında yüzde 3'lük bir artış olmuştur. İhracatta aynı seneler arasında yüzde 130 artış ciroda ise yüzde 307 artış olmuştur. İhracatın cirodaki payı da artmış olup, bu duruma Ar-Ge'ye verilen önemin artışının etkisi olduğu söylenebilir. Türkiye, yaptığı Ar-Ge yatırımlarıyla ithalat yapan bir konumdan ihracat yapan bir konuma geçmiştir.

Tablo 6.10: 1997-2015 yılları Savunma ve Havacılık Sektörü Ciro, İhracat ve Öz kaynak Ar-Ge Rakamları

	Savunma Sanayi Ciro (\$)	Savunma Sanayi İhracatı (\$)	Öz kaynak Ar-Ge (\$)	Ar-Ge'nin Cirodaki Payı	İhracatın Cirodaki Payı
1997	1.205.000.000	138.000.000	34.000.000	%2,8	%11
1998	968.401.000	80.034.000	40.794.000	%4,2	%8,0
1999	1.074.614.189	84.408.551	41.632.518	%3,9	%8,0
2000	851.852.000	123.442.000	43.081.000	%5,1	%14
2001	848.897.075	134.064.179	24.411.819	%2,9	%16
2002	1.062.375.000	247.727.000	48.912.000	%4,6	%23
2003	1.301.000.329	331.135.000	58.428.250	%4,5	%25
2004	1.337.120.000	196.341.000	63.860.000	%4,8	%15
2005	1.591.162.692	337.422.986	78.511.203	%4,9	%21
2006	1.720.405.000	351.989.000	90.089.000	%5,2	%20
2007	2.011.000.000	420.000.000	120.000.000	%6,0	%21
2008	2.317.000.000	576.340.000	228.000.000	%9,8	%25
2009	2.317.000.000	669.180.000	206.000.000	%8,9	%29
2010	2.733.000.000	853.000.000	143.000.000	%5,2	%31
2011	4.380.884.735	1.089.916.455	221.000.000	%5,0	%25
2012	4.756.380.651	1.262.000.000	200.000.000	%4,2	%27
2013	5.076.000.000	1.569.000.000	237.000.000	%4,7	%31
2014	5.101.000.000	1.855.000.000	350.000.000	%6,9	%36
2015	4.908.000.000	1.929.000.000	287.000.000	%5,8	%39

Kaynak: SaSad 2007-2015 Performans Raporları

Tablo 6.10'daki veriler arasındaki ilişkilerin incelenmesi için korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü, derecesini ve önemini belirtmek için yapılmaktadır. Bu analizin sonucunda elde edilen ve ilişkinin hem yönünü hem de derecesini belirten katsayıya korelasyon katsayısı denir ve r ile gösterilir.

Bu analizle, savunma sanayi cirosunun savunma sanayi ihracatı ve Ar-Ge ile olan ilişkinin gücü belirlenmiştir. Tablo 6.10 için korelasyon analizi sonuçları Tablo 6.11'de verilmiştir.

Tablo 6.11: Korelasyon Sonuçları

	Savunma Sanayi Cirosu	Savunma Sanayi İhracatı	Öz kaynak Ar-Ge
Savunma Sanayi Cirosu	1.0000	0.9711	0.9119
Savunma Sanayi İhracatı	0.9711	1.0000	0.9266
Öz kaynak Ar-Ge	0.9119	0.9266	1.0000

Sonuçlara göre 1997 - 2015 yılları arasında bağımsız değişken olan savunma sanayi ihracatı ile bağımlı değişken olan savunma sanayi cirosu arasındaki korelasyon katsayısı $r = 0.9711$ 'dir. $r = 0.90$ 'ın üzerinde olan katsayılar için ilgili veriler arasında çok yüksek korelasyon olduğu yorumu yapılır. Yani bağımsız değişkendeki yüzde 1'lik bir değişim, bağımlı değişkende yüzde 0,97'lik bir değişim sağlamaktadır. Dolayısıyla bu sonuçlara göre savunma sanayi cirosu ile savunma sanayi ihracatı arasında çok kuvvetli pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Yani savunma sanayinin ciro artışı savunma sanayi ihracatından çok kuvvetli bir şekilde etkilenmektedir.

Savunma sanayi cirosuyla Ar-Ge'ye ayrılan pay arasında da yüzde 0,91'lik bir ilişki bulunmaktadır. Bu kapsamda, Savunma sanayide satışların ve hacmin artmasıyla, Ar-Ge alanına daha çok yatırımlar yapıldığı ve bunun da bir sonucu olarak yine daha çok satışların yapıldığı söylenebilir.

Burada dikkat çekilmesi gereken bir diğer kısım da Ar-Ge'ye ayrılan bütçe ile savunma sanayi ihracatı arasında korelasyondur. Bu korelasyonun katsayısı $r = 0.9266$ çıkmıştır. Yani yine aynı şekilde Ar-Ge'ye ayrılan bütçe arttıkça savunma sanayinin artacağı yorumu yapılabilmektedir. Ar-Ge'ye yapılan yatırım mutlaka pozitif etkileriyle geri

dönmektedir. Bu nedenle savunma sanayi gibi yüksek katma değerli sektörlerde Ar-Ge'ye önemli ölçüde pay ayırmak gerekmektedir.

7. TARTIŞMA VE SONUÇ

İnsan hayatında beslenme, barınma ve sağlık kadar önemli sayılacak bir konu da güvenlidir. İnsanların bireysel güvenlikleri gibi ülkelerin de güvenlikleri varlıklarını rahatça sürdürebilmeleri için son derece önemlidir. Bu nedenle ülkeler savunma harcamalarına önem vermek durumundadırlar. Ancak bunun düzeyi ülkeden ülkeye değişmektedir ve ülke içinde de savunma harcamalarına ayrılan pay genellikle bir tartışma konusudur. Ancak ülkelerin savunma sanayine yaptıkları yatırımlar uzun vadede değerlendirildiğinde ülkeye yük olmaktan çok ekonomisine fayda sağlayacak konuma bile gelmektedir. Çünkü yüksek teknolojiye savunma sanayi üretimi yapan ülkeler her ne kadar bu aşamaya gelene kadar yüksek maliyetlere katlanmak zorunda kalmış olsalar da bugün yüksek teknolojiye savunma sanayi ürünlerini yüksek karlılıkla ihraç ederek büyük gelirler elde etmektedirler. Öte yandan bu sektöre yapılan Ar-Ge yatırımları ile elde edilen know-how sivil sanayilere de aktarıldığında farklı sektörlerde de ihracatta artış fırsatı yakalanmış olacaktır.

Bu çalışmada Türkiye'nin savunma sanayiine yaptığı genel yatırımlar ve Ar-Ge yatırımları ile

- i. İstihdam değişimi
 - ii. Büyüme değişimi
 - iii. İthalat, ihracat ve cari dengesindeki değişim
 - iv. Millileştirme, Ar-Ge ve SK/O uygulama miktarlarındaki değişim
- arasındaki ilişkiler ele alınmıştır.

İzlenen sonuçlara göre;

1. Tablo 6.1 verilere bakıldığında savunmaya ayrılan bütçenin istihdamla aynı sene içinde ilişkili olduğu söylenemez. Ancak, 2009 yılından 2015 yılına kadar savunmaya ayrılan bütçenin arttığı ve aynı dönemde savunma sektöründeki istihdamda da artış olduğu gözlemlenmektedir. Bu kapsamda, savunmaya ayrılan bütçenin, yapılan yatırımlarla uzun vadede savunma sanayi istihdamına olumlu yönde etkisi olduğu söylenebilir. Savunma sektörünün toplam istihdamdaki oranı küçük olsa da, sektörün büyümesiyle dolaylı olarak yan sanayi etkilenmekte ve toplam istihdama katkı

yapmaktadır.2009-2015 yılları arasında savunma istihdamında yüzde 59'luk bir artış görülürken, Türkiye'nin sanayi istihdamı yüzde 28 artmıştır. Bu doğrultuda, savunma istihdamının Türkiye'nin sanayi istihdamı içindeki payı da artmıştır. Dolayısıyla, savunma istihdamının Türkiye'nin istihdamına katkıda bulunduğu söylenebilir.

2. Tablo 6.2'de Türkiye'nin savunmaya ayırdığı bütçe ile büyüme ve yıllık bütçe rakamları paylaşılmıştır. Türkiye'nin vergilerden elde ettiği ve sektörlere dağıttığı bütçesi 2011, 2014 ve 2015 yıllarında düşüş gösterirken 2012, 2013, 2016 ve 2017 yıllarında ciddi oranlarda artış göstermiştir. Bununla beraber savunma bütçesi ortalamada iki haneli büyümesini sürdürmüş ve her yıl yaklaşık yüzde 10 oranında büyüme göstermiştir. Savunmaya ayrılan pay ise her yıl ortalama yüzde 5 olmuştur.

Benzer şekilde savunmanın bütçedeki payındaki artış ve Türkiye ekonomisinin büyüme oranları incelendiğinde, her iki kalemde de artışın sürekli devam ettiği görülmektedir. Ancak bu artışın arasında birebir ilişki olduğu söylenememektedir.

Savunma sektörünün ülkenin devamlılığını koruması açısından önemi büyük olduğundan, savunmaya ayrılan payın bütçedeki artış ve azalışlarla direk ilişkili olduğu söylenemez. Ancak savunma sektörünün ülkenin GSYİH'sine katkıda bulunduğu Tablo 6.3'te görülmektedir. Savunma sektörü cirosunun, Türkiye'nin GSYİH'si içindeki payı 2009-2015 yılları arasında sürekli artış göstermiştir. Savunmaya ayrılan bütçe arttıkça savunma sanayi cirosu da artış göstermiştir. Savunma sanayi cirosunun, savunma bütçesi içindeki payının da benzer şekilde artış gösterdiği görülmektedir. Bu kapsamda, savunmaya ayrılan bütçe arttıkça, savunma sanayi cirosunda ciddi artış görülmektedir. Savunmaya ayrılan bütçenin sadece harcamalara gitmediği, ciro olarak dönüş sağladığı, dolayısıyla ülke büyümesine katkıda bulunduğu söylenebilir. Ancak bu katkının çok düşük olması dolayısıyla ülke ekonomisi ve büyümesine büyük etkisi bulunur denilemez. Sektörün gelişmesiyle beraber, savunma sektörünün ülke ekonomisi üzerindeki etkisinin de zamanla artması beklenmektedir.

3. Savunma sanayi harcamalarının cari dengeye etkisi iki farklı şekilde ele alınmalıdır. Savunma sanayisi ağırlıklı olarak dışa bağımlı olan ülkelerde yapılan harcamalar ülkenin cari açığın miktarına etki etmektedir. Ancak savunma sanayi harcaması arttıkça toplam cari açıkta artış ya da azalış meydana geldiği bilgisine ulaşılamamaktadır.

Örneğin Türkiye'de 2010 – 2016 yılları arasında savunma harcamalarına ayrılan bütçe artış gösterirken, cari açık dalgalı seyretmiştir. Bazı yıllarda artmış bazı yıllarda

azalmıştır. Türkiye'nin savunma ihtiyaçları yaklaşık yarı oranda dışa bağımlı durumdadır. Ancak Türk savunma sanayisi ihracat ve ithalatı sürekli bir artış göstermektedir. 2009-2015 yıllarında ithalat ve ihracat yaklaşık iki katına çıktığı için cari dengenin pozitif yönde artış gösterdiği görülmektedir. Ancak savunma sanayinin Türkiye toplam dış ticaretindeki payı düşük olduğu için bu durum ülkenin cari dengesinin yönünü değiştirecek boyuttan uzaktır. Burada belirtilmesi gereken bir diğer husus da; bu tür karşılaştırmalı dataların sadece aynı yıl içindeki değişimlerinin kıyaslamasının tek başına yeterli olmadığıdır. Çünkü Ar-Ge harcamalarının ihracata katkıları bir ya da birkaç yıl içinde yüksek bir ivme ile gerçekleşmeyebilmektedir. 5-10 yıl hatta bazen daha uzun süreler sonra fayda göstermeye başlayabilmektedir. Dolayısıyla Ar-Ge yatırımları ile ihracatı kıyaslarken daha uzun vadeli, daha geniş bir çerçeveden bakılması gerekmektedir.

Tablo 7.1, 6 no'lu bölümde bulunan Tablo 6.4, Tablo 6.5 ve Tablo 6.7'dan derlenmiştir. Bu tabloya göre; Türkiye'de savunma sanayi ihracatının toplam ihracat içindeki payı 2009 – 2016 yılları arasında düzenli bir artış sergilemiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur ki; Türkiye'nin toplam ihracatı sürekli artarken savunma sanayinin payının da artıyor olmasıdır. Yani savunma sanayi ihracatının artış hızı, toplam ihracatın artış hızından yüksektir. Bu da yüksek katma değerli ve aynı zamanda stratejik öneme sahip bir sektörün hızla geliştiği anlamına gelmektedir. Aynı dönem aralığındaki ithalat rakamlarına bakıldığında ise ilk 2 yıl sonrasında iki yıl üst üste ithalatta ciddi bir yükseliş gözlemlenirken, takip eden yıllarda yeniden düşüş gözlemlenmiştir. Bu dönemlerde toplam ithalat da dalgalı seyrettiğinden, savunma ithalatının toplam ithalattaki payı da dalgalı seyretmiştir.

Ödemeler dengesi açısından bakıldığında ise 2009-2016 yılları arasında genel anlamda düzenli bir cari fazla verme eğilim vardır. (2012 yılı haricinde) 2012 yılında sıçrama yapan ithalat ve görece yavaş artan ihracat nedeniyle o yıl özelinde cari açık verilmiş olup, takip eden yıllarda tablo yeniden toparlanmış ve artan bir şekilde cari fazla verilmeye devam edilmiştir.

Savunma sanayine yapılan Ar-Ge yatırımlarının ve genel yatırımların meyvelerinin cari fazla verilmesi olarak alınması, yatırım hamlelerinin doğru stratejilerle yapıldığının bir göstergesi niteliğindedir.

Tablo 7.1 Savunma Sanayi İthalat, İhracat ve Ödemeler Dengesi

Yıllar	Savunma Sanayi İhracatı (Milyon ABD Doları)	Türkiye Toplam İhracatı (Milyon ABD Doları)	Savunma Sanayi İhracatının Toplam İhracat İçindeki Payı Yüzde (%)	Savunma ve Havacılık İthalatı (Milyon ABD Doları)	Türkiye Toplam İthalatı (Milyon ABD Doları)	Sanayi İthalatının Toplam İthalat İçindeki Payı Yüzde (%)	Savunma ve Havacılık Ödemeler Dengesi (İhracat-İthalat) (Milyon ABD Doları)
2009	832	102.100	0,82	543	141.000	0,39	289
2010	853	113.900	0,75	583	185.500	0,31	270
2011	1.100	134.900	0,82	1.001	240.800	0,42	99
2012	1.262	153.000	0,82	1.409	236.500	0,60	-147
2013	1.388	151.800	0,91	1.327	251.700	0,53	61
2014	1.648	157.600	1,05	1.351	242.100	0,56	297
2015	1.655	143.900	1,15	1.067	207.200	0,51	588
2016	1.677	142.600	1,18	-	-	-	-

4. Savunma sanayi ve millileştirme, Ar-Ge ve Offset uygulamaları ilişkisine bakıldığında çarpıcı sonuçlar görülmektedir. Savunma sektörü, doğası gereği Ar-Ge yatırımları ve teşvikleri yüksek olan bir sektördür ve bu sektör yan sanayi ve diğer sektörleri de beslemektedir.

1985 yılından itibaren savunmaya verilen önem artmış ve aynı yıllarda TSK'nın ihtiyaçlarının neredeyse tamamı yurt dışından karşılanırken, 2015 yılına gelindiğinde ihtiyacın yarısından fazlası yurt içi geliştirme ve ortak üretim projelerinden karşılanır hale gelmiş. Offset ve Ar-Ge çalışmalarına yapılan yatırımlarla sadece TSK'nın ihtiyaçları karşılanmakla kalınmamış, üretilen teknoloji yurt dışına satılmaya başlamış. Dolayısıyla savunma sanayiye yapılan yatırımların hem yurt içi hem de yurt dışı satışları ve ciroyu artırmada pozitif etkisi olduğu görülmektedir. Yatırım ve teşviklerin en büyük dönüşü ise zaman içinde alınmaktadır. Bu kapsamda, savunma sanayi ihracatının savunma sanayi ithalatı içindeki oranına bakıldığında da, payın gittikçe

arttığı görülmektedir. Artan savunma cirosu içinde, ihracatın artış göstermesi, Ar-Ge ve millileştirme çalışmalarının bir sonucudur. Savunma sanayi cirosu ile savunma sanayi ihracatı ve Ar-Ge'ye ayrılan bütçe arasındaki ilişki korelasyon analizi ile incelenmiş ve aralarında yüzde 90 üzerinde güçlü ve pozitif bir bağ olduğu görülmüştür.

Offset kavramı hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler tarafından kullanılmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkelerin offset uygulamalarına daha çok ihtiyacı olmaktadır. Offset uygulamaları gelişmekte olan ülkelerin teknolojik gelişimine katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla offset uygulamaları doğru stratejiler ile uygulanabildiğinde orta ve uzun vadede ülkenin savunma sanayi ihracatına katkıda bulunmaktadır. Türkiye'de de offset uygulamaları arttıkça orta ve uzun vadede savunma sanayi ihracatında artış gözlenmiştir. Örneğin

Şekil 6.1 bakıldığında, offset uygulamaları arttıkça dışa bağımlılık oranının takip eden dönemlerde azaldığı gözlemlenmektedir. Buradan offset uygulamalarının özellikle gelişmekte olan ülkeler için teknoloji transferi bakımından son derece faydalı olduğu sonucuna varılabilir. Gelişmekte olan ülkeler için millileştirme çalışmaları kritik önem taşımakla birlikte uzun yıllar sürecek bir süreç gerektirmektedir. Dolayısıyla bu sürecin sanayi katılımı uygulamaları ile hızlandırılması etkin bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada savunma sektörünün dört önemli gösterge üzerinde etkileri incelenmiştir. Bu göstergeler; istihdam, büyüme, ithalat/ ihracat/ ödemeler dengesi ve millileştirme, Ar-Ge ve SK/O olarak ele alınmıştır. Savunma sektörünün bu dört gösterge üzerinde pozitif etkileri olduğu görülmektedir. Ancak bu etkilerin ülke ekonomisi üzerindeki payları oldukça düşük olduğundan, ülke ekonomisine önemi etkileri net görülememektedir. Savunma sektörünün görece yakın geçmişine göre kat ettiği yol ise oldukça başarılıdır. Bu kapsamda bakıldığında, sektörün büyüme hızı ve bilgi birikiminin artışıyla, savunma sektörünün orta vadede ülke ekonomisine önemli katkıları olacağı çıkarımı yapılabilir. Savunması güçlü olan bir devletin huzur ve güven ortamı sağlayacağı ve dolayısıyla sadece sektöründe değil, her tür ticari ilişkide yeni kapılar açacağı ve yatırımlar çekeceği de göz önünde bulundurulduğunda; savunma sektörünün ülke ekonomisine olumlu katkıları olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Değer, S. ve Sen, S., 1995. *Military Expenditure and Developing Countries, Handbook of Defense Economics I*, Amsterdam: Elsevier, s.280.
- Looney, R., 1994. *The economics of defense expenditures*, 72, London: Jai Pres. Inc,
- Markusen, A.R. ve Costigan S.S., 1999. *Arming The Future: A Defense Industry for the 21 st Century*, New York: Brooking Institution Press
- Sandler, T. ve Hartley, K., 1995. *Handbook of defense economics*, Netherlands: North-Holland.
- Şimşek, M., 1989. *Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye’de Savunma Sanayii*, Ankara: SAGEB Yayınları.

Sürekli Yayınlar

Aksoğan G. ve Elveren A.Y., 2012. Türkiye’de Savunma, Sağlık ve Eğitim Harcamaları ve Gelir Eşitsizliği (1970-2008): Ekonometrik Bir İnceleme, *Sosyoekonomi*, **2012** (1), ss.265.

Benoit, E. 1973. Growth effects of defence in developing countries. *International Development Review*, **14** (1), ss.2-10.

CHAN, S., 1985. The Impact of Defense Spending on Economic Performance: A Survey of Evidence and Problems, *Orbis*, **29** (2), s.403

Giray, F., 2004. Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. **5** (1), s.185.

TÜSİAD, 1999. Türk Savunma Sanayisinde “Offset” Uygulamaları, **TÜSİAD-T/99-12/276-1**

Diğer Yayınlar

- Canbay, Ş. 2010. Savunma Harcamalarının ve Savunma Sanayisinin Makro Ekonomik Etkileri ve Türkiye Örneği, *Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.181
- Çelik, T 1999. Askeri Harcamalar ve Ekonomik Etkileri Türkiye Üzerine Bir İnceleme (1980-1995), *Yüksek Lisans Tezi*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)
- Deloitte. 2017. 2017 Global Aerospace and Defense Sector Outlook. s.6.
- Deloitte. 2016. 2017 *Global Aerospace and Defense Sector Outlook Poised for a Rebound*. s.3.
- Gümüşdaş E., 2010. Türkiye’de Savunma Sanayii ve Savunma Harcamalarının Ekonomideki Yeri, *Yüksek Lisans Tezi*, Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Kaya, E., 2006. Dışa Açılma Döneminde Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri (1980–2004 Türkiye Örneği), *Doktora Tezi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.108
- Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği. 2015. *Savunma ve Havacılık Sanayi Performans Raporu*. Ankara.
- Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği. 2014. *Savunma ve Havacılık Sanayi Performans Raporu*. Ankara.
- Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği. 2013. *Savunma ve Havacılık Sanayi Performans Raporu*. Ankara.
- Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği. 2012. *Sektör Raporu*. Ankara.
- Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği. 2011. *Sektör Raporu*. Ankara.
- Savunma Sanayii Müsteşarlığı. 2016. 2011-2015 Yılı Verileriyle Savunma Sanayi Analiz Raporu. Ankara. ss.18-19
- Savunma Sanayii Müsteşarlığı. 2015. 2010-2014 Yılı Verileriyle Savunma Sanayi Analiz Raporu. Ankara.
- Savunma Sanayii Müsteşarlığı. 2014. 2013 Yılı Verileriyle Savunma Sanayi Analiz Raporu. Ankara.

- Savunma Sanayii Müsteşarlığı. 2013. 2012 Yılı Verileriyle Savunma Sanayi Analiz Raporu. Ankara.
- Savunma Sanayii Müsteşarlığı. 2012. 2011 Yılı Verileriyle Savunma Sanayi Analiz Raporu. Ankara.
- Savunma Sanayii Müsteşarlığı. 2011. 2010 Yılı Verileriyle Savunma Sanayi Analiz Raporu. Ankara.
- SSM, 2015. Savunma Sanayii Sektörüne Genel Bakış. Ankara.
- SIPRI. 2016, Yearbook 2016 Armaments, Disarmament and International Security
- Sümer, K.K., 1985. Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisinin incelenmesi. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi. s.96
- Şimşek, M., 1987. Silah Üretebilme Süreci İçinde Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye’de Savunma Sanayii, *Doktora Tezi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss.376-377
- TİM, İhracat Rakamları, [tarih yok], <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html> [erişim tarihi 07 Mart 2017].
- Türk, H.K., 2007. Türk savunma sanayinin ekonomik etkileri ve savunma harcamaları-büyüme ilişkisinin ekonometrik modellenmesi. *Yüksek lisans tezi*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, Türk Ekonomisinin Genel Görünümü, [tarih yok], <http://www.mfa.gov.tr/turk-ekonomisindeki-son-gelismeler.tr.mfa> [erişim tarihi 10 Şubat 2017], s.1
- T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, Türkiye’nin IMF’ye Olan Borcu Bitti, 2014, <http://kdk.gov.tr/sayilarla/turkiyenin-imfye-olan-borcu-bitti/18> [erişim tarihi 18 Ocak 2017].
- TCMB Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, e-bütçe, <https://ebutce.bumko.gov.tr/ebutce2.htm> [erişim tarihi 08 Şubat 2017]
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Öğrenci sayısı 17 milyon 588 bine yükseldi, 2016, <http://www.meb.gov.tr/ogrenci-sayisi-17-milyon-588-bine-yukseldi/haber/10675/tr> [erişim tarihi 15 Aralık 2016].
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, [tarih yok]. *2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı*. s.50

- Uçar, İ., 2003. Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkileri ve Savunma Harcamaları-Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü.
- Uslu, F.Ş., 2007. Türkiye’de savunma sanayi harcamalarının finansmanı. *Yüksek lisans tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yalçın, S. Ve Yaramış, V., 2015. Bülten. [online] Ocak-Şubat 2015, Enerji İşleri Genel Müdürlüğü, http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fE%c4%b0GM+Periyodik+Rapor%2fOcak-%c5%9eubat+B%c3%bc1teni_son.pdf [erisim tarihi 21 Ocak 2017].
- Yazgan, M.K., [tarih yok]. 2009 yılı sayıları ile savunma sanayii. *2009 Yılı Faaliyet Raporu*. Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği
- Yazgan, M.K., [tarih yok]. 2008 yılı sayıları ile savunma sanayii. *2008 Yılı Faaliyet Raporu*. Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği
- Yazgan, M.K., [2008]. 2007’de sayılarla savunma sanayii. *2008 Yılı Faaliyet Raporu*. Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Ad Soyad: Büşra KAMILOĞLU

Doğum Yeri / Yılı: Ankara / 1989

EĞİTİM BİLGİLERİ

2014 – 2017	BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ / MBA Programı
2007 – 2012	ODTÜ / Metalurji ve Malzeme Mühendisliği
2003 – 2007	ANKARA ATATÜRK ANADOLU LİSESİ / Sayısal

İŞ TECRÜBELERİ

03.2014 – Halen	ROKETSAN AŞ / Proje Yöneticisi
03.2015 – Halen	DÜNYA EKONOMİK FORUMU / Global Shaper
01.2013 – 07.2013	BOEING (ABD) / Organizasyon Verimliliği Danışmanı
06.2011 – 09.2011	VOLKSWAGEN (ALMANYA) / Proje Üyesi